

SLAVICA SLOVACA

Ročník 52 • 2017 • 2

SLAVISTIKA

Hlavný redaktor: Peter Žeňuch

Redakčná rada:

Desislava M. Atanasova (Bulharsko), Mojmír Benža, Václav Čermák (Česká republika),
Mária Dobriková, Ján Doruľa, Júlia Dudášová-Kriššáková, Adriana Ferenčíková,
Martin Hurbanič, Daniela Konstantinová (Bulharsko), Jaromír Krško,
Ján Lukačka, Šimon Marinčák, Zuzana Profantová, Ján Stradomski (Poľsko),
Elena S. Uzeňovová (Ruská federácia), Cyril Vasil' (Taliansko), Peter Zubko, Peter Žeňuch

Výkonná redaktorka: Katarína Žeňuchová

Technický redaktor: Juraj Molčányi

Adresa vydavateľa a sídlo redakcie:

© Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 31750940
© Slovenský komitét slavistov, Dúbravská cesta 9, 841 04 Bratislava, IČO: 30842913

OBSAH

ŠTÚDIE

E. UZENEVA: St. Nicholas in the folklore of the Old Believers in Bulgaria	103
A. E. БОЧКАРЕВ: О жалости и смежных понятиях в русском языковом сознании	110
M. ВАЛЕНЦОВА: Моравская и силезская демонология в чешско-словацком культурном ареале	122
M. HRÍBOVÁ: Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí v Srbsku I.	133

ROZHLADY

P. ŽEŇUCH: Komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov – postavenie a činnosť. <i>Aktuálny stav a perspektívy</i>	150
J. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: Významné dielo o dejinách slovenčiny v predpisovnom období Doruľa, J.: Slováci medzi starými susedmi / Môžu byť aj Slováci starí? Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov. 2015. 488 s.	162
R. LAPKO: Ján Švec-Slavkovian a jeho preklad breviára	168

SPRÁVY A RECENZIE

P. ŽEŇUCH – J. DORUĽA: Informácia o akreditačnom hodnotení činnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV za roky 2011-2015 medzinárodným panelom zahraničných expertov	177
J. SKLADANÁ: Optimistických osemdesiat rokov profesora Ivora Ripku	181
P. ŠMERINGAIOVÁ – M. STRÝČKOVÁ: Konferencia Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov	182
M. PROKIPČÁKOVÁ: Konferencia o slovanskej hymnografii vo Viedni	183
M. CHOCHOL: Zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovenský jazykový atlas na Slovensku	184
S. ZAVARSKÝ: ALMÁSI, G. – ŠUBARIČ, L. (eds.): Latin at the Crossroads of Identity. The Evolution of Linguistic Nationalism in the Kingdom of Hungary.	186
M. PROKIPČÁKOVÁ: ŽEŇUCH, P. – NIKOLOVA, S. (eds.): Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru.	189
E. WILŠINSKA: ŽEŇUCHOVÁ, K. – KИТАГОВА, M. – ŽEŇUCH, P. (eds.): Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach (zo slovanskej etnolingvistiky).	190
J. BILSKÝ: Pádový synkretizmus v slovanských jazykoch	192

SLAVICA SLOVACA

Ročník 52 • 2017 • 2

SLAVISTIKA

ŠTÚDIE

ELENA UZENEVA*

St. Nicholas in the folklore of the Old Believers in Bulgaria¹

UZENEVA, E.: St. Nicholas in the folklore of the Old Believers in Bulgaria. *Slavica Slovaca*, 52, 2017, № 2., pp 103-109 (Bratislava).

The article is devoted to the study of the traditional culture of the Old Believers residing in Bulgaria in the village Tataritsa (Southern Dobruja). The author analyzes peculiarities of the folklore tradition and the Bulgarian influence on it as well as the ceremonial lexis and terminology; archaic features which remain in the ceremonies are also elucidated. Particular attention is paid to the popular cult of St. Nicholas.

Folklore, Old Believers, Russian language, traditional culture, ethno-linguistics, St. Nicholas cult.

Russian resettlement villages have always been at the centre of scientific interest. This interest has included Old Believers² who reside in modern Bulgaria, specifically in Southern Dobruja.

Although the colonies of the Old Believers in Bulgaria are not vast, these have been the subject of scientific interest for a long time. The first historical essays devoted to the destiny of Nekrasov Cossacks in Bulgaria³ appeared at the end of the 19th century. In the 1950s, Ts. Romanska, professor at the University in Sofia, held several expeditions and published her works on the ethnography and folklore of the Russian Old Believers.⁴ E. Anastasova, who studied the Nekrasovites during the critical period of the 1990s, devoted her monograph to the study of the religious beliefs of the Old Believers.⁵ In the 2000s, the Old Believers in Bulgaria were primarily

* Elena S. Uzeneva, PhD, Docent, Education and Research Center of Slavic Studies, Head, Institute for Slavic Studies, Russian Academy of Sciences, Leninskij prospect 32a, Moscow 119 334; Professor and Manager of Chair of Slavic Philology in the Institute of Slavic culture, Russian State Kosygin University, Hibinskij pr. 6, Moscow.

¹ The article is done with the support of the Russian Scientific Fund scholarship № 16-18-02080 „Russian language as basis of cultural identity preservation of the Old Believers in Central and South-Eastern Europe.”

² See a monograph by A.A. Plotnikova „Slavic island aerals: antiquity and innovation” (Moscow, 2016), chapter devoted to Old Believers living in Romanian part of Dobruja. Плотникова, А.А.: Славянские островные ареалы: архаика и инновации. Москва, 2016, 319 с.

³ See a detailed bibliography of the history of the Bulgarian Old Believers study in the book by E. Anastasova: Анастасова, Е.: Старообрядците в България. Мит – история - идентичност. София, 1998, 127 с.

See the new data on the history of Nekrasovites in Bulgaria in the works of A. Prigarin: Пригарин, А.А.: Русские старообрядцы на Дунае. Формирование этноконфессиональной общности в конце XVIII – первой половине XIX вв. Одесса-Измаил-Москва, 2010, 527 с.

⁴ Романска, Цв.: Фолклор на русите-некрасовци от с. Казашко, Варненско. In: Годишник на Софийския университет. Филологически факултет. Т. 53. № 2. София, 1959, 612 с.; Романска, Цв.: Някои етнографски особености на с. Казашко, Варненско и на русите-некрасовци, които го населяват. In: Сборник В памет на акад. Стоян Романски. Езиковедско-етнографски изследвания. София, 1960, с. 563-589.

⁵ Анастасова, Е.: op. cit.

studied by Bulgarian ethnographers, who examined distinct aspects of their traditional culture, i.e. family and calendar rituals, mythology, and identity.⁶

Today, Old Believers in Bulgaria live in only two villages – Kazashko, in Varna district on the shores of Lake Varna, and in Tataritsa, in the district Silistra, three kilometers away from the Danube on its southern bank. These villages are inhabited by the Nekrasov Cossaks who, according to the local stories, are the descendants of the Don Cossaks who took part in the Kondrat Bulavin Rebellion; after his defeat they fled to the Kuban, northern Dobrudja, and Asia Minor under the leadership of Ignat Nekrasov. The village Kazashko was founded in 1905 on the northern bank of Varna Lake, seven kilometers from Varna, by the family of Matvei Rusov that moved to Turkey from the Romanian village Sarichioi. Later, other Old Believers from Romania (from Tulcea, Jurilovca, Carcaliu) settled this land. Other migrants from Asia Minor, namely from the Turkish villages Mada and Manyas, also settled there. In 1908, by the decree of Tsar Ferdinand, this village was declared a town and received the name *Kazashka mahala* (Bulgarian *Казашка махала*). Fishing became the main occupation of the villagers, and they had little involvement with farming or stock raising.

Although some villagers belong to the branch of Old Believers called Bespopovtsy, since 1935 there is also the Church of the Intercession of the Most Holy Mother of God⁷ in the village. Among the Bespopovtsy, they call themselves *khatniki*, from the word *khata* meaning a ‘house,’ as church rituals were performed at home; the role of a priest and a prefect was performed by a psalm reader.

Traditional women’s costume is also different in this village – ‘*novozybkovsky*’ sarafan (or apron dress) and a white blouse, whereas in Tataritsa women’s costume mostly consists of a skirt and a blouse made of the same cloth (‘*Belaya Krinitsa*’ style). While the villagers in Tataritsa are the representatives of the Popovtsy Old Believers branch, i.e. belong to the Belokrinitskaya hierarchy, they are usually not called *Nekrasovites*, but *Lipovans*; they, themselves, tend to use the term *Nekrasovites*. The population of Tataritsa was occupied not only with fishery, but also with orcharding, truck farming, vine growing and stock raising. In this article, Tataritsa⁸ will be the focus, as Kazashko has received greater coverage in previous works.⁹ It is important to note that, historically, the Lipovan villages all went under the jurisdiction of the Ottoman Empire (before 1878), Bulgaria (from 1878), Romania (1919-1940) and Bulgaria again (1940).¹⁰

⁶ Петрова, Л. – Колева Св.: Животът на старообрядците-казази в село Казашко, Варненско. In: Делници и празници в живота на българина. Сборник, посветен на 30-годишнината на Етнографски музей – Варна. Варна, 2006, с. 450-461; Петрова, Л. – Колева, Св.: Митологичните представи и вярвания на некрасовците от село Казашко, Варненско. In: Известия на народния музей Варна, гоџ. XLI (LVI), 2005. Варна, 2007, с. 123-133; Съботинова, Д.: На една земя, под едно небе. Празници и обичаи на българи, арменци, руси старообрядци, турци и цигани/рома. Варна: Стено, 2009. 407 с.; Еролова, Й.: Добруджа. Граници и идентичности. София, 2010, с. 189-254 (пусите старообрядци).

⁷ In the village there are followers of Popovtsy stream (*Belokrinitskoe Soglasie*) from Tataritsa. Connections with metropolia in Romania (Brăila) and the Russian Old Orthodox Church in Moscow (Novozybkov Bespopovtsy).

⁸ The expedition took place in 2006. Collecting of the material was executed under an ethno-linguistic programme which involved study of different spheres of traditional Slavic culture: calendar holidays, family and agricultural ritualism, folk mythology and so on (Плотникова, А.А.: Материали для этнолингвистического изучения балканославянского ареала. Москва, 2009, 153 с.), and questionnaire, published in: Полесский этнолингвистический сборник. Москва, 1983, с. 21-49.

⁹ Узенева, Е. С.: Культурно-языковая интерференция в традиции староверов Болгарии. In: Старообрядчество: история и современность, местные традиции, русские и зарубежные связи: материалы VI Международной научно-практической конференции (г. Улан-Удэ, 7-8 августа 2015 г.). Улан-Удэ, 2015, с. 254-263.

¹⁰ In 1946-1947 a third of Tataritsa residents migrated to the USSR: to the villages Rybachye, Kherson region, Sofievka, Ivano-Frankivsk region, and the town Kiliya, Odessa region. Two years later migrants from Ivano-Frankivsk region became permanent residents of the city Bendery.

The village Tataritsa, which is now situated seven kilometers to the west of Silistra, has a 300-year history. According to legends, Silistra has preserved traces of historic events. It is said that the ancestors of local Cossacks fled from Romania, Northern Dobruja, trying to avoid army service. They settled in Bulgaria within the borders of the Ottoman Empire in the village Garvan by the Danube, near the present day village. At the time, the village was inhabited by the Tatars who had to leave their homes because of the frequent invasions of the Cossacks. *The Tatars left only the name of the village – Tataritsa*. Turkish authorities were non-judgmental of the Old Believers and gave them lands, as well as allowed them to build churches, and have their own armed Cossacks, to whom they could teach the art of war. They were also allowed to elect a hetman and a priest.¹¹

Although Tataritsa was autonomous until 1955, it does not currently possess political autonomy and is, in fact, a district in the village Aydemir. In 2006, there fewer than 700 people in Tataritsa, comprised of a bit more than 100 Russians¹² as well as Bulgarians. The majority of marriages are mixed as in Kazashko. The youth prefer to leave for big cities or to go abroad in search of work. Church community is more open here than it is in Kazashko. All Orthodox Christians can attend the service; even the Bulgarians come. The church itself is subject to the Slava eparchy of the Lipovan Orthodox Old-Rite Church in Romania. In 2006, there was a priest Vasily coming from the family of Old Believers, and the presbyter was Bulgarian. Now the priest is father Flor. On October 14, 2015, on the Dedication day of Intercession, a high cross was erected in Tataritsa.¹³

Russian Old Believers preserved important ethnical attributes such as language (sub-dialect), religion, and traditional culture. Their identity has a complex, multi-layered structure which is characterized by different levels: general ethnical (*Russians*), sub-ethnical (*Lipovans or Nekrasovites*), confessional (*Old Believers or Popovtsy Old Believers*). In this respect, scholars often use the term *ethno-confessional group*, which means ‘sub-ethnical group the existence of which is determined by the separation on the basis of religious differentiation’.¹⁴

The various ethnonyms (in scientific articles as well as in every day life) are used to designate Old Believers in Bulgaria: firstly, these are the names of general religious character (Christians, Orthodox Christians), secondly, references connected with confessional specifics (Old Believers, Old Ritualists) characteristic for this group (Lipovans, Nekrasovites), and, finally, they reflect their ethnical and sub-ethnical identity (Russians, Cossacks).¹⁵

The residents of Tataritsa identify themselves as Cossacks-Nekrasovites (*We are the Cossacks from the Don*). They also say that in Romania they were called *Lipovans*. At the same time, they call their language Lipovan,¹⁶ although ‘its phonetics is more Kuban.’¹⁷ The other part cast themselves as *Lipovans*. E. Anastasova thinks that the use of endonym (self-designation)

¹¹ According to historical record in 1850s in Tataritsa there was one of the Cossack villages of the Dobruja Cossack army under command of M. Tchaikovsky (Sadyk-Pasha). Пригарин, А. А.: Русские старообрядцы в Болгарии: новые материалы по истории потомков некрасовцев и липован Добруджи. In: Старообрядчество: история, культура, современность. Вып. 10. Москва, 2004, с. 31.

¹² In 1946 when a third of the population came back to Russia there were more than 400 families in the village. In 2015 there were about 200 residents.

¹³ <http://bnr.bg/shumen/post/100613002/nov-krast-za-godishninata-na-edinstvenata-starobradna-ruska-carkva-v-selo-tatarica> Date of use: 06.06.2016.

¹⁴ Никитина, С. Е.: Об идентификации конфессиональных сообществ изнутри и извне (по материалам старообрядческой, молоканской и духоборческой культур). In: Русские старообрядцы: язык, культура, история. Сборник статей к XV Международному съезду славистов. Москва, 2013, с. 25.

¹⁵ Анастасова, Е.: op. cit., с. 48.

¹⁶ Compare similar views on the linguistic self-designation pointed out by A.A. Plotnikova in regard with Old Believers in Romanian Dobruja. Плотникова, А.А.: Славянские островные ареалы: архаика и инновации. Москва, 2016, с. 20, 36.

¹⁷ This judgement can serve as the secondary evidence of ethnogeny of both the group itself and its sub-dialect.

Lipovans for the Old Believers of Tataritsa means 'their affiliation with the Dobruja Old Believers community and also with Popovtsy (Belokrinitskaya) group.'¹⁸

Numerous versions of the appearance of the ethnonym *Lipovans*,¹⁹ widely known in both Northern and Southern Dobrudja, refer to the sphere of folk etymology. One of the most widespread folk beliefs about the appearance of the term 'Lipovans' is connected with the river Lipovka, which had supposedly flown there; the Cossacks went to Dobruja from this place.²⁰ The residents of Tataritsa believed that they were *Lipovans because they worshiped a clean tree, linden (rus. Lipa) as a blessed tree, which was used for making icons, after they had lost their icons during their wanderings*.

The Bulgarian population surrounding the Old Believers called them *Cossacks, Lipovans*, or *Old Believers*. The Old Believers disdainfully called Orthodox Bulgarians *oblivantsy*, which is connected to a substantial difference in the ritual of christening: Bulgarians christen by pouring a small amount of water over a person; while Old Believers plunge a person into a baptism. Confessional differences for the Old Believers are more important than the ethnical ones.

The close nature of the community led to a necessity to search for (ethnically and confessionally) suitable brides beyond the community. The closest ties were formed with the village Ghindărești (Novenkoye) in Romania. That is why there are many daughters-in-law in Tataritsa and Kazashko from the Old Believers' villages of Romania, where traditions are better preserved.

Specialists identify the language Russian Old Believers speak as a south Russian dialect or a south Russian sub-dialect of a mixed type which preserved some peculiarities of the Russian language spoken in the 17th-18th centuries. This sub-dialect is close to the one Old Believers in Bukovina, Moldova, and other parts of Romania speak.²¹ According to Russianists, in the language of the Bulgarian Old Believers it is possible to 'trace features of the South-Russian dialectic zone which belong to the Don sub-dialects, and they also note the influence of the Turkish, Romanian and Ukrainian languages.'²²

Mixed marriages have become an important factor of the 'Bulgarian linguistic expansion' which ultimately changed the image of the village: it has lost its mono-ethnic character. Bulgarian is gradually becoming the predominant language, with the Russian dialect being used regularly only by a few old residents at home and in the church. They do not go to church very often, and the local school has been closed. The majority of the residents attend Bulgarian schools and

¹⁸ Анастасова, Е.: *op. cit.*, с. 49.

¹⁹ See the review and analysis of scientific discussions in relation to the self-designation *Lipovans* in the book by А. А. Пригарин. Пригарин, А.А.: Русские старообрядцы на Дунае..., *op. cit.*, с. 367-394.

In particular, *Lipovans* as one of the designations of Old Believers in the Danube region was used in early historical documents with regard to migrants from Moldova, Walachia, Bessarabia because the first evidence of their existence is connected with these places (1724). Later it became a legal name, and from the official documents it came to the language of the Old Believers themselves, going further to Russian records when this group of Old Believers was described (Ibid, P. c. 380-381).

²⁰ Еролова, Й.: *op. cit.*, с. 204. Lately scholars have come to a new view on the term's genesis connecting it with a toponym *Lyroven* ' (Липовень). An ethnonym appeared with the settlement of the first Russian Old Believers in the first half of the 18th century in the lands of Dragomirna monastery where they founded the village Sokolnitsa (today Lipoveny in the district Suceava, Romania) near the wood. Consequently its residents started to use this name of the settlement and an exonym Lipovans became widely popular among Old Believers living in Dobruja. Кирилъ, Ф.: Сказания о культуре и традициях русских-липован. Бухарест, 2006, с. 52-58.

²¹ Кирилъ, Ф.: *op. cit.*, с. 66-73; Романска, Цв.: Фолклор на русите-некрасовци от с. Казашко..., с. 503; Steinke, K.: Die russischen Sprachinseln in Bulgarien. Heidelberg, 1990.

²² Касаткин, Л. Л.: Русский говор села Татарница в Болгарии. In: Русские старообрядцы. Язык, культура, история. Сборник статей к XIV Международному съезду славистов. Москва, 2008, с. 116-139.

work with Bulgarians. The population has become totally bilingual.²³ The youth in Tataritsa are ashamed of using their native dialect in daily communication with their peers, preferring Bulgarian instead. They explain it with the argument that Russian Bulgarians do not understand them. People of middle age still can speak this sub-dialect but use it rarely, primarily within their family circle and with relatives, provided that they are Old Believers as well. Children, although they understand the dialect, do not use it, communicate in Bulgarian literary language with the older generation. However, this sub-dialect has a quite low status in the minds of native-speakers because in schools is studied the Russian literary language. It is obvious that these factors did not contribute to the establishment of a local idiom but led to the rise of position of Russian which used to be a compulsory foreign language at Bulgarian schools. Now it has been displaced by English which dominates as a language of international communication. However, the residents of Tataritsa still preserve their own language. The language of Tataritsa Old Believers being the most important ethno-cultural factor has various functions depending on the situation in which it is used: when used within the family and in church, the dialect consolidates the community and preserves its confessional identity. The use of the Russian literary language becomes a token of the ethnical identity.

As mentioned before, Russian Old Believers in Bulgaria living in the conditions of foreign linguistic and cultural surrounding were able to preserve not only their dialect and religious peculiarities, but also the traditional folk culture. This culture is a multi-layered phenomenon characterized *inter alia* by numerous archaic features. We believe, following A.A. Plotnikova, that these features of culture are ‘firstly those brought from their native territories, i.e. features of conservation of the tradition peculiarities of the enclave, both linguistic and cultural, secondly, that features common to some Slavic comprehension, rituals, beliefs are in fact pagan.’²⁴ Although persistent ancient views on nature and the world around them should have contradicted strict religious canons of the Old Believers, it is possible that closeness of the community predetermined preservation of the whole ‘peculiar’ cultural identity in opposition to the neighbour or ‘foreign.’ It is the religious insularity of the community that facilitated, paradoxically, the preservation of these traits of everyday life and spiritual culture which the church condemned as “sin” and “heresy.”

The pre-Christian features of the folk tradition brought from a distant homeland were perceived by them as a part of their special worldview, as a result of which they were also transmitted successively from generation to generation.

For this reason, in our opinion, the beliefs of the sphere, for example, of the Russian folk mythology (about house and yard spirits, witches) are so well preserved.²⁵

We shall try to consider, in brief, peculiarities of separate fragments of tradition of Old Believers in Bulgaria from the ethno-linguistic angle. Folklore is the most conservative sphere of culture. Folklore texts often indicate ancient elements of Russian and archaic East Slavic traditional visions. Let us dwell in more detail on the study of the folk cult of St. Nicholas among the Old Believers of Bulgaria, because this saint is the most revered.

St. Nicholas is one of the most esteemed saints in the culture of the Old Believers of Bulgaria, since the main craft of Old Believer men has always been fishing: “We are fishermen, like Peter

²³ See the article by K. Steinke where he conducts a comparative study in the village of the last 20 years: Штейнке, К.: Говоры староверов в Болгарии двадцать лет спустя. In: Русские старообрядцы. Язык, культура, история. Сборник статей к XIV Международному съезду славистов. Москва, 2008, с. 108-115.

²⁴ Плотникова, А. А.: Славянские островные ареалы..., с. 35.

²⁵ The same conclusion see: Plotnikova, A. A.: Traditions of the Old Believers in an Other-Ethnic and Other-Language Environment. In: Balcanski forum. Blagoevgrad, 2018, № 2.

and Paul.” This fishery was considered a pure, God-predetermined, profession. As will be shown, St. Nicholas has a long tradition of intervention for sea-faring people. After leaving Russia, the Old Believers always chose to settle the land next to bodies of water (rivers, lakes, and the sea). December, 19th is the day of veneration of St. Nicholas, which was celebrated by all because in each family there were always fishermen. This holiday was considered as a family day.

According to folk beliefs, the saint (*St. Mikola Savior*, *St. Mikola Miracle-worker* / *Sveti Mikola Spasitel*, *Sveti Mikola Chudotvorec*) performed various miracles saving sailors and fishermen, and saving ships and boats from shipwreck. The Old Believers said that St. Nikolay protects fishermen from storms and boats from drowning, so that people return home alive and unharmed. As the fishermen believed St. Nicholas was their patron, during a storm at sea or on a lake, they carried his icon on the deck of the ship and performed religious rituals on board. Each sailor took with him a small icon with a picture of the saint. There are numerous recorded stories involving the miraculous rescue of fishermen at sea during a raging sea storm, when all the fishermen turned for help to their patron: “Saint Nicholas, save us!” Then suddenly the water would become quiet and calm. People believed that, with his arms, Saint Mikola could break the storm waves, if they strongly prayed to him: “Sveti Mikola, help! / Sveti Mikola, pomozhi!” (Tataritsa).

The Old Believers of Bulgaria have a tradition on the day of St. Nicholas to stop all ships that are sailing: the vessel must drop anchor, and the sailors go down in boats to shore, and go to church to light a candle and pray to Nicholas the Sinner.²⁶

Under the influence of the Bulgarian tradition on this day, which often carries the Bulgarian name *Nikulden*, everyone must eat fish in honor of the saint. If a person does not taste a piece of fish on this day, this behavior will be considered as a great sin. If a person is very poor and does not have fish, he must find a fish bone and pick his teeth with it, so that at least he smells of fish. The Old Believers explained this custom with events from the life of the saint, who saved the ship by plugging a hole in it with fish. Therefore, “God commanded to eat fish, fish with water” (Tataritsa). In Kazashko, on the feast day of St. Great Martyr Nicolja, after performing religious rituals in the church, a lenten meal was prepared at home: baked fish with sauce and seasonings, fried fish cutlets, dumplings with fish and black pepper, dumplings from mullet and caviar. It was believed that Nicholas the Wonderworker was a “defender of the fish,” and therefore they made a fish dinner. While the Bulgarians cooked only a special sort of fish (carp) on that day, the Old Believers ate any fish, considering it important to have it on the festive table.

The popular cult of St. Nicholas took shape among the Old Believers under the influence of the canonical biography of the saint. However, the saint is often perceived as a human being. Sometimes the saint is attributed to the manifestation of the senses of the ordinary person – the heavenly patron can display the character of a real man which is a part of the anthropocentric perception of the world of Old Believers. He can “take revenge” for the fact that people do not celebrate his holiday and they forgot about him. However, more often St. Nikolai in the folklore legends shows himself as “merciful” as opposed to the “formidable” Ilja the Prophet. According to a number of scientists, this indicates the preservation in the popular veneration of St. Nicholas of traces of the cult of the pagan god Veles.²⁷

²⁶ Similar notions are known to the southern Slavs in those areas where fishing was the main occupation of the population (in Serbia, Bulgaria, Montenegro). There the first fish catch is dedicated to St. Nicholas, and the first fish caught fried and eaten right on the beach; to take it with you is forbidden. After St. Nicholas day, winter fishing is prohibited. On the Doiran lake in Macedonia on the feast of the saint the fishermen did not enter the boats, and all the ships in the Gulf of Thessalonica stopped in the harbor – St. Nicholas could punish an unseeing seafarer, stopping his schooner in the sea (Ohrid region). See more: Узенева, Е. С. – Валенцова, М. М.: Никола Зимний. In: Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Т. 3. Москва, 2004, с. 397.

²⁷ Белова, О. В.: Николай. In: Славянские древности... Т. 3, с. 399.

The legend of St. Nicholas and Visokos (personification of the leap year), known in Kazashko, tells how two saints went to a meeting with God, and along the way they met a man with a cart stuck in the mud. Visokos refused to help the traveler, not wishing to stain his smart suit. St. Nicholas helped, but was late for the meeting with God. The Lord rewarded him for his kindness, ordering to celebrate his feast twice a year: in winter and in summer. So there was Nikola Zimniy (19.XII) and Nikola Letniy (22.V). Visokos was punished – he is now honored only once per four years.

The popular cult of St. Nicholas among the Old Believers of Bulgaria is supported by the traditions of the neighboring Bulgarian Orthodox people, where this cult is also very strong. Thus, the most solemn day in Tataritsa is the day of St. Nicholas. Those who have their Name Day on this day, celebrate it more heartily. This tradition also developed under the influence of the Bulgarian one. Early in the holiday morning, relatives bathe the birthday boy, pouring a little water in his hand, and on the scruff of his neck, and wishing him health and longevity. In a homemade meal, there is always the presence of fish and lenten dishes. During the day, the table is covered, the doors of the house are opened, and all guests are welcomed and fed.

Even a brief review of the Old Believers' folklore in the villages Tataritsa and Kazashko (Bulgaria) allows us to arrive at certain conclusions. The considered fragments of traditional culture and ceremonial terminology show that traditions are in a good state of preservation, that archaic features and phenomena persist, and that there are numerous parallels with the Bulgarian culture, which is the evidence of the propinquity of these cultural traditions. Russian Old Believers in Bulgaria living in foreign cultural and linguistic surroundings (though closely related, Orthodox, Bulgarian), managed to preserve both their traditional folk culture and their South Russian sub-dialect, which however was influenced by Bulgarian language and traditions.

Култ святого Николая в фольклорной традиции староверов Болгарии

Елена Узенева

В статье под этнолингвистическим углом зрения представлен один из фрагментов фольклорной традиции старообрядцев Болгарии, проживающих в течение нескольких столетий в условиях инокультурного и иноязычного окружения, – культу святого Николая Чудотворца. Автор убедительно показывает, что закрытость общины староверов предопределила сохранение «своего» культурного своеобразия в противовес соседскому, «чужому». Фольклор является наиболее консервативной сферой культуры. Фольклорные тексты нередко фиксируют старинные элементы русского языка и архаических народных представлений.

Св. Николай является одним из самых почитаемых святых в культуре староверов Болгарии, поскольку основным ремеслом у мужчин староверов всегда было рыболовство, рыбаки считали его своим патроном. Согласно народным верованиям, святой (*Свети Микола Спаситель*, *Свети Микола Чудотворец*) совершал разные чудеса во имя спасения моряков и рыбаков, их кораблей и лодок от кораблекрушений. У староверов Болгарии бытует традиция в день св. Николая останавливать движение всех кораблей, находящихся в плавании: судно должно бросить якорь, а моряки спуститься в лодках на берег и отправиться в церковь зажечь свечу и помолиться Николаю Угоднику.

Народный култ святого Николая сложился у староверов под влиянием канонического жития святого. Однако нередко святому приписывается проявление чувств обычного человека, что является частью антропоцентричного восприятия мира староверами. Он может «отомстить» за то, что люди не отмечают его праздник. Чаше св. Николай в фольклорных легендах проявляет себя как «милостивый» в противовес «грозному» Илье Пророку. По мнению ряда ученых, это свидетельствует о сохранении в народном почитании св. Николая следов культа языческого бога Велеса.

Народный култ святого Николая у староверов Болгарии поддерживается еще благодаря традициям соседнего болгарского православного народа, где этот култ также очень силен. Под влиянием болгарской традиции в этот день, который часто носит болгарское название *Нукуден*, обязательно едят рыбу в честь святого.

Рассмотренный фрагмент фольклорного наследия староверов Болгарии свидетельствует о хорошей сохранности традиции, о наличии целого ряда архаических черт и явлений, а также множества параллелей и заимствований из культуры болгар.

АНДРЕЙ Е. БОЧКАРЕВ*

О жалости и смежных понятиях в русском языковом сознании

BOCHKAREV, A. E.: On sense of *zhalost'* (pity) and related concepts in the Russian linguistic consciousness. *Slavica Slovaca*, 52, 2017, № 2., pp 110-121 (Bratislava).

This paper explores the ways of displaying *zhalost'* ('pity') in the Russian language in order to show how the analyzed emotional concept varies in relation to the main values in some typical pity-situations.

Corpus linguistics, linguistic consciousness, emotional concept, propositional model, conceptual metaphor, axiological conventions.

Значение жалости в эмоциональной и духовной жизни человека очевидно; и не только потому, что жалость относится наряду с доброжелательностью, симпатией и дружбой к положительным нравственным чувствам¹ и даже, как нередко полагают, особо примечательным свойствам «русской души» с ее предрасположенностью к сопереживанию чужому несчастью, горю, страданию², но еще и потому, что связанные с жалостью переживания коррелируют с морально-этическими принципами, на которых основывается культура и социальные институты вроде семьи, церкви и государства. Именно переживаемое человеком чувство жалости побуждает его, осознав свое отношение к другим, определять свои действия и поступки в соответствии со сложившимися в обществе нормативными предписаниями совести и морали.

В изложении А. Вежицкой концептуальную схему жалости можно представить следующим образом:

- (a) *X* думает примерно так:
- (b) что-то плохое произошло с *Y*-ом
- (c) поэтому *Y* чувствует себя плохо
- (d) Я хотел бы, чтобы это не произошло
- (e) *X* чувствует нечто хорошее в отношении *Y*-а
- (f) если бы *X* мог, то сделал бы что-то хорошее для *Y*-а.³

* Андрей Евгеньевич Бочкарев, доктор филологических наук, профессор департамента литературы и межкультурной коммуникации, Национальный исследовательский университет «Высшая школа экономики», ул. Большая Печерская, 25/12, г. Нижний Новгород, Российская Федерация.

¹ См.: Изард, К. Э.: Психология эмоций. Санкт-Петербург: Питер, 1999, с. 296.

² Бердяев, Н.: Русская идея. Санкт-Петербург: Азбука-классика 2008; ср. Левонтина, И. Б.: Помилосердитесь, братцы! In: Анна А. Зализняк – И. Б. Левонтина – А. Д. Шмелев. Ключевые идеи русской языковой картины мира. Сб. статей. Москва: Языки славянской культуры, 2005, с. 270-279; Плунгян, В. А. – Рахилина, Е. В.: С чисто русской аккуратностью (к вопросу об отражении некоторых стереотипов в языке). In: Московский лингвистический журнал. Т. 2. 1996, с. 340-351.

³ Wierzbicka, A.: *Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. New-York – Oxford: Oxford University press, 1992, p. 168. Ср. Вежицкая, А.: *Язык. Культура. Познание*. Москва: Русские словари, 1997, с. 353.

С данным толкованием совпадает отчасти определение Ю. Д. Апресяна: «жалость X -а к Y -у = ‘чувство, нарушающее душевное равновесие X -а и вызванное у X -а Y -ом; такое чувство бывает у человека, когда он думает, что некто находится в плохом положении и что это положение хуже, чем он заслуживает; душа человека чувствует нечто подобное тому, что ощущает тело человека, когда ему больно; тело реагирует на такое чувство как на боль; человеку, который испытывает такое чувство, хочется изменить положение другого существа так, чтобы оно стало менее плохим’»⁴.

Общими являются, во всяком случае, компоненты: (i) объектом жалости является некто, кто находится в затруднительном («плохом») положении, (ii) жалость – это душевное состояние, (iii) чувство жалости – это чувство-отношение, (iv) жалость сродни сочувствию, сопереживанию, стремлению разделить с другим человеком его чувства и переживания, а дополнительными – (v) неправомерность случившегося, (vi) связь эмоционально-психологического состояния жалости с телесными ощущениями.⁵

Представленная концептуальная модель отражает действительно прототипическую ситуацию жалости, как и установленное в ней распределение ролей и функций, но не учитывают другие возможные ситуации и толкования. Ибо, как показывают засвидетельствованные в языке употребления, объектом жалости может выступать не только другой, но и собственно я, X не всегда стремится изменить положение Y -а к лучшему, объект жалости может вызывать не участие, сочувствие и сострадание, а стыд, вину, раскаяние и даже, как ни странно, высокомерие, презрение, брезгливость и отвращение.

Отразить многообразие ситуаций жалости, как и связанные с ними толкования, можно с очевидностью только на значительном корпусе употреблений.

Обратившись к Национальному корпусу русского языка, можно, в частности, установить, что помимо соответствующего именного выражения чувство жалости выражается в языке предикатами состояния, в том числе глагольными выражениями *жалеть*, *испытывать жалость*, *питать жалость*, *сожалеть*, прилагательными *жалостливый*, *жалобный*, наречиями *жалостливо*, *жалобно*, предикативами *жалко*, *жаль* с дополнением в винительном падеже⁶, и что квазисинонимами *жалости* являются *сожаление*, *сочувствие*, *сострадание*, *участие*⁷.

Судя по засвидетельствованным употреблениям общим объемом свыше семи тысяч вхождений, в русском языковом сознании предметом жалости может быть, в сущности, все что угодно, к чему испытывают привязанность или симпатию и чье непосредственно наблюдаемое состояние оставляет желать лучшего – и бедная сирота, и разбитая чашка, и бездомная собака, и поверженный неприятель, и покалеченная птичка, и больной щенок, и маленький ребенок, и пожилые люди, и младенцы, и родственники, и соседи, и сослуживцы, и человечество, и Россия, и заграница, и деревцо, цветок и растение, обделенные

⁴ Апресян, Ю. Д.: Метафора в семантическом представлении эмоций. In: Апресян, Ю. Д.: Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. Москва: Языки русской культуры, 1995, с. 464.

⁵ Весьма плодотворным представляется в этой связи понятие «телесной метафоры состояний души» (Ю. Д. Апресян), позволяющей отобразить эмоциональное состояние человека по аналогии с физическим состоянием: напр. жалость → боль, страх → холод, страсть → жар, любовь → зубная боль.

⁶ По наблюдениям Анны А. Зализняк, предикативы *жалко* и *жаль* обозначают актуальное чувство, а глагол *жалеть* – установку (Мнозначность в языке и способы ее представления. Москва: Языки славянской культуры, 2006, с. 108).

⁷ По замечанию И. Б. Левонтиной, в отличие от квазисинонимов *жалость* указывает на самостоятельное чувство (Жалость, сочувствие, сострадание, участие. In: Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Москва: Языки славянской культуры, 2004, с. 496-505).

влажностью или светом, изнемогающие от скудости почвы, словом, страдающие. Непременным условием жалости к одушевленным объектам становится при этом сопереживание как способность разделить переживания другого в связи с отсутствием или утратой какого-то необходимого для благополучия качества, вещи или человека; презумпция, что такое неблагоприятное положение вещей противоречит конвенциональным представлениям (доха) – каким-то возведенным в абсолют аксиологическим нормам в функции глобальной прагматической пресуппозиции.

Пропозициональная модель. Пропозициональная модель, построенная на Национальном корпусе русского языка, предоставляет, кроме того, информацию о том, что приложимые к жалости действия-предикаты варьируются в зависимости от позиции в синтаксической структуре высказывания.

В функции семантического объекта к жалости приложимы, в частности, предикаты ощущать: *...ощутил он эту жалость почти как утраченное счастье!* (А. Битов), чувствовать: *Я почувствовал жалость* (Ю. М. Нагибин), испытывать: *...он ко мне испытывает жалость* (Э. Рязанов), разделять: *Аня не разделяет этой жалости* (Ю. М. Нагибин), выказывать: *Бемби прошептала, стараясь не выказать жалость* (Ю. Лаврышина), вызывать: *Она часто вызывает жалость к себе* (И. Э. Кио), возбуждать: *Досадно возбуждать жалость* (Л. К. Чуковская), напускать: *У себя в канцелярии так зверь зверем сидишь, а тут жалость напустил* (Д. Н. Мамин-Сибиряк), будить: *...чтобы разбудить их жалость* (М. Горький), пробуждать: *...и вместе с тем он пробуждал к себе жалость* (Н. В. Кожевникова), пересиливать: *Пересилила жалость к человеку, стонавшему, ослабевшему от потери крови* (П. Шилов), побороть: *...а все же нельзя побороть в себе жалость к людям* (А. Седых), подавлять: *Чтобы подавить жалость – кусал большой палец* (А. Н. Толстой), скрывать: *...пытаясь скрыть жалость, отчего она невольно стала еще заметней* (Е. Евтушенко), заглушать: *...чтобы заглушить в самой себе чувство жалости* (Л. Н. Толстой), засунуть: *Засуньте вашу жалость себе...* (Т. Устинов).

В функции семантического субъекта жалость разбирает: *Жалость меня так и разбирает* (И. С. Тургенев), обуревают: *...жалость к людям обуревают меня* (А. Азольский), охватывает: *...пронзительное чувство жалости к нему охватило ее* (В. Гроссман), пронизывает: *Но сейчас вдруг горячая жалость к бабушке пронизывает меня* (Ф. Искандер), пронзает: *...нежнейшая жалость к отцу пронзает его* (Ю. П. Анненков), пробирает: *Жалость пробирала старух до костей* (И. Меттер), сотрясает: *Меня сотрясала жалость* (Л. К. Чуковская), раздирает: *Нелли буквально раздирала жалость* (Т. Тренина), стискивает сердце: *...жалость несказанная стиснула мне сердце* (И. С. Тургенев), разрывает сердце: *Жалость разрывала ему сердце, он не мог смотреть, как она плачет!* (А. Берсенева), отлегал от сердца: *...жалость эта отлегла от сердца Нади* (Г. И. Успенский), шевелится: *...если в тебе не шевелится жалость и сочувствие к ней, значит, я кругом не прав* (А. Маринина), мучает: *...меня мучает жалость ко всем слабым и беззащитным* (М. Соколов), унижает: *Хоть я и понимаю, что жалость унижает человека, – но ничего с собой поделать не могу* (Ф. Искандер), берет: *Поглядишь это, да жалость берет* (В. Я. Брюсов), одолевает: *Некоторое время жалость боролась в нем с нетерпением – и одолела* (Л. Юзефович), побеждает: *Жалость побеждала – в детстве я была очень жалостливой девочкой* (Т. Соломатина), накатывает: *Сроду этого не знала, а тут накатила на нее жалость* (Г. Щербакова), захлестывает: *...меня вдруг захлестнула такая обжигающая душу*

жalousть (Г. Жженов), переполняет: ...меня переполнили жалость к мальчику Боре (З. Синавская), переполняет душу: *Еще никогда не испытанное чувство жалости переполнило душу Пьера* (Л. Н. Толстой), скребет душу: *Жалость и упреки скребли душу, как наждачная бумага* (В. Токарева), терзает: *Меня терзает жалость* (А. Щеглов), колет: ...даже кольнула жалость (Б. Екимов), гложет: ...а сердце гложет жалость к несчастной жертве (В. Валеева), уходит: *Жалость уже ушла* (С. Алексневич), пропадает: ...и вдруг у Нины пропала всякая жалость к нему (Ю. Домбровский), остается: *Оставалась только щемящая жалость* (В. Шукшин).

Весьма полезной для построения пропозициональной модели становится также отраженная в корпусе информация о физиологической и психологической реакции на состояние жалости в сочетаниях имени *жалость* с причинным предлогом *от*. Как показывают примеры, от жалости искажается лицо: *Я видел, как исказилось от жалости лицо сына* (В. Голяховский), трясутся руки: *Руки у Ильи тряслись от жалости к Якову и злобы к его отцу* (М. Горький), скрипят зубами: ...зубы скрипнули от жалости к нему и ненависти к ним (В. Рыбаков), жмурятся: *Он хмурился от жалости к плачущей матери* (М. Бубеннов), щиплет глаза: *От жалости к себе защицало глаза* (М. Елизаров), становятся мокрыми глаза: ...от жалости к себе мои глаза стали совершенно мокрыми (В. Пелевин), навертываются слезы: ...слезы навертывались мне на глаза от жалости (А. Пирожкова), выступают слезы: ...на моих глазах от жалости к себе выступили слезы (Ю. Трифонов), плачут: ...даже тюремщици иногда плачут от жалости (Е. Л. Шварц), рыдают: ...чуть не зарыдал от жалости к себе (С. Довлатов), сопят: *Славка даже засопел от жалости* (В. Крапивин), вздыхают: ...и Никита только вздыхал от жалости (Ю. Казаков), задыхаются: ...я почти задохался от жалости (Д. С. Лихачев), стонут: ...застонал от жалости и непоправимой потери друга (В. Доценко), содрогаются: ...вдруг он содрогнулся от жалости (Ю. В. Трифонов), сжимаются: *Голев сжался от жалости* (А. Матвеева), изнывают: *Мой друг изнывал от жалости к самому себе* (А. Мариенгоф), становится холодно: *Мне стало холодно от жалости и от восторга* (В. Каверин), холодеют: ...холодея от жалости, повторила про себя Даша чужое слово (Г. Е. Николаева), холодеет в груди: ...у Тима похолодело в груди от жалости и страха за него (И. Краева), шумит в ушах: ...но разве от жалости шумит в ушах, кровь ударяет в виски? (В. Гроссман), перехватывает горло: ...от жалости к себе перехватило горло (К. Шаинян), ноет в груди: *От жалости у меня заныло в груди* (А. Рубанов), переворачивается душа: ...душа переворачивается от жалости к ней и невозможности что-либо исправить (И. Муравьева), разрывается душа: ...у меня душа разрывается от жалости к нему (Ф. Искандер), замирает сердце: *Сердце его замирает от жалости и негодования, а он не знает, что делать* (Н. С. Лесков), щемит сердце: ...сердце щемило от жалости (А. Кабаков), сжимается сердце: ...и всегда от жалости к нему сжималось ее сердце – такой он был худой, недосмотренный, в ветхих иштанах, подпоясанных обрывком веревки, и всегда босой (В. Быков), содрогается сердце: ...сердце ее содрогнулось от жалости (Д. Сабитова), разрывается сердце: *У Анфисы сердце разрывалось от жалости* (Ф. Абрамов), сердце кровью обливается: *Так охнул, что у меня сердце кровью облилось от жалости* (М. Горький), становится тошно: *Ей стало неприятно и тошно от жалости к нему* (В. Аксенов), теряют аппетит: *От жалости к бывшему внуку ... Комариха потеряла всякий аппетит* (О. Славникова), теряют сон: *От жалости к Танусе, которую он не решался повидать и которой нечем*

было платить алименты, Рябков опять не спал (О. Славникова), лишаются чувств: ...и от жалости к ней лишился чувств (Ю. М. Нагибин), тают: ...таю все из любви да из жалости к тебе (А. Н. Островский), сердятся: ...кричали доярки, жалея ее и сердясь от жалости (В. Ф. Панова), страдают: ...и я страдала от жалости (А. П. Чехов), ...я невыносимо страдаю от жалости к самому себе (В. Спектр), сходят с ума: От жалости и желанья вот-вот я сойду с ума (И. Нелин) и чуть ли даже не умирают: ...и я умираю от жалости к девочке (М. Палей).

Из жалости совершают, нередко в ущерб себе, самые разные действия и поступки – скрывают правду: Мы порой скрываем от человека правду из жалости к нему (Ф. Искандер), притворяются: ...и притворилась из жалости, что полюбила меня (В. А. Каверин), лгут: Есть много людей, которые лгут из жалости к ближнему (В. Ф. Ходасевич), врут: Он врал... но это из жалости к вам, черт вас возьми! (В. Ф. Ходасевич), терпят: ...он тебя только терпит из жалости (А. Маринина), дают приют: ...милая, добрая девушка, которую Иван Петрович приютил у себя из жалости (М. Ф. Каменская), кормят: ...из жалости кормят еще пока (В. В. Крестовский), обучают: ...ее дитя учат из жалости! (Ф. И. Буслаев), дают денег: Насчет денег беспокоиться нечего... Я из жалости... Где вам взять... (А. П. Чехов), страдают: Не смей страдать из жалости ко мне (В. Д. Пришвина), терпят ухаживания: ...и все это время терпела его ухаживания просто из вежливости. Или даже из жалости (М. Зосимкина), не отвергают домогательства: ...пытался совратить многих девиц и даже одну военврачиху, да вышло у него дело, кажется, лишь с санитаркой Евдохой, которая из жалости не отказывала никакому воину (В. Астафьев), любят: Я ее из жалости полюбил – забитая такая была, тихая (В. Розов), женятся: Хотел жениться – по любви – на хорошей девице, а женился из жалости на замученной вдове с двумя детьми (М. Горький), выходят замуж: Она из жалости может замуж за него пойти, очень возможно (Б. Окуджава), становятся многоженцами: Многоженцем стал по случаю, из доброты и от жалости (Я. Соколовская), предоставляют прописку: Дашу из жалости временно прописала к себе Прасковья Ивановна (Г. Е. Николаева), берут на работу: Я его из жалости к себе на работу взял (А. Геласимов), заминают дело: Из жалости к брату дело замяли (В. Ф. Ходасевич), пришибают: Ну, этих уже я из жалости пришибу (Д. Н. Мамин-Сибиряк), пристреливают: ...солдаты из жалости пристреливают раненых лошадей, переставших быть тягловой силой (Ю. Бондарев), убивают: ...я из жалости решил не топить его, а убить сразу (А. Кузнецов).

По **основанию и области действия** жалость может быть человеческой: ...из человеческой жалости (Г. Арбатов), всеобщей: Она торопилась задоубрить всех, кто знал и любил ее, чтобы хоть несколько капель всеобщей жалости перепало потом ее детям (М. Л. Степнова), мировой: Страшные минуты, полные глубокой, мировой жалости (С. М. Волконский), универсальной: ...к пяти годам он достиг универсальной жалости, жалел небо и землю, листики на кустах, и каждый предмет вообще, потому что в любом факте существования ему виделась чьи-то боль, страх и последующая смерть (М. Елизаров), профессиональной: ...профессиональная жалость врача, которая заставляет относиться к больному ребенку по-особому (Л. Дурнов), русской: ...она их пожалела русскою жалостью (П. Н. Краснов);

по **интенсивности и силе проявления** – глубокой: ...чувствовал к ней глубокую жалость (Ф. Д. Крюков), огромной: Он чувствовал к соседу огромную жалость (Н. Н. Берберова), беспредельной: Беспредельная жалость к этой женщине

не, которая двенадцать лет переносила с ним все неудачи и беды его тревожной жизни, заливала его душу (В. Я. Брюсов), бесконечной: ...несколько омерзительных дней бесконечной жалости к себе, а также к этим несчастным парням, у которых просто нет выхода (Д. Рубина), бессильной: Она плакала от невыразимой, бессильной жалости (П. С. Романов);

по временному интервалу — мгновенной: ...мгновенная жалость к самому себе (Ю. В. Трифонов), мимолетной: Мимолетная жалость и неясная грусть родились в расплывчатом сознании (В. Личутин), давней: Старый человек жалел себя давней-давней жалостью (Ю. Давыдов);

по степени осознанности — неосознанной: ...это была неосознанная жалость к одиночеству тирана (Ф. Искандер), подсознательной: Он вдруг подумал о Коле с острой, подсознательной жалостью к себе: «Эх, был бы Коля» (К. Я. Ваншенкин), непонятной: И чувство непонятной жалости к этой прекрасной, но явно несчастной женщине внезапно обдало его душу (М. Кучерская), странной: И странная жалость постепенно проникает в меня (В. Маканин), безотчетной: ...и вдруг безотчетная бабья жалость шевельнулась в ее груди (Ф. Абрамов), невнятной: И появляется откуда-то жалость, невнятная, странная жалость к себе (С. Н. Сергеев-Ценский), невольной: Я же не мог скрыть чувства невольной жалости к ней (А. А. Игнатьев), смутной: ...и смутное чувство жалости к себе закралось в первый раз в ее душу (А. И. Куприн), затаенной: Какая-то глубокая, затаенная жалость в эту минуту мирила меня с ним (Н. П. Карабчевский), особенной: ...почувствовала такую особенную жалость, что чуть не расплакалась (В. В. Набоков), обыденной: Моя жалость была тихой и обыденной: под стать его речам (Е. Чижова), обычной: ...обычная жалость (О. Дивов), привычной: ...смотрела на мужа с привычной задумчивой жалостью (Е. Чижов), естественной: ...вполне естественна человеческая жалость (А. Чайковская), элементарной: ...исходя из морально-этических соображений и элементарной жалости к своим коллегам (Т. Ильинкова);

по аутентичности — настоящей: ...но в момент его смерти я ощутил настоящую жалость (А. Никонов), истинной: ...на лице его изобразилась истинная жалость (Ф. М. Достоевский), искренней: Его жалость к психически обездоленным была искренней (Л. К. Чуковская), шутилой: Бедные мы, бедные, — вздыхала Нина с шутилой жалостью (Н. В. Кожевникова), притворной: Антип с притворной жалостью поглядел на старика (М. А. Шолохов), ложной: Он поддался ложной жалости (Г. С. Померанц), напускной: ...без обычной напускной жалости (В. Астафьев), не настоящей: ...но это была жалость какая-то не настоящая, поверхностная (В. П. Катаев);

по внешним проявлениям — активной: ...и у него не было той активной жалости и уважения к чуждому страданию, какие бывают у хирургов, педиатров или универсальных сельских врачей (В. Ф. Панова), тихой: ...тихая жалость (В. Быков), кроткой: Я мчался на быстром коне, И кроткая жалость молчала во мне (А. С. Пушкин), немой: ...эта немая жалость была еще тяжелее ненависти (М. Горький), откровенной: ...глядя на меня с откровенной жалостью (А. Рекемчук), сентиментальной: ...сентиментальная жалость к себе (М. А. Чехов), слезной: ...чтобы доставить себе радость слезной жалостию к самому себе (В. Ерофеев), отчаянной: Он закрыл глаза и с отчаянной жалостью вспомнил Париж (А. Н. Толстой), истерической: ...содрогаясь от истерической жалости и нежности к этому большому беспомощному телу, которое через несколько мгновений должно стать мертвым (Ю. О. Домбровский),

иступленной: ...сладкая, иступленная жалость к себе – обездоленному, одинокому – сжала горло (Д. Рубина), безумной: Жалость, безумная, как он сам, охватила меня (М. Рыбакова), дикой: Дикая жалость (А. Щеглов), пьяной: Я, признаюсь, проникся даже пьяной жалостью к этим девицам (В. Ерофеев);

по физическим ощущениям – пронзительной: ...от пронзительной жалости к себе, любимой, слезы хлынули из глаз бурными потоками (Т. Сахарова), острой: Медленно-медленно наплыла острая жалость к учителю (В. Липатов), щемящей: ...щемящая жалость к себе (К. Ваншенкин), саднящей: Он в эту минуту испытывал саднящую жалость, но не к брошенному ребенку, к себе (В. Тендряков), болезненной: ...болезненная жалость к мужу (В. А. Каверин), мучительной: ...мучительная жалость к себе (Г. Полонский), невыносимой: ...он уехал из дому с невыносимой жалостью к жене (А. Ф. Писемский), непереносимой: Меня охватывает пароксизм острой, непереносимой жалости (Е. С. Гинзбург), нестерпимой: Нестерпимая жалость пронзила мое сердце (Л. Вертинская), горячей: ...чувство горячей жалости (Н. Цуриков), жгучей: ...и преисполнялся к себе жгучею жалостью (В. Ф. Ходасевич), едкой: Чувства едкой жалости и позднего откровения молнией пронзили сердце бывшего студента (В. А. Соллогуб), горькой: Анискин почувствовал к себе горькую жалость (В. Липатов), сладкой: ...задыхаясь от жгучей ненависти и сладкой жалости к себе, любимому (Е. Лукин);

по эмоционально-психологическим переживаниям – душевной: У него не было душевной жалости, была жалость логическая (Г. Газданов), задушевной: ...и преисполнился к ней задушевной жалостью (С. М. Голицын), оскорбительной: Во всяком слове ей слышалась эта оскорбительная жалость (М. П. Арцыбашев), унижительной: Не воспримет ли он ее участие как унижительную для себя жалость? (В. Рыбаков), постыдной: Я бы даже, наверное, ударил его, но сдерживает какая-то постыдная жалость (В. Панюшкин), гадливой: ...и сам он уже вызвал гадливую жалость (А. Терехов), брезгливой: ...считали его юродивым и относились к нему с брезгливой жалостью (В. Гроссман), трусливой: ...из трусливой жалости (М. П. Арцыбашев), трусоватой: ...мужицкая трусоватая и дешевая жалость (В. Астафьев), любопытной: Чувство любопытной жалости (М. П. Арцыбашев), виноватой: Тоскливая виноватая жалость к измученной женщине разъедала остатки чувства, отравленного вдобавок досадным сознанием невозвращенного долга (Л. М. Леонов), тоскливой: Какая-то тоскливая жалость появилась у Славки (В. Крапивин), печальной: Только жалость, печальная жалость к этому большому человеку в гимнастерке без ремня (А. Лиханов), веселой: Маши Витю жалела, но не грустной, а какой-то веселой жалостью (И. Грекова), радостной: Какая-то радостная жалость (М. Шишкин), нежной: ...внушал он ряду людей нежную жалость к себе (А. Белый), сладострастной: Женился бы на мне, по доброте душевной, из гадливого чувства сладострастной жалости (К. Сурикова), пылкой: С его пылкой жалостью к старику, с его желанием, чтобы всем немедленно стало хорошо? (И. Грекова), безысходной: Ей хотелось плакать и от безысходной жалости к Леночке (М. Баконина), страшной: Страшная жалость к оборванным, туповато лыбившимся «съявкам», и сегодня сжимает мое сердце (Д. Рубина), ужасной: Ужасная жалость к жизни и к людям, как перед смертью (Ю. М. Нагибин), жуткой: ...и в душе у него шевельнулась жуткая жалость (А. И. Куприн);

по морально-этическим свойствам – участливой: Гостя внимательно слушала, глядя на меня с какой-то участливой жалостью (А. Е. Рекемчук), дру-

жеской: *Никите послышалось в его словах чувство дружеской жалости* (М. Горький), покровительственной: *...она испытывала знакомое ей чувство покровительственной жалости* (Э. Г. Казакевич), снисходительной: *И со снисходительною жалостью я смотрел на несчастливцев* (В. В. Вересаев), высокомерной: *К мужчинам, независимо от сословия, относилась с высокомерной жалостью, все у нее были «жалкие какие-то»* (М. И. Цветаева), надменной: *...с некоторой надменной жалостью* (Т. Устинова), презрительной: *Вот еще истеричка! — сказал он с презрительной жалостью* (Ю. О. Домбровский), глупой: *...с ее глупой жалостью* (С. Соловейчик), дурацкой: *Шагов через сто он как следует обругал себя за дурацкую жалость* (Д. Симонова), смешной: *О смешной жалости к слабым или там сирым никто, ясное дело, не заикался* (С. Лурье), бессмысленной: *...бессмысленная жалость* (М. Горький), никчемной: *Это тоже стоит двух копеек и нашей никчемной жалости* (Л. Я. Гинзбург), пустой: *Забудь о жалости пустой* (М. Лермонтов), жестокой: *Жестокую жалость испытывал я часто и к самому себе* (И. А. Бунин), лютой: *...схватила меня за сердце лютая жалость* (Г. В. Иванов);

по участию субъекта — бабьей: *...и ей невыносимо жалко стало себя какой-то воющей, крестьянской, бабьей жалостью* (Ю. М. Нагибин), женской: *...женская жалость — великая сила* (С. Липкин), материнской: *...невольнo защемило сердце от какой-то материнской жалости* (Л. Иванова), дочерней: *...постаревшая мать не может не вызывать во взрослой Ларе, Ларе-матери, чувства если не любви, то хоть дочерней жалости* (А. С. Эфрон), мужицкой: *Он заметил темные полукружья под ее глазами и пожалел женщину непривычной, мужицкой жалостью* (В. Астафьев), мальчишечьей: *...со жгучим интересом и мальчишечьей жалостью* (В. Корнилов), братской: *...с братской жалостью обнял меня* (Е. Евтушенко);

по последствиям — ненужной: *Такая награда освободит великого воина от ненужной жалости* (А. Григоренко), вредной: *Жалости много в евангелии, а жалость — вещь вредная* (М. Горький), губительной: *Да не нужна ему Ваша жалость: она для него губительна!* (Б. Окуджава), смертельной: *Не знаю отчего, но я почувствовал к ней смертельную жалость* (Ю. М. Нагибин).

Предметно-понятийные корреляции. Отразить возможные ситуации жалости позволяют в свою очередь и установленные в корпусе корреляции с некоторыми сопутствующими понятиями. Как свидетельствуют примеры, *жалость* сочетается по принципу дополнительности со справедливостью: *...но и жалость и справедливость так же святы, как и семья* (Ф. М. Достоевский), сочувствием: *...даже не нашел ни одного слова сочувствия и жалости* (М. Бубеннов), милосердием: *Из жалости, из христианского милосердия, похлопочите об этом* (К. И. Чуковский), состраданием: *...я сама женщина и имею жалость и сострадание* (Н. С. Лесков), симпатией: *Одной симпатии или жалости еще недостаточно для братства* (Г. Флоровский), нежностью: *...чувствую жалость и нежность* (Ф. Кнорре), заботой: *Мужчина более не враг и не объект желания. Он — объект жалости и заботы* (Е. Пищикова), добротой: *...а все-таки в ней очень много доброты и жалости к людям* (Н. С. Лесков), любовью: *Все сердце у меня разрывалось от любви и жалости* (М. П. Арцыбашев), лаской: *Падко бабье сердце на жалость, на ласку* (М. А. Шолохов), умилением: *От умиления и жалости она плачет* (Ю. О. Домбровский), самопожертвованием: *...способность к жалости и самопожертвование — великая ценность* (В. Ерофеев), грустью: *Он вызывал чувства жалости и грусти* (Ю. Никулин), тоской: *Происходящее вызывало простую смесь жалости*

и тоски (З. Прилепин), тревогой: *...жалость и тревога охватывали каждого, кто не привык еще к нему* (М. А. Булгаков), страхом: *Старые люди во мне вызвали жалость и страх одновременно* (Л. Зорин), печалью: *...но теперь к жалости примешалась тихая печаль* (М. Горький), обидой: *Жалость к себе и обида охватили Андрея Николаевича* (Л. Н. Андреев), снисходительностью: *Меньше снисходительности и жалости к себе, больше презрения к окружающим* (Ю. М. Нагибин), любопытством: *...и ее разбирало любопытство и жалость* (Е. и В. Гордеевы), иронией: *...ирония и жалость – родные сестры* (Г. В. Адамович), досадой: *Досада сменила в нем жалость, досада, разумеется, на самого себя* (И. С. Тургенев), раздражением: *Каждый раз, посещая этот дом, она испытывала смесь раздражения и жалости, а почему, она не догадывалась* (Т. Тронина), брезгливостью: *На лице Прохорова мгновенно отразилась гамма чувств, где было все: любопытство, брезгливость, жалость* (Е. Сухов), отвращением: *...и у меня сжималось сердце от жалости и отвращения* (Г. Газданов), презрением: *...во всяком взгляде мне чудилось это презрение и оскорбительная жалость* (Л. Н. Толстой), злостью: *И злость и жалость взяли меня!* (Ф. М. Достоевский), злобой: *Злоба и жалость переполняли Андрея* (Ю. В. Трифонов), сочувствием: *И ее злоба – у меня, например, – вызывает сочувствие и жалость* (Д. Драгунский), совестью: *...нет у вас ни совести, ни жалости* (А. С. Пушкин), стыдом: *Соня заплакала слезами стыда и жалости за свою подругу* (Л. Н. Толстой), виной: *...из чувства вины и жалости к девочке* (М. Трауб), угрызениями совести: *Она не испытывала ни душевной тяжести, ни угрызений совести, ни жалости* (В. П. Катаев), раскаянием: *Нет в душе моей раскаяния и жалости к себе* (В. В. Вересаев), мукой: *Такая жалость, такая мука* (В. В. Набоков), болью: *...жалость до жгучей боли* (М. А. Шолохов), страданием: *...не чувствует никакой жалости к человеческому страданию* (Ф. М. Достоевский), смехом: *...и жалости и смеха достойная* (В. К. Тредиаковский), превосходством: *...с чувством превосходства и снисходительной жалости наблюдал за молодыми лейтенантами* (Э. Г. Казакевич).

Таким образом, с жалостью ассоциируются в языке самые разнообразные понятия – и сочувствие, и сострадание, и любовь, и унижение, и тревога, и стыд, и печаль, и досада, и боль, и злость, не имеющие, казалось бы, ничего общего в плане внешних проявлений и переживаний. Основанием тому служат разные причины. Это и смешанные чувства к объекту жалости: *...смешались и жалость и досада – поровну того и другого* (К. Симон); и затруднения в квалификации, охарактеризовать ли охватившее человека чувство как жалость, как любовь, как совесть или как долг: *Она не знала, – жалость ли это, любовь, совесть, ли, долг?* (В. Гроссман); и желание вынести оценку: *До одури, до постыдной жалости к себе* (И. Ратушинская); и необходимость противопоставить контрарным понятиям, напр. зависти: *И опять я тебе скажу: лучше жить в жалости, чем в зависти!* (А. И. Эртель), справедливости: *Вы должны постановлять приговор не из жалости, а по справедливости* (Л. Н. Толстой) или любви: *Не любви прошу – жалости!* (М. Горький); и стремление, уточнив сопутствующие переживания, эксплицировать искомое понятие в отношении к определяющим его смыслам, напр. сочувствию, состраданию, любви, умилению или унижению.

Действительно, содержание жалости не может быть повсеместно тождественным. Ситуаций жалости много, как много и применимых к жалости аксиологических норм, задающих искомое понятие то как жалость-сочувствие, то как жалость-сострадание, то как жалость-умиление, то как жалость-любовь, то как жалость-высокомерие, то как жалость-презрение. В этом смысле содержание жалости вариативно и ценностно избирательно;

и раскрыть его с большей или меньшей определенностью можно только в фокусе избираемых по случаю аксиологических норм – по отношению к интенциональным состояниям и ценностным предпочтениям субъекта внутреннего состояния. Например, определения жалости в отношении к умилению смыкаются отчасти со средневековыми представлениями об умилении как «любви сквозь слезы, любви как всеохватывающей жалости» в связи с упоением слезами, погружением в сладость и святость скорби⁸; определения жалости в отношении к сочувствию и состраданию – с христианскими представлениями о милосердии; определения жалости в отношении к любви – с народными представлениями, не знающими различия между любовью и жалостью.

Судя по установленным в корпусе корреляциям, традиционный сценарий жалости-сострадания не остается неизменным, а модифицируется вплоть до кардинальной перемены исконного содержания. И дело здесь не только в смене объекта, переадресации чувства жалости с Другого на собственное Я, «себя любимого», и даже не в преобразовании жалости-любви в любовь из жалости, а в подмене исходных базовых понятий. Вместо сострадательности и сочувствия, столь привычных, по словам Н. Бердяева, русскому мировосприятию⁹, сопутствующими переживаниями, определяющими содержание анализируемого эмоционального концепта, становятся нередко высокомерие, раздражение, презрение, отвращение, злость и даже, как ни странно, любопытство и интерес. В этом смысле в современных своих толкованиях рус. *жалость* сближается отчасти с франц. *pitié* с обертоном презрения, нем. *Schade* с обертоном досады, англ. *pity* с обертоном иронического недоброжелательства¹⁰.

Даже руководствуясь количественными показателями, такое разнообразие ассоциируемых с жалостью смыслов вряд ли можно отобразить в терминах «семейного сходства» по исчисляемому в скалярной оценке прототипическому эффекту сочувствия, сожаления или участия, ни тем более подвести все известные ситуации жалости под какую-то универсальную модель. Универсальным можно признать разве только общий конструктивный принцип, с которым соотнобразуется во всех ситуациях данное чувство-отношение. В наиболее типичных своих проявлениях ситуация жалости выстраивается по модели каузальной импликации вида $A \rightarrow B$ (где A – причина, B – следствие). Например, (1) постигшая неудача $\rightarrow$ жалость; (2) жалость $\rightarrow$ сострадание; (3) жалость $\rightarrow$ унижение, (4) жалость $\rightarrow$ презрение и проч.

Смысловые преобразования. В метафорическом отображении *жалость* переосмысливается в зависимости от избираемой по случаю установки мнения и как неподвластная человеку сила, и как живое, нередко враждебное существо, и как жидкая субстанция, и как исчисляемый ресурс, и как воспламеняющаяся смесь, и как острый колющий предмет. Ибо, как справедливо отмечает Н. Д. Арутюнова, человеку свойственна вообще тенденция экстериоризировать свои чувства, «представляя их не только как нечто отдельное от нас, но как нечто, вступающее с нашим “я” в определенные, дружеские или враждебные, отношения, как нечто нам помогающее или вредящее, то как собеседника и советчика, то как врага и мучителя».¹¹

⁸ Аверинцев, С. С.: Судьбы европейской культурной традиции в эпоху перехода от античности к средневековью. In: Из истории культуры средних веков и Возрождения. Москва: Наука, 1976, с. 17-64.

⁹ Русская идея..., с. 299-300.

¹⁰ «Слово „жалость“ доживало свои последние годы, недаром на многих языках это слово теперь применяется только в обидном, унижающем человека смысле: с обертоном презрения на французском языке, с обертоном досады – на немецком, с обертоном иронического недоброжелательства – на английском» (Н. Н. Берберова. Курсив мой).

¹¹ Арутюнова, Н. Д.: Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1998, с. 386.

В пользу такого переосмысления свидетельствуют, в частности, избираемые предикатные дескрипции.

В качестве **автономной силы** жалость охватывает: ...и жалость к дочке стремительно охватывает его (В. Белов), обволакивает: Но главное: опять обволокла и обессилила жалость! (Ю. В. Трифонов), овладевает: Какая-то жалость овладела мною (Ф. М. Достоевский), руководит: Но в разговоре с теми мною руководила жалость (М. А. Алданов); в качестве **живого существа** – пробуждается: ...во мне вдруг пробудилась жалость к моей сопернице, к моему врагу, к моему палачу (В. Я. Брюсов), просыпается: ...и в ней проснулась жалость, которой так боятся женщины (Э. С. Радзинский), шевелится: Шевельнулось в груди нечто вроде жалости к ней (В. Шукшин), поднимается: ...и поднимается жалость к ней (И. А. Бунин), закрадывается: Ну, и ничего бы из этого не вышло, если б жалость не закралась (П. Д. Боборыкин), хватает: ...такая схватила меня за сердце нестерпимая жалость (Ф. Кнорре), душит: Жалость и злоба душили его (Ч. Айтматов), мучает: ...мучала ли ее жалость, что он где-нибудь погибнет...? (А. К. Шеллер-Михайлов), живет: Жалость к людям живет в Цыганове, от природы добром человеку (К. Симонов), растет: Жалость росла, глаза были мокры (А. В. Амфитеатров), говорит: Сейчас в вас говорит жалость к молодой искалеченной жизни (О. Д. Форш); в качестве **жидкой субстанции** – приливает: ...прилив жалости (С. Горлин), наполняет: Бесконечная жалость мгновенно наполнила душу Литвинова (И. С. Тургенев), накатывает: Сроду этого не знала, а тут накатила на нее жалость (Г. Щербакова), захлестывает: На какое-то мгновение меня захлестнула волна жалости к другу (А. И. Батюто), растекается: ...щемящая жалость теплым и сладким вином растекалась по его телу (Д. Шляпентох), хлынет: И снова горячая волна жалости хлынула в сердце Даши (Л. А. Чарская), ...нахлынула волна жалости (А. Маринина); в качестве **воспламеняющейся смеси** – искрит: Но избави Бог не уловить и не раздуть в себе искру жалости и божеской любви к врагу, когда Бог посылает тебе ее (Л. Н. Толстой), вспыхивает: ...вспыхнула опять к нему жалость (С. А. Семенов), зажигается: Жалость зажглась у нее в сердце, жалость не к нему одному, а и к себе, к ним обоим (П. Д. Боборыкин); в качестве **острого колющего предмета** – ударяет: Жалость, точно рогатина, ударила в сердце Андрея (Б. В. Шергин), пронзает: ...дикая жалость к чуждому существу вдруг пронзила меня (Л. Петрушевская); в качестве **исчисляемого ресурса** – растрачивается: На всех жалости не напасешься (О. Новикова), В тебе нет ни капли жалости! Изверг! (В. Баевский), остается: Ну, хоть жалость-то в тебе осталась? (И. Муравьева). Причем понять, почему отбираются такие, а не какие-то другие вспомогательные объекты, можно только уяснив, что служит основанием сравнения в определении наиболее подходящих для жалости свойств в русском языковом сознании: напр. способность к воспламенению по аналогии с горючей смесью, текучесть по аналогии с жидкостью, острота по аналогии с острым колющим предметом.

Так приходим к следующим выводам.

- По данным Национального корпуса русского языка, предмет жалости, как и подводимые под жалость смыслы, варьируется существенным образом вместе с аксиологическими нормами и областью применения.
- В наиболее частотных своих употреблении рус. жалость коррелирует с *сочувствием, состраданием, любовью, унижением, стыдом, печалью, болью*, позволяющим реконструировать по модели каузальной импликации основные ситуации жалости в русском

языковом сознании: напр. жалость-любовь, жалость-сочувствие, жалость-умиление, жалость-унижение.

- Приложимые к *жалости* предикаты варьируются в зависимости от позиции в синтаксической структуре высказывания. В функции семантического объекта к *жалости* приложимы предикаты *чувствовать*, *испытывать*, *вызывать*; в функции семантического субъекта – *охватывать*, *мучить*, *унижать* и т. д.
- В метафорической проекции *жалость* определяется в отношении к живому существу, автономной силе, жидкой субстанции, воспламеняющейся смеси, о чем свидетельствуют присоединенные предикаты вида *шевелиться* (живое существо), *руководить* (автономная сила), *разливаться* (жидкость), *вспыхивать* (воспламеняющаяся смесь).
- Интерпретантом метафорической дескрипции служат общепринятые мнения (доха) в функции прагматической presupпозиции, убеждение, что чувство жалости сродни силе, жидкости, горючей смеси.

Источники и литература

- Национальный корпус русского языка. Электрон. текстовые дан. – Режим доступа: <http://ruscorpora.ru/>
- Аверинцев, С. С.: Судьбы европейской культурной традиции в эпоху перехода от античности к средневековью. In: Из истории культуры средних веков и Возрождения. Москва: Наука, 1976, с. 17-64.
- Апресян, Ю. Д.: Метафора в семантическом представлении эмоций. In: Ю. Д. Апресян Избранные труды. Т. II. Интегральное описание языка и системная лексикография. Москва: Языки русской культуры, 1995, с. 453-465.
- Арутюнова, Н. Д.: Язык и мир человека. Москва: Языки русской культуры, 1998. 896 с.
- Бердяев, Н.: Русская идея. Санкт-Петербург: Азбука-классика, 2008. 320 с.
- Вежбицкая, А.: Толкование эмоциональных концептов. In: А. Вежбицкая. Язык. Культура. Познание. Москва: Русские словари, 1997, с. 326-375.
- Зализняк, А. А.: Многозначность в языке и способы ее представления. Москва: Языки славянской культуры, 2006. 672 с.
- Ильин, Е. П.: Эмоции и чувства. Санкт-Петербург: Питер, 2001. 752 с.
- Левонтина, И. Б.: Жалость, сочувствие, сострадание, участие. In: Новый объяснительный словарь синонимов русского языка. Под общ. рук. Ю. Д. Апресяна. Москва: Языки славянской культуры, 2004, с. 496-505.
- Левонтина, И. Б.: Помилосердитесь, братцы! In: Анна А. Зализняк, И. Б. Левонтина, А. Д. Шмелев. Ключевые идеи русской языковой картины мира. Сб. статей. Москва: Языки славянской культуры, 2005, с. 270-279.
- Плунгян, В. А., Рахилина, Е. В.: С чисто русской аккуратностью (к вопросу об отражении некоторых стереотипов в языке) In: Московский лингвистический журнал. Т. 2. 1996, с. 340-351.
- Wierzbicka, A.: Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations. New-York - Oxford: Oxford Univ. press, 1992.

On sense of *zhalost'* ('pity') and related concepts in the Russian linguistic consciousness

Andrey E. Bochkarev

According to the National Russian Corpus *zhalost'* ('pity') is related, in its most manifestations, to different concepts like *compassion*, *sympathy*, *tenderness*, *love*, *affection* as well as *superiority*, *irony*, *anxiety*, *shame*, *humiliation*, *sadness*, *disappointment*, *disgust*, *pain* and *anger* that refer to some typical pity-situations in which they occur. It is as if the personal world-mind, which selects words, were ruled, through a lexical representation, by a vast pattern-system as a basis of judgments about pity. As we shall see, this specific system or organization, characteristic for the Russian linguistic consciousness, gives us a long array of such and such occurrences and permit finally to understand that the traditional pattern-organization of pity as a compassion, sympathy, or love, changes in matter. It is not because it is variable, fuzzily and vague but because it is connected with some unusual concepts like *superiority*, *disgust*, or *anger*, which contrast with traditional ethical values and axiological conventions.

МАРИНА ВАЛЕНЦОВА*

Моравская и силезская демонология в чешско-словацком культурном ареале¹

VALENTSOVA, M: Moravian and Silesian demonology in Czech and Slovak cultural areal. *Slavica Slovaca*, 52, 2017, No. 2, pp 122-132 (Bratislava).

The article analyzes the pre-Slavic and Carpathian lexicon, borrowings of different times and specific terms in Moravian terminology of the mythological characters, considering the all-Slavic background. Based on the comparison and confrontation of demonological vocabulary and beliefs of the Moravian and Moravian-Silesian ethnographic regions with the Czech and Slovak regions, the isoleks and isodoxes that connect or separate these three closely related West Slavic regions, and partly continue in Slovenian and Croatian dialects.

Ethnolinguistics, Moravian demonology, mythological vocabulary, arealogy, Slavic archaic zones, Slovak-Moravian-Czech isoglosses.

Имея своей целью исследование проблемы славянского этно- и плоттогенеза, этнолингвистика стремится к реконструкции древней славянской культуры и ее лексики. Перспективным с этой точки зрения является изучение мифологической лексики, учитывая древность входящих в нее слов. Как и другие сферы языка, она изменяется, обновляется, заимствуется, однако, принадлежа к сакральной сфере, сохраняет архаические слова и смыслы, в том числе и при смене или сдвиге первичного значения (например, слав. *div-* ‘дикий’ < и.-е. *deǵu-* ‘бог, божественный’²). Анализ изменения семантики общих терминов в разных славянских языках и диалектах – одна из задач сравнительной лексикологии при реконструкции семантической структуры праязыка. С другой стороны, мифологическая лексика, и особенно лексика низшей мифологии, в большой степени склонна к заимствованиям, преимущественно из неродственных языков, для создания непонятных и поэтому устрашающих терминов-названий демонических персонажей и их речи. Пути и время заимствования мифологических слов также помогают установить обстоятельства языковых контактов, их время и продолжительность.

Прежде чем проводить сравнительно-сопоставительные исследования мифологической лексики славянских языков, необходимо собрать по возможности полный и репрезентативный материал по каждой из традиций и подвергнуть его разностороннему анализу.

* Марина Михайловна Валенцова, кандидат филологических наук, старший научный сотрудник Института славяноведения РАН, Ленинский пр., 32А, 119991 Москва.

¹ Авторская работа выполнена при поддержке гранта РНФ №17-18-01373 «Славянские архаические зоны в пространстве Европы: этнолингвистический подход» (рук. – акад. С.М. Толстая).

² Дукова, У.: Наименования демонов в болгарском языке. Перевод с немецкого К. Задея. Отв. ред. И. А. Седакова. Москва: Индик, 2015, с. 35.

Чтобы восполнить одну из лакун в описании славянских систем мифологических персонажей, была собрана (из разных источников – этнографических, словарных, архивных, научных) и проанализирована моравская и силезская демонологическая терминология, которая, кажется, не была еще предметом целенаправленного изучения.

Между тем территория Моравии относится к области ранней славянской колонизации (ее заселение славянами происходило в конце V – начале VI вв.) Через Моравию, так называемые «Моравские ворота», проходил один из путей миграции славян на Балканы, а также торговые пути с Дуная к Балтийскому морю. Борьба и сосуществование с германскими племенами и государствами обусловила большое количество немецких заимствований в языке и в культуре. В XVI в. до Моравии, восточная часть которой географически принадлежит Карпатскому региону (Моравско-Силезские Бескиды, Яворник), дошла валашская колонизация со своим горским типом хозяйствования и культуры. Все это вместе создало специфику и этноязыковую неповторимость региона, традиционная народная культура которого не только хорошо сохраняется до наших дней, но и реконструируется (например, в с. Влчнов восстановлен и ежегодно проводится «королевский обряд» на Троицу).

В общеславянском масштабе моравские диалекты (моравско-словацкий, валашский, ганацкий, моравско-силезский) обеспечивают своеобразный «переход» между словацкими и чешскими говорами³, непрерывное языковое развитие и постепенные изменения в направлении восток–запад, продолжаются на востоке в карпато-украинских и других западно-украинских говорах, а на западе – в сербо-лужицких языках. Движение славян на запад, связанное с Великим переселением народов, и заселение современной территории Моравии и Чехии, не было единовременным и однонаправленным; существовали и внелингвистические факторы, менявшие или модифицировавшие языковую и этническую ситуацию в исследуемом регионе.

В отличие от мифологических верований, сюжетов и мотивов, многие из которых являются общим индоевропейским наследием (например, поверья о волке-оборотне, о домашней змее, о людях со сверхъестественными способностями⁴), собственно система мифологических персонажей (далее – МП) и ее терминология в том виде, как она сохранилась до наших дней, сформировалась достаточно поздно, когда индоевропейские племена расселились на новых обширных территориях и когда сложились основные черты их языков (иллюстрацией этого тезиса могли бы служить карты и комментарии к статье «Ведьма» (Sorcière, колдунья, witch, hexe, bruja, strega) в «Лингвистическом атласе Европы»⁵). Об этом свидетельствует также факт, что у славянских и наиболее близкородственных балтийских народов практически нет общих мифонимов (их единицы).

В отдельных славянских традициях набор МП определяется особенностями обитаемой территории (ее рельефом, климатом, природными особенностями), а терминология отражает также историю языка, включая языковые контакты каждого этноса, или даже отдельных региональных групп в его составе.

³ Аналогичные выводы, полученные на материале календарной обрядности см. в: Валенцова, М. М.: Народный календарь чехов и словаков. Москва: Индрик, 2016.

⁴ См., например, разбор мифологических мотивов, касающихся ведьм и колдовства в Штирии, имеющие параллели в европейских традициях, в книге: Mencej, M.: Styrian Witches in European Perspective. Ethnographic Fieldwork. London: Palgrave Macmillan, 2017. 454 s.

⁵ Atlas Linguarum Europae. Volume I, septième fascicule. Cartes et Commentaires. Par G. Eklund, A.V. Dybo, H. Francconie / N. Contossopoulos, E. Beltechi / N. Mocanu, J. Siatkowski, R. Caprini / M. Alinei, A. Timuška. Roma: Istituto poligrafico e zecca dello stato, 2007, s. 169-225, карта 1.79.

Тем не менее, в основе моравской (как и любой другой славянской) терминологии – определенное количество сохранившихся праславянских корней, нередко имеющих индоевропейские соответствия, и, как правило, имеющих общеславянское распространение, например: *mara/mora/můra* (праслав. **mora* с неясными отношениями с **mara*⁶), *boh/bůh/bohoň/božec/bohuňa* (либо **bogъ*, близкое по форме и значению др.-перс. *baga-*, либо **bogatyъ* ‘богатый’ и далее связанное с и.-е. лексикой означающей ‘доля’, ‘делить’, ‘наделять’⁷), *čaroděnik/čaroděnica, čarovník/čarovnice* (праслав. **čar-* ‘делать, колдовать’⁸), *vlkodlak* (праслав. **vlk-*+*dlak-* ‘в волчьей шерсти’⁹), *věščica/věštica* (праслав. *věšť*, *věštica* ‘ведьма, ведунья’¹⁰, праслав. **věst-* < **věd-to*¹¹), *vodník* (праслав. **voda* ‘вода’¹²), *větrica, povětroň* (праслав. **větrъ* ‘ветер’¹³) и др.

В дальнейшем в этих общеславянских наименованиях могли происходить семантические изменения, например, в моравской традиции «вештица» обозначает преимущественно дику лесную женщину: *věščica*, f ‘дивоженка’¹⁴. *věščica, věštica* ‘дивоженка’, ‘гадалка’ (ляш.)¹⁵, *věštka* ‘дикая женщина’¹⁶, *vješčka* ‘дивоженка; полудница’ (валаш.)¹⁷, *zvěščka*, f ‘дивоженка’ (Пршеровско, ганац.)¹⁸, *věštice, věšťáci (zvěšťáci)* ‘дикие люди’¹⁹. В чешском и словацком основные значения этого термина – ‘ведьма’, ‘гадалка’: чеш. *věštyně*, f ‘ведьма, чародейница’ (Новы Быджов, с.-в.-чеш.)²⁰, *věštec, věštyně, věščicě* ‘колдунья, гадалка’²¹, словац. *veštík (-šč-), m* ‘прорицатель’, в.-словац. *veščec = veščuch*²², *veštica*, f (*veštec*, m) ‘знахарка, ведьма’ (Терхова, Орава)²³, *veštica* ‘гадалка (по зеркалу), колдунья’ (Липтовске Слияче)²⁴. То же значение и в других славянских языках: словен. *vešča* ‘ведьма’, с.-х. *вештица* ‘ведьма’, макед. *вештица* ‘ведьма’, болг. *вещица, вештица* ‘ведьма’²⁵.

На основании сравнения мифологической лексики в разных славянских языках и регионах можно предполагать, что наиболее древняя мифологическая лексика была

⁶ Трубацев, О. Н. (ed.): Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд. Москва: Наука. Вып. 19, 1992, с. 214.

⁷ Трубацев, О. Н. (ed.): Этимологический словарь славянских языков, op. cit. Вып. 2, 1975, с. 161.

⁸ Трубацев, О. Н. (ed.): Этимологический словарь славянских языков, op. cit. Вып. 4, 1977, с. 22–23.

⁹ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého. Fotoreprint podle 3. vydání z roku 1971. Praha: Lidové noviny, 2010, s. 695.

¹⁰ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 686.

¹¹ Фасмер, Москва: Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О. Н. Трубачева. Т. 2. Москва: «Прогресс», 1986, с. 304.

¹² Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 696.

¹³ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 692.

¹⁴ Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský. Praha, 1905–1906. D. 1–2, s. 480.

¹⁵ Archiv lidového jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, Dialektologické oddělení, Brno.

¹⁶ Kott, Fr. Št.: Dodatky k Bartošovu Dialektickému slovníku moravskému. Praha: Česká akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1910, s. 135.

¹⁷ Kazmír, S.: Slovník valašského nářečí. Valaško-český, česko-valašský. Rozšířené vydání zpracované pouze na CD (Slov1.doc) Sest. S. Kazmír, 2007.

¹⁸ Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit. s. 553.

¹⁹ Máchal, J.: Bájesloví slovanské. V Praze: Nákladem J. Otty, 1907, s. 100.

²⁰ Archiv lidového jazyka, op. cit.

²¹ Elektronický slovník staré češtiny. Praha, oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR, v. v. i., 2006–, přístupné online: <http://vokabular.ujc.cas.cz> (verze dat 1.1.2, citován stav ze dne 10. 8. 2017).

²² Kálal, K. – Kálal, M.: Slovenský slovník z literatúry aj nářečí (Slovensko-český diferenciálny). V Banskej Bystrici: Tlačou Slovenskej Grafie v Banskej Bystrici, 1923, s. 767.

²³ Časopis Museálnej slovenskej spoločnosti. Red. A. Sokolík. Turč. Sv. Martin: Mus. slov. spol. Roč. 10 (1907), № 1, s. 10.

²⁴ Ondrejka, K.: Čo rozprával sváko Vajda. Výber rozprávok Jána Vajdu Tichého z Liptovských Sliačov zaznamenal a publikáciu zostavil Kliment Ondrejka. Pramene k tradičnej duchovnej kultúre Slovenska. Zv. VII. Bratislava: Prebudená pieseň, 2000, s.113.

²⁵ Плотникова, А.А.: Этнолингвистическая география Южной Славии. Москва: Индрик, 2004, с. 648–656.

немногочисленной, достаточно обобщенной и семантически недифференцированной²⁶; имена основных МП, репрезентирующих персонифицированные наиболее существенные явления окружающего мира и жизни самого человека, дифференцировались с помощью уточняющих определений (например, *баба* – *железная баба*, *ржаная баба*, *водяная баба*, *лесная баба*, *золотая баба*; *женщина* (*женка*) – *водная женка*, *лесная женка*, *подземная женка*; *мать* – *мать земли*, *мать ветра*, *мать ржи*; *дева* – *дикая*, *лесная*, *водяная*, *морская*, *моровая панна*; *змей* – *летающий змей*, *огненный змей*, *змей-любовник* и т.п.); эти определения позже становились самостоятельными терминами (например, рус. *водяной*, *домовой*, морав. *vodný* или как суффиксальные формы существительных).

И в моравской демонологической системе такие имена (с определениями или без них) – *divá baba*, *divá žena*, *lesní panňa*, *vodná panňa*, *bílá panňa*, *bílá*, *vodný muž*, *vodný*, *domáci dědy a báby* и др., а также мифонимы с «определениями»: *had hospodář*, *had s korunkou*, *baba Jaga* – очевидно, структурно более древние, чем, например, однословные отглагольные, отаъективные и т. п., «оформленные» производные термины, такие как *vodník*, *hospodářček*, *polednice*, *podvrženče*, *nekrštenec*, *vědomkyňa*, *čaroděnica*, *krupovodič* и т.п.

Для определения относительной хронологии появления демонимов может помочь, в частности, изучение заимствований. Общие заимствования свидетельствуют либо о длительном совместном развитии соответствующих диалектов и культур, либо о субстратно-адстратных отношениях, либо о более высоком, например, государственном статусе соседнего языка.

В моравской демонологической терминологии есть заимствования разного времени и уровня: общеславянские: *drak* ‘дракон; черт’ (< лат. *dracō* или нем. *Drache*), *tamon(a)* (< греч. *μαμωνᾶς* < арамей. *ma'mōn*)²⁷, *Meluzína*, f ‘дух ветра’ (< фр. *Mélusine* ‘неопределенный МП, похожий на русалку’); средневековые германские заимствования, общие для западно- и южнославянских: *perkmaniček*, *permon(ik)*, *perkajst* ‘горный дух’ (< нем. *Bergmann*, *Berggeist* ‘горный дух, гном’) или только для западнославянских диалектов: *hastrman*, *basrmon*, *hasrman* ‘водяной’ (< нем. *Wasserman* ‘водяной’), *luckové* ‘домашние божки’, *luček* ‘горный дух’, ‘домашний божок’ (вероятно, калька с нем. *die Leute* ‘люди’), *skřítek*, *skřat* ‘домашний дух, дух-обогадитель’ (нем. *Schrat* ‘гном, леший’); заимствования, обнаруженные пока только в моравском: *haušpigl*, *hanšpigl*, (вероятно, из нем. *hauen* ‘ударять, бить, рубить’, горн. ‘добывать, отделять’²⁸ + *Spiegelei* ‘яичница-глазунья’, т.е. досл. «полученный, добытый из яйца, при разбивании яйца»); *heršpigl*, *eršpigl* (< нем. *her* ‘отделяемая глагольная приставка, указывающая на происхождение’, или *Her* ‘господин’ + *Spiegelei*, досл. «(господин)из-яйца»), *eršpigl* (< нем. *er* ‘он’ или *Her* с утратой анлаута + *Spiegelei*, досл. «тот-из-яйца»)²⁹; общекарпатские (и карпато-балканские) заимствования из венгерского и румынского: *bosorka*, *bosorák*, *stryga*, *střiha* ‘ведьма’, *šarkan* ‘дракон, погодный демон’, о которых чуть ниже; другие заимствования: *špiritus* ‘домашний дух-обогадитель, змок’ (< лат.), *devla* ‘дивоженка’ (< цыган. *devla* ‘бог’).

²⁶ См. выводы Л.Н. Виноградовой об архаической полесской демонологии: Виноградова, Л.Н.: Мифологический аспект славянской фольклорной традиции. Москва: Индрик, 2016. С. 65-66, 74-75.

²⁷ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého. op. cit., s. 126, 350.

²⁸ Заимствование горной лексики объясняется приглашением немецких мастеров и колонистов для горной разработки и обучения горному делу.

²⁹ Надежно определить происхождение названия персонажа в народной демонологии затруднительно – мотивация в этой области не имеет четких правил и может отражать индивидуальное словотворчество. Неудовлетворительным кажется и предположение об отражении в этом мифониме нем. *Eulenspiegel* ‘непоседа’ (Зайцева, Н.И. Мифологическая лексика... op. cit., с. 102-103).

Сохраняя древние слова и старые заимствования, моравская демонологическая терминология продолжала развиваться, по-новому оформляя унаследованные корни, изменяя их семантику и формируя новые термины с использованием собственных языковых средств. Такими собственно моравскими можно назвать термины: *čaramura*, *čaromūra* f ‘ведьма’³⁰ (образованный, видимо, редупликацией заговорных слов *čáry-máry*, *čury-mury*, с контаминацией с *mūra* ‘мора’)³¹; *húkalky*, *hukávky*, *húkaleny*, pl. ‘лесные жены, вилы’, привлекающие к себе людей пением и «гуканьем»³²; *hodoňka*, f ‘лихорадка’ (словацкое Поморавье, по названию г. Годонин, где она больше всего встречалась)³³; *jarošek (had)*, m ‘домашняя змея, хозяин, скршитель’³⁴; *jerášek* ‘название *поветроней*’ (окр. Всетина)³⁵; *koruženka*, f ‘дивоженка’³⁶; *mokeš*, *mokřýšek*, *mokřiš* ‘какой-то демон’, имя которого сохранилось только в поговорках о хилых детях, о людях, страдающих недержанием мочи (Лугачовске Залеси)³⁷ – возможно, в связи со средневековым названием созвездия Водолей, ассоциативно (эвфемизм?) связанного с мочеиспусканием, о чем можно думать на основании сравнения с с-х. *mokreš*, m, употребленным в рукописи XV в. как перевод лат. *aquarius*, греч. ὕδροχόος ‘Водолей’³⁸, и др.

Однако культурная лексика, как и лексика вообще, не могла развиваться в изоляции. Моравская терминосистема имеет ряд общих демонимов и связанных с ними сюжетов и мотивов со словацкой традицией. К ним относится, например, *maga*, f ‘персонаж, которым пугали детей’: *Nechod' ven, chytne ťa Maga* [Не ходи на улицу, схватит тебя Мага] (Валашско)³⁹. Как Мага выглядела, никто не знает, только говорили, что ходит она ночью, а на рассвете сразу исчезает. На Гане говорили: *Príde na tě maga s krvavým nebo koňským okem* [Придет за тобой мага с кровавым (или: конским) оком] (ганац., Конице)⁴⁰. *Maga* ‘мифический персонаж, который ходит во тьме, хватает детей и убивает их «кровавым мечом»’⁴¹. Можно предполагать, что персонаж конструировался из бытующих в традиции мотивов, в частности, узнаваем мотив кровавого меча (ножа), заимствованный из образа страшной Перехты. Словацкая *Maga* – также ‘злое существо, которое хватает детей’, но еще и ‘болезнь’: *Magalena ho zaťala* [Магалена вступила] ‘о боли в пояснице’ (зволен.)⁴², и ‘ведьма’: *šuga maga ťa vzala!* ‘ведьма тебя забери’⁴³. Слово признается неясным⁴⁴.

³⁰ Václavík, A.: Výroční obyčeje a lidové umění. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1959, s. 186; Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit. s. 44.

³¹ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 95.

³² Sobotka, R.: Bajné bytosti na Valašsku. Sestavil, graficky upravil, úvodem a doslovem opatřil Richard Sobotka. Příležitostný tisk. 2005, s. 13–14; Václavík, A.: Luhačovské Zálesí. Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané. Luhačovice: Nákladem Musejní společnosti v Luhačovicích, 1930, s. 417, 317.

³³ Bartoš, F.: Moravský lid. Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovědy. Telč: Nákladem českého knihkupectví E. Šolce, 1892, s. 218; Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. D. 1–7. Praha: Tiskem a nákladem knihtiskárny J. Koláře (1 díl) a knihtiskárny F. Šimáčka (d. 2–7), 1878–1893. (<http://kott.ujc.cas.cz>). Díl 6, s. 323.

³⁴ Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit., s. 130.

³⁵ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník, op. cit., díl 6, s. 487.

³⁶ Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit. s. 155.

³⁷ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí, op. cit., s. 420.

³⁸ Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. Izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti. Dio 6. Zagreb 1904–1910: 907.

³⁹ Bartoš, F.: Lid a národ. Sv. 1. Velké Meziříčí: vydává Fr. Bayer, 1883, s. 130; Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník, op. cit., díl 6, s. 913.

⁴⁰ Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit. s. 189; Archív lidového jazyka, op. cit.

⁴¹ Archív lidového jazyka, op. cit.

⁴² Kálal, K.–Kálal, M.: Slovenský slovník..., op. cit., s. 319.

⁴³ Kálal, K.–Kálal, M.: Slovenský slovník..., op. cit., s. 696.

⁴⁴ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 347.

Такое же непонятное и этимологически темное слово – *mola*. В Силезии пугали детей: *Mola idě! Mola!* [Мола идет! Мола!]; это также ‘опухоль, бубон, нежизнеспособный бесформенный зародыш у женщины’⁴⁵; В. Махек приводит силез. *mola* ‘какое-то страшное лицо’, сопоставляя его со словац. *molok* ‘водяной’, *molek*, которое, по его мнению, скорее всего, из нем. *Molch*, т.е. ‘саламандра’⁴⁶, ср. еще: *mole*, f ‘яйцо без зародыша’, ‘уродец, недоносок’⁴⁷. Словац. *molek*, m ‘водяной’⁴⁸ *molok* (-ek) ‘то же’⁴⁹. В чешском у этого слова нет намека даже на мифологизированную болезнь, чеш. *molek* ‘пьяница’ (впрочем, это значение есть и в ганацком, центрально-моравском диалекте)⁵⁰.

Еще одной моравско-словацкой изоглоссой, благодаря специфическому морфологическому оформлению праславянского корня **věd-*, является морав. *vědomyňa*, f (морав.-словац., горняц.) ‘низший уровень знахарки-«богини» (*bohyně*)’⁵¹ – словац. *vedomyňa*, f ‘ведьма, гадалка’⁵² – случай позднего, общего для моравского и словацкого, морфологического оформления общеславянского корня.

Морав. *vozorka*, *vozorák*, *vozieráč*, m ‘колдун, колдунья’ считаются фонетическими вариантами заимствования *bosorka*, *bosorák* (морав.-словац., словац.)⁵³. Они (особенно форма *vozieráč*) дают возможность видеть народноэтимологическое сближение с глаголами *zříti*, *zrieť* ‘смотреть, видеть’, *vzor* ‘смотрение, взгляд’, *zrak* ‘взгляд’; эти трансформации еще раз убеждают в семантической тождественности в народной культуре глаголов ‘знать, ведать’ и ‘видеть’, ср. еще чеш. *videc*, -dce, книж. тот, кто видит будущее, прорицатель, = *věstec*⁵⁴, словен. *vidovina* – то же, что *vedomec*, *vedavec* ‘знахари, ведьмак’⁵⁵.

Общими для моравской и словацкой демонологических систем являются карпатские лексемы, обозначающие ведьму и погодного демона – дракона:

bosorák, m, *bosorka*, *bosorkyňa*, f ‘ведьма’ и ‘ведьмак’⁵⁶, *bosorka* ‘дикая женка’, ‘злая ведьма’, также *bosora*⁵⁷, *bosorka*, f ‘ведьма’ (Словацко)⁵⁸, *bosor* ‘колдун’⁵⁹, валаш. *bosora*, *bosorka* ‘дивоженка’, ‘ведьма’, ‘баба яга’⁶⁰, *bosóri* ‘знахари (*božci*)’ (Лугачовске Залеси)⁶¹ (< венг. *boszorkány*, первоначально ‘дух умерших’, ‘страшилище’, потом ‘ведьма, баба яга’ и под., а оно из тюрко-татар. **basyrkan* ‘мора’, от *bas-* ‘давить’)⁶²

stryga ‘ведьма’⁶³; *stryga* ‘ведьма, дивоженка’ (валаш.)⁶⁴; *střiha* (бранное) ‘ведьма’ (*stryga*)⁶⁵,

⁴⁵ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník, op. cit., díl 6, s. 1022.

⁴⁶ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 373.

⁴⁷ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník, op. cit., díl 7, s. 1378.

⁴⁸ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník, op. cit., díl 7, s. 1328; Košťál, J. Vodník v podání lidu českého. In: ČL I 1891, s. 52.

⁴⁹ Kálal, K. – Kálal, M.: Slovenský slovník..., op. cit., s. 340.

⁵⁰ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník, op. cit., díl 1, s. 1061.

⁵¹ Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit., s. 478, 296; Archív lidového jazyka, op. cit.

⁵² Kálal, K. – Kálal, M.: Slovenský slovník..., op. cit., s. 972.

⁵³ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 61.

⁵⁴ Slovník spisovného jazyka českého, <http://ssjc.ujc.cas.cz/>

⁵⁵ Kropěj, M.: Od Ajda do Zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja. Celovec; Ljubljana: Mohorjeva, 2008, s. 315-316.

⁵⁶ Bartoš, F.: Moravský lid, op. cit., s. 142.

⁵⁷ Kazmír, S.: Slovník valašského nářečí, op. cit.

⁵⁸ Niederle, L. (ed.): Moravské Slovensko, op. cit., s. 718; Archív lidového jazyka, op. cit.

⁵⁹ Зайцева, Н.И.: Мифологическая лексика..., op. cit., c. 213.

⁶⁰ Kazmír, S.: Slovník valašského nářečí, op. cit.

⁶¹ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí, op. cit., s. 433.

⁶² Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 61.

⁶³ Atlas slovenského jazyka. [D.] IV. Lexika. Časť druhá. Úvod – komenráre – dotazník – indexy. Bratislava, 1984, s. 233.

⁶⁴ Kazmír, S.: Slovník valašského nářečí, op. cit.; Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit., s. 408.

⁶⁵ Kott, Fr. Št.: Dodatky k Bartošovu Dialektickému slovníku..., op. cit., s. 109.

striga, f ‘ведьма’ (Всетин)⁶⁶, ‘колдунья’, ‘вампир’ (ляш.)⁶⁷, *střyga*, f ‘ведьма’, ‘растрепанная женщина’ (бранное)⁶⁸, *striga*, *stryga* (морав.-словац.) ‘ведьма’, ляш. *střiha*, *střyga* ‘то же’⁶⁹.

Эти слова представлены во всех языках карпатского ареала с значением ‘колдун’, ‘ведьма’ и имеют продолжение на Балканах: словац. *bosor*, *bosorák*, *bosorkáň* (< венг.) ‘колдун’⁷⁰, укр. бойков. *bosop*, *bosup*, ю.-лемк. *bosorkou*⁷¹, пол. *bosiorka*, *bosorka*⁷², с.-х. *bosorka*, венг. *boszorka*, румын. *bosorcăie*⁷³. Словац. *striga*⁷⁴, словац. горал. *stršiga*, пол. *strzyga*, румын. *strigă*⁷⁵, словен. *štija*, *štiga* ‘ведьма’, хорв. *štiga* ‘то же’⁷⁶. Чеш. *striga* (раньше также *stryga*), f. (заимствование из словацкого) ‘злая ведьма’, ‘злая, неопрятная женщина’⁷⁷, хотя логичнее было бы говорить о заимствовании из моравских диалектов.

В Моравии как самой западной, маргинальной карпатской зоне эти термины приобретают дополнительные значения – ‘дивоженка’, ‘баба яга’, ‘вампир’, что указывает на включенность карпатских заимствований в собственную терминосистему.

Еще один карпатизм – *šarkan*, *šarkaň* ‘дракон’ (морав.-словац.)⁷⁸. *Šarkan* ‘какое-то злое существо, чудовище с длинным хвостом’ (слц. и морав.)⁷⁹. Скорее всего, из моравского слово попало в чешский (хотя Словарь литературного чешского языка считает непосредственным источником заимствования словацкий)⁸⁰: чеш. *šarkan*, нар., и словац. ‘мифический дракон’⁸¹. Шире распространен демоним в словацком: *šarkan*, *šarkaň* ‘мифическое существо, приносящее (летом) бурю и гром’, ‘крылатый дракон’; *šarkan preletel*⁸², *šarkan* ‘летающий змей, олицетворение бури’ (*šarkan preletel* ‘буря’)⁸³, *šarkan*⁸⁴. Также карп.-укр. *шаркань* ‘летающий змей, поедающий солнце, или стерегущий воду и не дающий ее людям’⁸⁵, лемк. *шаркан* ‘сильный ветер, буря’⁸⁶, пол. *siarkaň* ‘многоголовый крылатый дракон’⁸⁷, с.-серб., хорв. славон. *šarkanj*, румын. *șărcăn*⁸⁸, болг. банат. *шаркан*⁸⁹.

⁶⁶ Archív lidového jazyka, op. cit.

⁶⁷ Зайцева, Н.И.: Мифологическая лексика..., op. cit., с. 264.

⁶⁸ Archív lidového jazyka, op. cit.

⁶⁹ Machek, V.: Etymologický slovník jazyka českého, op. cit., s. 582.

⁷⁰ Kálal, M.: Slovenský slovník..., op. cit., s. 35.

⁷¹ Хобзей, Н.: Гуцульська міфологія. Етнолінгвістичний словник. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича, 2002, с. 47–48.

⁷² Санникова, О.В.: Польская мифологическая лексика в этнолингвистическом и сравнительно-историческом освещении. Дисс. канд. филол. наук. Институт славяноведения и балканистики АН СССР. Москва: 1990, с. 245.

⁷³ Atlas slovenského jazyka. [D.] IV. Lexika. Časť druhá. Úvod – komentáre – dotazník – indexy. Bratislava, 1984, s. 233.

⁷⁴ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. Bratislava: Veda, 1995. [D.] 2, s. 202; Etnografický atlas Slovenska. Mapové znázornenie vývinu vybraných javov ľudovej kultúry. Bratislava: Veda, 1990, s. 84, mapa 9, 11.

⁷⁵ Atlas slovenského jazyka, op. cit., s. 232–233.

⁷⁶ Плотникова, А.А.: Этнолингвистическая география... op. cit., с. 648–649.

⁷⁷ Slovník spisovného jazyka českého, op. cit.

⁷⁸ Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit. S. 417.

⁷⁹ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit., Díl 8, s. 399.

⁸⁰ Расхождение в определении источника заимствования карпатских слов не содержит противоречия, а зависит от точки зрения. Если для авторов словаря моравские диалекты включены в чешский национальный язык, то естественно источником заимствования служит словацкий. Для этнолингвиста же в данном случае единым – в карпатской перспективе – представляется словацко-моравский ареал, и именно через карпато-моравские диалекты термины были заимствованы в чешский.

⁸¹ Slovník spisovného jazyka českého, op. cit.

⁸² Kálal, K. – Kálal, M.: Slovenský slovník..., op. cit., s. 669.

⁸³ Dobšinský, P.: Prostonárodné obyčaje, povery a hry slovenské. Turč.S. Martin: Tlačou Kníhtlač účastinár. spolku – Nákladom vydavateľovým, 1880, s. 116.

⁸⁴ Etnografický atlas Slovenska, op. cit., s. 84, mapa 9.

⁸⁵ Гура, А.В.: Символика животных в славянской народной традиции. Москва: Индрик, 1997, с. 286, 289.

⁸⁶ Гура, А.В.: Символика животных..., op. cit., с. 293.

⁸⁷ Санникова, О.В.: Польская мифологическая лексика..., op. cit., с. 110.

⁸⁸ Плотникова, А.А.: Южные славяне в балканском и общеславянском контексте: этнолингвистические очерки. Москва: ИСЛ РАН, 2013. С. 54.

⁸⁹ Гура, А.В.: Символика животных..., op. cit., с. 289.

С другой стороны, западной, моравские диалекты через пояс смежных языковых и культурных диалектов (чешско-моравская область Высочина) примыкают к чешским диалектам; в течение последнего тысячелетия чехи и мораване находились в составе одного государства, и это не могло не наложить свой отпечаток в том числе на терминологию традиционной культуры. Среди общих мифонимов оказались диалектные образования (неизвестные другим славянским языкам), общие заимствования и новые термины, среди которых:

tamidlo ‘то, что сводит путников с пути’ (Лугачовице), *tamona* не отпустит путника, пока он не бросит какую-либо вещь (Липова). «Мамидлом» могла быть палка, лежащая в лесу, большой гриб или трава – кто их носит с собой, блуждает, охваченный дивной силой (Шумице)⁹⁰. *Mamidlo*, *tamilo*, *tamona*, *otam* ‘страшилища’, появляющиеся в антропоморфном или зооморфном виде, часто без головы, или в виде предметов (Лугачовске Залеси)⁹¹. *Mam* ‘страшилище’⁹², *tamictvo* ‘страшилище, персонификация блуждающих огней’⁹³. Заимствование *tamona* включено в это гнездо на основе народноэтимологического сближения с глаголом **mamiti* ‘обманывать, выманивать, обольщать’. В других славянских языках **tami(d)lo* не имеет мифологического значения⁹⁴, а болгарские производные от **tam-* имеют семантику ‘демон-обогадитель’ или ‘ведьма’⁹⁵.

Из новых персонажей общими для моравских и чешских диалектов являются *nemodlenec* (Валашско)⁹⁶, *nemodlenka* (Петрувка, Банов)⁹⁷, которыми пугали детей, если они не хотели молиться перед сном. В чешском – *nemodlenka*, *nemodlena*, *nemodlenec* ‘то же’⁹⁸, *nemodlínek* ‘страшилище’; *nemodlílky* ‘вид водных дев, молодых, красивых девушек, которые хватают девиц, не любящих молиться’⁹⁹. Термин уже включен в чешскую мифологическую систему, он «притянул» к себе традиционные мотивы и получил дальнейшую спецификацию, ср. например: *nemodlenka*, f – название для «ночной муры» (мотылёк *noční můra*), когда она влетит в комнату на свет¹⁰⁰; вне дома мотылёк называется только *múra* (Страконице, Воляне, ю.-чеш.)¹⁰¹.

Еще одно ночное существо, которым пугали детей, гуляющих до ночи на улице, – морав. *pocula*¹⁰², чеш. *pocula*¹⁰³ ‘то же’. Иногда *pocula* – ‘дивоженка’, подобная *polunočnice* (*půlnočníci*), которая утаскивает детей, гуляющих допоздна¹⁰⁴. Однокоренное словац. *počnica* с иным значением: ‘ночной демон, мешающий ребенку ночью спать, сосущий его грудь’¹⁰⁵ – имеет параллели не в чешско-моравском, а в восточно-славянском ареале.

⁹⁰ Niederle, L. (ed.): Moravské Slovensko, op. cit., s. 713.

⁹¹ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí, op. cit., s. 426.

⁹² Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit., s. 191.

⁹³ Kott, Fr. Št.: Dodatky k Bartošovu Dialektickému slovníku..., op. cit., s. 53.

⁹⁴ Трубаев, О.Н. (ed.): Этимологический словарь славянских языков, op. cit. Вып. 17, 1990, с. 189-190.

⁹⁵ Дукова, У.: Наименования демонов в болгарском языке. op. cit., с. 111-113.

⁹⁶ Sobotka, R.: Bajné bytosti na Valašsku, op. cit., s. 17.

⁹⁷ Niederle, L. (ed.): Moravské Slovensko, op. cit., s. 707.

⁹⁸ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 2, s. 124; Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 9, s. 185; Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 7, s. 1337.

⁹⁹ Kott, Fr.Št.: Třetí příspěvek k česko-německému slovníku zvláště grammaticko-fraseologickému (Archiv pro lexikografii a dialektologii. Č. 4). Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1906, s. 205.

¹⁰⁰ Демонологическая номинация бабочки по имени *моры/мары/муры*, персонажа, давящего на грудь, душащего во сне; верили, что душа *моры* прилетает в виде ночной бабочки вредить людям.

¹⁰¹ Archiv lidového jazyka, op. cit.

¹⁰² Bartoš, F.: Dialektický slovník moravský, op. cit. s. 237.

¹⁰³ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník... op. cit. Díl 6, s. 1202.

¹⁰⁴ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 10, s. 213.

¹⁰⁵ Dobšinský, P.: Prostonárodné obyčaje..., op. cit., s. 115; Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska. op. cit., d. 2, s. 62.

Как в чешском, так и в моравском латинское заимствование *špiritus* стало употребляться наряду со славянскими терминами *smok, zmek, rarášek, šotek*, а также *skřítek* (есть разные взгляды на его этимологию), обозначающими духа-обогапителя, которого выводили из яйца черной курицы (Злинско)¹⁰⁶, ср.: *vyseděl špiritusa* (skřítko) [высидел духа (скршитка)] (Валашко)¹⁰⁷. *Špiritus, špirek* носил деньги хозяину; но кормить его надо было только молоком от абсолютно черной коровы. *Špirek*, или *špiritus* – дух, подобный парашку¹⁰⁸. Чеш. *špiritus, špirek* ‘дух, рождающийся из яйца черной курицы, которое носили под левой подмышкой, или появляющийся при взбивании масла, и который помогает людям’¹⁰⁹.

Объединяющими моравский, словацкий и чешский этнолингвистические ареалы признаком можно считать наличие «градоотгонной» мифологии и самого термина для облакопрогонника: чеш.-морав. *krupovidač*, m. = *zaklínač, vodič mračen* «заклинатель, тучеводитель»¹¹⁰, *krupovodič*, m. ‘кто отводит, прогоняет (градовые) тучи’¹¹¹, морав. *zaklínač*, или *vodič mračen*¹¹². Конечно, поверья эти не столь выразительны и многочисленны, как в горных регионах Северных Карпат – севернословацких, южнопольских, карпатоукраинских (связанные с персонажами: словац. *chmurník, planetník, veterník, čiernokňažník*¹¹³, пол. *chmurnik, planetnik*, карп.-укр. *гонимарник, градобурник*)¹¹⁴, и значительно отличаются от балкано-славянских поверий об облакопрогонниках (серб. *облачар, градобранитељ, вјетровњак*, черногор. *здуваћ, стуха*, хорв., словен. *кр(е)сник*¹¹⁵), нет здесь и балканского мотива борьбы человека, обладающего особыми магическими способностями, с погодным демоном (или двух погодных демонов).

Однако в чешско-моравско-словацком ареале сюжет о людях, умеющих воздействовать на погоду, выражен более ярко, чем, например, в Полесье и в других восточнославянских традициях, где отгон градовых туч и бури носил индивидуальный характер и практиковался непосредственно перед или во время ненастья. Например, «при появлении градовой тучи мужчина выходил на порог и махал в сторону тучи хлебной лопатой и скатертью» (житомир.), впрочем, эта практика сохранилась и у сербов: тучу отгоняли крещением рукой или сакральным предметом или яркими пестрыми платками, платком, которым подвизывали рот покойнику¹¹⁶. «Представлений о людях или духах, способных воздействовать на тучи, которыми так богата южнославянская и западнославянская традиции, в Полесье немного. Обычные ответы на вопрос о людях, умеющих «отворачивать» тучу, получаемые в Полесье, ограничиваются самым общим воспоминанием, что такие люди были и что они отгоняли тучу с помощью заговора»¹¹⁷.

В западнославянском ареале практика воздействия на погоду зафиксирована в документе XII в. из Чехии, где говорится, что чародеи и чародейницы, обвиненные в заклин-

¹⁰⁶ Bartoš, F.: Lid a národ. Sv. 1. Velké Meziříčí: vydává Fr. Bayer, 1883, s. 129.

¹⁰⁷ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 9, s. 331.

¹⁰⁸ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 10, s. 428; Sobotka, R.: Bajné bytosti na Valašku, op. cit., s. 17.

¹⁰⁹ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 7, s. 865.

¹¹⁰ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 7, s. 1306.

¹¹¹ Kott, Fr. Št.: Česko-německý slovník..., op. cit. Díl 6, s. 755.

¹¹² Zibrť, Č.: Seznam pověr a zvyklostí pohanských z VIII. věku. Praha: Nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění, 1894, s. 122.

¹¹³ Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, op. cit., d. 1, s. 72.

¹¹⁴ Левкиевская, Е.Е.: Облакопрогонники. In: Славянские древности. Этнолингвистический словарь. Под общей ред. Н.И. Толстого. Т. 3. Москва: Международные отношения, 2004, с. 452-454.

¹¹⁵ Плотникова, А.А.: Южные славяне..., op. cit., с. 54, 58.

¹¹⁶ Толстой, Н.И.: Очерки славянского язычества. Москва: Индрик, с. 133-134.

¹¹⁷ Толстой, Н.И.: Очерки..., op. cit., с. 147-148.

нании туч, гибли после жестоких допросов в огне костров. Несмотря на запреты церкви, древняя традиция сохранилась, «и до сих пор (о чем у меня есть свидетельства) прокрадывается тайно на поле облакопрогонник и либо словами из книжки, либо читая наизусть, закрещивает, заклинает тучи, грозно выходящие на горизонте, чтобы шли они на пустыни, на горы, на скалы, на пустые воды, чтобы там своим бурным градом толкли и били, а на полях не лили и не падали»¹¹⁸.

В Моравии, однако, представления о возможности управлять грозовыми облаками не сформировали особого персонажа с собственным наименованием, но вплетены в образ знахаря – *božca*, как одна из его специфических функций: *božec*, т. *bohoň* ‘добрый колдун’, который мог отвести град с полей на горы; его называли также *zaklínač* (Валашско-)¹¹⁹. Моравского шептуна (*zaříkávač*, *zaříkač*), называли так потому, что он умел не только заговаривать и исправлять зло, причиненное ведьмами, но с помощью тайных заговоров, трав и книг отводить от села градовые тучи, то есть *vodit' mračna* – «чтобы град не побил хлеба и чтобы ливень землю не залил» (*aby krúpy nepotlkly obilé a aby lejafce zemju neučápaľ*)¹²⁰. У знахарей-облакопрогонников были книжки, из которых они читали заговоры, но делали это в полном одиночестве (Лугачовске Залеси)¹²¹. Знахари-«заклинатели», *zaklínače* и *zaříkávače*, называемые также *zaklínač mračen* «заклинатель туч» или *sváděč krup* «отводящий град», утверждали, что пока живы, в том месте, где они живут, град не будет бить урожай. При появлении градовых туч такой заклинатель туч уходил к ручью или реке, брел против течения, закрещивая тучи и отводя их с полей на горы или на другое пустое место¹²².

Если правильны высказанные выше мысли о том, что апеллятивные и неспециализированные термины, при необходимости уточненные адъективами или другими средствами, являются более архаичными единицами мифологической терминологии, то естественен вывод о том, что и полесская, и моравская демонологические системы сохранили более древнее состояние, когда любой «знающий», любая «ведьма» могли воздействовать на погоду (в последнем случае и в негативном смысле – вызвать бурю и град).

На Карпатах же появилась общая инновация – специализация погодной магии и формирование класса специалистов–повелителей туч и бурь. Эта инновация, унесенная миграционными потоками на юг, была развита, дополнена иноязычными и иноэтничными элементами верований и представлений и сформировала специфическую мифологию погодных демонов, ярко представленную у южных славян, а в средние века оказавшую обратное влияние и на карпатские традиции того времени.

Проанализированные в статье примеры словацко-моравско-чешского связей в мифологических представлениях и терминологии показывают этнолингвистическую непрерывность этой территории. Карпатские черты, заметные в словацкой демонологии постепенно убывают по направлению к Моравии, практически теряясь в чешских землях. Наоборот, заимствованные немецкие мифологические элементы, термины и поверья, достаточно распространенные в Моравии, еще встречаются в западной Словакии, «мерцают» в средней ее части (в северных областях) и пропадают в восточной. Через восточную Словакию, в свою очередь, продолжают изоглоссы в карпатоукраинскую зону и далее в восточнос-

¹¹⁸ Zíbrt, Č.: Seznam pověr..., op. cit., s. 121-122.

¹¹⁹ Sobotka, R.: Bajné bytosti na Valašsku, op. cit., s. 7-8.

¹²⁰ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí, op. cit., s. 432.

¹²¹ Václavík, A.: Luhačovské Zálesí, op. cit., s. 433.

¹²² Bartoš, F.: Moravský lid, op. cit., s. 171.

лавянский ареал – западноукраинские говоры и далее в Полесье. Хронология изоглосс была затронута в статье лишь в очень общем виде; она требует дальнейшего и более детального изучения истории и диалектологии каждой отдельной лексемы.

Все три мифологические традиции, бегло рассмотренные в статье, несмотря на общие и частные изоглоссы, соединяющие и разделяющие их, несмотря на наличие культурных диалектов внутри каждой из них, представляют собой целостные самостоятельные системы, с собственной терминологией и специфическим набором сюжетов и мотивов. В этом смысле моравскую традицию целесообразно изучать как отдельный этнолингвистический комплекс.

Moravian and Silesian demonology in Czech and Slovak cultural areal

Marina Valentsova

Moravia belongs to the archaic regions of Slavia and up to nowadays has preserved its ethnic and dialectic identity. The lexical fund of Moravian dialects is well documented in dictionaries. Nevertheless, the mythological terminology of the Moravians has not been studied intentionally. The article analyzes one group of Moravian mythological vocabulary – the names of mythological characters - in comparison with the neighbouring closely related systems of demons' terminology - Slovak and Czech. Particular attention is paid to the terms and beliefs that unite and share these three traditions. The marginal carpathianism of the Moravian demonology is shown, due to the continuation of Carpathian plots and terms in eastern Moravia and their translation into Czech lands. Also the isoglossal connections of the Moravian lexical items in Slovenian and other South Slavic languages are noted at a glance. In general, taking into account the Moravian-Polessian parallels, one can speak about the preservation in the Moravian region of archaic mythological beliefs and terminology, despite the strong German influence and the violent European history of the region.

MARÍNA HRÍBOVÁ*

Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí v Srbsku I.

HRÍBOVÁ, M.: Historical and Cultural Contexts of Slovak Dialects in Serbia I. *Slavica Slovaca*, 52, 2017, No. 2., pp 133-149 (Bratislava).

The paper deals with historical and cultural contexts of Slovak dialects developed in the Slovak language community in Serbia. Providing information about the history of the arrival of the Slovak ethnic group in the Lower Land and the process of their colonization of the territory of Vojvodina, we deal with the issue of the formation of the enclave and development of their dialects in a new linguistic and historical-cultural environment. We also briefly mention their place within the context of Slovak dialects.

Slovak dialects, Serbia, mother tongue territory, linguistic and historical-cultural environment, influence of surrounding languages.

I. História príchodu Slovákov na Dolnú zem

Geografický pojem *Dolná zem*, ktorý sa v odbornej literatúre zaužíval najmä v súvislosti so sťahovaním obyvateľstva do južnejšie položených stolíc Uhorska, má pôvod v rovnoznačnom maďarskom názve Alföld.¹ Ide o priestor Veľkej dunajskej kotliny (starší názov aj Veľká uhorská nížina), na ktorého kolonizácii sa popri príslušníkoch iných etník vo veľkej miere podieľali práve Slováci. Je zaujímavé, že v srbskom a nemeckom jazyku sa na označenie tohto územia nezažíval žiaden porovnateľný termín. J. Sirácky² preto usudzuje, že aj taký zdanlivo menej významný fakt, akým je ustálené slovenské pomenovanie oblasti, má tendenciu svedčiť v prospech teórie, podľa ktorej mali na osídľovaní Dolnej zeme národnosťami vtedajšieho Uhorska najväčší podiel, a tým aj význam (či pozitívny, alebo negatívny) práve Slováci.

V širšom zmysle slova sa pod Dolnou zemou rozumie rozsiahle teritórium uhorských stolíc, resp. po roku 1848 žúp, nachádzajúcich sa južne od hraníc dnešného Slovenska, v užšom zmysle slova označuje toto slovné spojenie teritórium na juh od pomyselnej čiary Budapešť – Miškovec – Nové Mesto pod Šiatrom.³ V odbornej literatúre sa však často upozorňuje na to, že tento pojem

* Mgr. Marína Hríbová, PhD., Katedra slavistiky Filologickej fakulty Univerzity v Belehrade, Studentski trg 3, 11000 Belehrad, Srbsko.

¹ Jančovic, J.: Za chlebom na Dolnú zem. Pôtor: Obecný úrad, 2003, s. 40; Botíková, M. – Botík, J.: K fenoménu Dolná zem a dolnozemi Slováci. In: Krekovičová, E. – Uhrinová, A. – Žiláková, M. (ed.): Kontexty identity. Békešská Čaba: Celostátna slovenská samospráva, Katedra slovanskej filológie Filozofickej fakulty Eötvösa Loránda, Ústav etnológie SAV, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, 2010, s. 59.

² Sirácky, J.: Dlhé hľadanie domova. Martin: Matica slovenská, 1985, s. 359.

³ Kmeť, M.: Na margo dvoch storočí. Štúdie zo slovenských dejín 19. a 20. storočia. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v spolupráci s Fakultou humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2010, s. 107; Kmeť, M. – Mičko, P.: Kontúry slovenskej dolnozemskej identity v 19. storočí. In: Ambruš, I. M. – Hlásnik, P. – Unc, B. (ed.): Dolnozemskí Slováci – hranice určenia. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko, 2013, s. 115.

netreba chápať len striktnie z geografického aspektu ako istý teritoriálny útvar. Obsah pomenovania nadobúda na význame aj z kultúrohistorického hľadiska, predovšetkým vzhľadom na slovenské osídlenie tohto územia a na atmosféru, ktorá sa postupne vytvorila medzi tam žijúcimi Slovákmi. Podľa odborníkov, ktorí sa touto problematikou zaoberajú, je úplne neakceptovateľné hlavne na severe Slovenska zaužívané pomenovanie Dolná zem v súvislosti s južnými nížinnými oblasťami Slovenska. Aj keď sú tieto ľudovo nazývané Dolniaky synonymom názvu Dolná zem, predmetný, odborne zaužívaný termín je podľa J. Jančovica⁴ jednoznačne pomenovaním pre vyššie vymedzenú oblasť, ktorá sa v priebehu 18. a 19. storočia vžila do slovenského kultúrneho povedomia aj ako Dolnozemské Slovensko.

Osídľovanie jeho jednotlivých oblastí trvalo dve a pol storočia (od konca 17. storočia až do začiatku 20. storočia) a predstavuje dlhodobý historický proces, ktorý ako sociálno-ekonomický jav zasiahol do politického i kultúrneho života slovenského etnika a zaradil sa k významným kapitolám nielen jeho histórie, ale aj do dejín ďalších etníc, s ktorými Slováci v novom prostredí začali koexistovať.

V období narastajúcej krízy feudalizmu príslušníci slovenského etnika, hľadajúci záchranu pred stúpajúcim zemepanským útlakom, maďarizačnými tendenciami a náboženským prenasledovaním, osídľovali rozsiahle, avšak v tom období úplne zdevastované a vyľudnené dolnozemske regióny, ktoré sa stali útočiskom najmä pre početné poddanské obyvateľstvo. Silným impulzom pre túto masovú migráciu boli výhodnejšie možnosti obživy, sebarealizácie a existencie vôbec v južnejšie položených oblastiach vtedajšieho uhorského štátu.

Formy odchodu boli rôznorodé. Keďže sloboda sťahovania bola takmer úplne zrušená, priaznivejšie životné podmienky a úrodná pôda prilákali na dolnozemský priestor najprv utekajúcich poddaných a sezónnych poľnohospodárskych robotníkov. Obávajúc sa pomsty bývalého zeme pána, si poddaní neraz zmenili svoje mená a priezviská, čo definitívne sťažilo určenie pôvodu ich potomkov. Neskôr kráľovská komora povolila sťahovanie slovenského obyvateľstva, ktoré sa v dolnozemských podmienkach uplatňovalo predovšetkým v poľnohospodárskych oblastiach. Masové sťahovanie urýchlili najmä vojenské víťazstvá habsburskej monarchie nad Osmanskou ríšou v posledných dvoch decéniách 17. storočia. Turci, prinútení vzdať sa dosiaľ obsadeného územia, postupne opúšťali oblasti Uhorska. Paralelne s procesom ustupovania tureckých vojsk zo severu na juh začalo sa osídľovanie spustnutých oblastí.

Cieľom presídľovacích akcií, organizovaných habsburským dvorom a uhorskými zemepánmi, bolo dostať do južných, tureckou okupáciou zničených oblastí štátu dostatočné množstvo pracovnej sily, ktorá by ho v čo najkratšom čase stabilizovala a sproduktívnila. Osídľovaním územia pozdĺž hranice sa okrem toho zvyšovala aj obranná moc krajiny. Záujemcom bolo za to garantované ideologicky tolerantnejšie prostredie, ako aj množstvo ekonomických a sociálnych výhod vo forme dlhodobých daňových úľav, väčšej slobody, príležitosti stať sa zmluvnými poddanými alebo hraničiarimi a pod.

Celkovo možno konštatovať, že sa intervenciami štátneho vedenia postupne vytvorili priaznivé podmienky na masové sťahovanie poddaných (*migratio colonorum*) a uskutočnenie rozsiahlej systematickej kolonizácie južných oblastí krajiny. Migrácie sa v priebehu 18. a 19. storočia zúčastnilo približne 40 000 poddanských rodín, resp. 200 000 obyvateľov, t. j. približne šestina vtedajšieho obyvateľstva územia dnešného Slovenska.⁵ Obnovovateľské snahy o rozprúdenie ekonomickej aktivity a produkcie na danom území otvorili migračnú cestu aj pre príslušníkov

⁴ Jančovic, J., c. d., s. 40.

⁵ Sirácky, J.: Juhoslávia. Bratislava: Obzor, 1965, s. 92.

iných, zväčša susediacich, spoza hraníc prichádzajúcich etník. Spoločným zakladaním, resp. osídľovaním lokalít týmito kolonistami sa tak časom formovala multietnická, pre novoosídlené územie charakteristická mozaika.

Obyvateľstvo pohybujúce sa južným smerom prechádzalo najprv slovensko-maďarskú etnickú hranicu a etapovite osídľovalo stolice, ktoré sú dnes súčasťou Maďarska. Hranica sa však silnejúcou migráciou takmer po celej svojej dĺžke postupne posúvala južnejšie. Vo všeobecnosti možno poznamenať, že sa kolonisti zo severného a stredného Slovenska usádzali najmä v oblasti medzi Tisou a Dunajom, zatiaľ čo k Zadunajsku a severnému Zátisiu inklinovali predovšetkým obyvatelia západného, resp. východného Slovenska.

Slovenská kolonizácia územia sa zintenzívnila počas panovania Márie Terézie a Jozefa II., ktorých snahou bolo osídliť ho prevažne nemeckými kolonistami. V polovici 18. storočia sa Slováci dostali do najjužnejších uhorských oblastí, akými boli Báčka, Banát a Srijem vo Vojvodine. Na západ od tejto oblasti, medzi Sávou na juhu, Drávou na severe a daruvarskou oblasťou, obývanou Čechmi na západe, kolonizovali Slováci Slavóniu, súčasťou ktorej sú aj okrajové územia západného Srijemu. Vzhľadom na to, že tu bolo potrebné nielen zúrodniť pôdu, ale aj vyklčovať husté lesy, snažili sa zemepáni na toto územie prilákať slovenských katolíkov z preľudnených horských oblastí severného Slovenska. S výnimkou plošne nie veľmi rozsiahlej oblasti západného Srijemu, ktorý bol osídlený Slovákmi zo susednej Vojvodiny, kolonizovali v druhej polovici 18. a na začiatku 19. storočia kompletne územie kysuckí a oravskí Slováci, ktorí prichádzali priamo z územia Slovenska.

V tejto súvislosti nemožno nespomenúť sťahovanie do rumunskej časti Banátu a do Sedmohradka, ktoré boli osídľované približne v rovnakom období ako už spomenutá Slavónia. Do rovinatej aradsko-banátskej oblasti sa prisťahovali najmä Slováci zo zaľudnených, geograficky najbližších dolnozemských lokalít. Sedmohradské Rudohorie bolo tak zo sociálnych, ako i z profesionálnych dôvodov (kvalifikovaná pracovná sila v novozakladaných hutách) osídľované Slovákmi pochádzajúcimi najmä z územia východného a severného Slovenska. Slováci, ktorí sa usadili v iných, najmä severovýchodných oblastiach krajiny, sa postupne asimilovali.

V dôsledku zvýšenej hustoty zaľudnenia a následného nedostatku pôdy vo viacerých vyššie uvedených oblastiach sa niekoľko stoviek osídlencov znovu rozhodlo migrovať ďalej na juh a juhovýchod. Pri tejto najjužnejšej vetve kolonizačných prúdov už religiózne dôvody neboli faktorom spôsobujúcim migráciu. Po vzniku samostatného bulharského štátu (1878) sa v jeho severných častiach, v hĺbke Balkánu, ocitli aj Slováci, ktorých príchod z najvyspelejších poľnohospodárskych oblastí rakúsko-uhorskej monarchie podporovala aj akceptovala bulharská vláda v snahe pozdvihnúť tamojšiu poľnohospodársku výrobu na vyššiu úroveň. Prestťahovali sa tam prevažne Slováci z banátskych sídel, ktorí dlhší čas čelili ekonomickým problémom.

II. Proces slovenskej kolonizácie Vojvodiny

Kompletná migrácia Slovákov na Dolnú zem sa uskutočňovala v dvoch hlavných prúdoch.⁶ Prvotné osídľovanie (primárna kolonizácia) územia populáciou priamo zo slovenských stolíc je výsledkom pôsobenia vonkajšieho prúdu, kým vnútorný prúd predstavuje druhotné osídľovanie (sekundárnu kolonizáciu), t. j. presun už usadených slovenských osídlencov z jednej lokality do druhej v rámci dolnozemskeho priestoru. Dôležité je však poznamenať, že sa pri určovaní jednotlivých druhov kolonizácií berie do úvahy nielen priestorový, ale aj časový aspekt. Sto-

⁶ Pozri aj Javor, P.: Ozveny z nadlacksých salašov. In: Bielik, F. – Baláž, C. (ed.): Slováci v zahraničí 12. Martin: Matica slovenská, 1987, s. 170.

py Slovákov, ktoré možno sledovať od Tatier smerom k južnému toku Dunaja, svedčia najmä o intenzite procesu vnútornej migrácie na Dolnej zemi.

Z obrázka č. 1 je zrejmé, že Slovákami obývané lokality vo Vojvodine sú výsledkom prevažne sekundárnej kolonizácie zo severnejších oblastí, ktoré sú dnes súčasťou Maďarska, príp. Rumunska. To, samozrejme, nevylučuje skutočnosť, že niektorí Slováci prišli do Vojvodiny aj priamo z územia Slovenska. Špecifickým príkladom je terciárna kolonizácia, t. j. presun obyvateľstva zo sekundárne osídlených lokalít do ďalších regiónov Dolnej zeme. Výsledkom tejto kolonizácie je napr. presídlenie z druhej kolonizovanej Vojvodiny do rumunskej časti Banátu, chorvátskej Slavónie alebo do Bulharska.

Obr. 1. Kolonizačné prúdy Slovákov na Dolnú zem v 17. až 20. storočí
Upravené podľa: Zelenák, Š.: Konečne doma

Obdobie vyššie uvedených kolonizácií Dolnej zeme možno časovo ohraničiť posledným desaťročím 17., resp. začiatkom 18. storočia, keď sa začala realizovať prevažne primárna koloni-

zácia jej územia, a koncom 19., resp. začiatkom 20. storočia, v ktorom už doznievala terciárna kolonizácia. Do Vojvodiny, najjužnejšej časti vtedajšieho Uhorska, prišli prví slovenskí osídlenci v období panovania Márie Terézie a jej syna Jozefa počas akcií organizovaných v prevažnej miere štátom. Podľa J. Siráckeho⁷ sa tým začala tretia etapa osídľovania Dolnej zeme, ktorá trvala od roku 1745 do roku 1790, avšak s doznievaním až do polovice 19. storočia.

Územie Vojvodiny bolo už v tom období rozčlenené na tri geografické regióny: Báčku (srb. Бачка), Banát (srb. Банат) a Srijem (srb. Срем), ktorých formovanie ovplyvnila blízkosť veľkých vodných tokov, akými sú Dunaj, Sáva a Tisa. Okrajovo doň z juhu zasahoval aj geografický región Máčva (srb. Мачва). Podpísaním mieru v Srijemských Karlovciach v roku 1699 pripadlo územie Báčky po dlhotrvajúcej tureckej okupácii opäťovne Uhorsku. Po vyhnaní tureckých vojsk získala kráľovská komora najväčšiu časť tamojšej pôdy a s cieľom jej urýchlenej kultivácie podporovala hromadnú kolonizáciu svojich území.⁸

Neskoršie sa Slováci sťahovali do Srijemu a Banátu, ktorý sa spod tureckej nadvlády definitívne vymanol v roku 1718. Krajný juh týchto oblastí bol súčasťou tzv. Vojenskej hranice (*Confinicum militare*), samostatnej teritoriálnej jednotky, ktorá podliehala priamo viedenskému cisárskemu dvoru. Toto strážené pohraničné teritórium pri južnej a juhovýchodnej hranici Uhorského kráľovstva vytvorili na obranu proti tureckej expanzii. Panovníkovi patriaca pôda pripadla ako léno jednotlivým hraničiarom namiesto platu, zatiaľ čo sa väčšina obyvateľstva, ktorá nevykonávala vojenské služby, musela živiť remeslami a obchodom. Zrušenie hranice sa uskutočnilo roku 1881 začlenením pohraničného územia do historických oblastí Rakúskej monarchie.

Slováci sa na územie dnešného vojvodinského Srijemu sťahovali z už osídlených báčskych, čiastočne aj banátskych obcí. Jeho hraničná geografická poloha medzi Vojvodinou a Chorvátskom bola v 19. storočí príčinou častých územných sporov. Po maďarsko-chorvátskom vyrovaní (1868) a zániku Vojenskej hranice sa všetci srijemski Slováci ocitli v autonómnom Chorvátsku, ktorého dejiny sa ďalšie polstoročie výrazne líšili od vojvodinských dejín. Neskorším administratívnym zásahom prevažná časť tohto územia (znovu) pripadla vojvodinskej oblasti, iba jeho okrajové územia zostali slavonske.

História Slovákov na území Vojvodiny sa datuje od r. 1745, v ktorom osídlili Báčsky Petrovec, prvú slovenskú lokalitu v tejto časti Dolnej zeme. Postupne osídľovali Kulpín, Hložany, Selenču a Kysáč. Vo väčšej vzdialenosti na severe osídlili Bajšu. V poslednej štvrtine storočia sa usadili v Novom Sade, ktorý bol už vo vtedajšom čase významným kultúrnym centrom Srbov v Uhorsku. Koncom 18. storočia prejavila o prisťahovalcov záujem aj kráľovská komora, na ktorej území Slováci osídlili Pivnicu, Savino Selo, Lalič a Silbaš. V južnej Báčke sa ešte usadili v Begeči a Čeláreve pri Báčskej Palanke. Najmladšou Slováckmi osídlenou lokalitou sa stal Lug.

Berúc do úvahy skutočnosť, že pôdy v Banáte sú menej úrodné ako v severnejšie osídlených lokalitách v Báčke, bezpochyby možno predpokladať, že každodenný boj o existenciu tu bol oveľa náročnejší. V prospech tohto tvrdenia hovorí aj skutočnosť, že Slováci v Báčke sa usádzali v lokalitách už predtým obývaných najmä srbským obyvateľstvom, zatiaľ čo po príchode do ľudoprázdneho Banátu museli zakladať nové osady. Pred založením Kovačice a Padiny na území Vojenskej hranice vystriedali Slováci niekoľko už založených lokalít, z ktorých však museli pre nezhody so zemepánom a zlé životné podmienky čoskoro odísť. Medzi prvými takými (založenými a neskôr opustenými) lokalitami boli Slovenský Komlôš (1782) a Bardáň (1784). Na zeme-panskom majetku v blízkosti mesta Zreňanin vznikol v r. 1786 Aradáč. Postupne zakladali Jáno-

⁷ Sirácky, J.: Dlhé hľadanie domova. 2. vydanie. Martin: Matica slovenská, 2002, s. 204.

⁸ Jančovic, J., c. d., s. 76.

šík, Hajdušicu, Ostojićevo, Vojlovicu a Biele Blato. Treba poznamenať, že v Banáte v tom čase žilo aj početné obyvateľstvo srbského, maďarského, rumunského, ale aj nemeckého pôvodu.

Koncom 18. storočia Slováci osídlili aj Sriem, v ktorom ešte zostalo nevyužitú dostatočnú množstvo menej kvalitnej pôdy. Najprv sa usadili na území Vojenskej hranice v Starej Pazove (1770), do ďalších lokalít sa prisťahovali v 19. storočí z už obývaných území v Báčke a Banáte. Časom osídlili Boľovce, Dobanovce, Ašaňu a Slankamenské Vinohrady, ležiace v blízkosti Starej Pazovy, ako aj Bingul'u, Erdevík, Šíd, Ľubu a Višnjićevo pri Srijemskej Mitrovici. Za zmienku stojí, že práve Báčsky Petrovec, Kovačica a Stará Pazova, ktorých slovenskí osídlenci prišli do spomínaných troch regiónov ako prví, resp. medzi prvými (najstaršou slovenskou lokalitou v Banáte je Aradáč), si dodnes zachovávajú status kultúrnych stredísk daných oblastí. Vyššie uvedené lokality sú znázornené na mape (v prílohe).

J. Sirácky⁹ vo všeobecnosti tvrdí, že vojvodinskí Slováci sú väčšinou potomkami poddanských kolonistov z 18. a 19. storočia, ktorí na toto územie prišli prevažne z Novohradskej a Hontianskej stolice. Na tomto mieste však poznamenávame, že nie všetci z nich patrili k pôvodnému obyvateľstvu týchto dvoch stolíc, ktoré boli priepustnou bránou na juh. Medzi nimi bolo aj veľa migrantov, prisťahovaných v minulosti zo severnejších stolíc (napr. Liptovskej, Oravskej, Turčianskej), ktorí sa časom znovu dali do pohybu. Túto skutočnosť potvrdzuje aj D. Dudok,¹⁰ ktorý uvádza, že najviac Slovákov prišlo z juhu stredného Slovenska (Hontianska, Novohradská, Zvolenská, Gemerská stolica), v menšom počte však prichádzali aj zo severu stredného Slovenska a zo západného Slovenska.

O dominancii stredoslovenského žívu svedčia aj početné priezviská, ktoré poddaní často nadobudli podľa názvu obce, z ktorej pochádzali.¹¹ Takými sú napr. Litavský, Čelovský, Slatinský, Šipický z Hontianskej, Strehovský, Maďacký, Chrt'an, Lešťan z Novohradskej, Bačúr, Brezník, Dubovský zo Zvolenskej, Babinec, Suchovský z Gemerskej stolice a pod.¹² Zaujímavá je distribúcia týchto priezvisk vo Vojvodine, z ktorých sa niektoré vyskytujú iba v jednom regióne, občas len v jednotlivých lokalitách. D. Dudok¹³ vysvetľuje, že príčinou preberania nových priezvisk odvodených od niekdajšej príslušnosti k určitej lokalite, resp. k určitému regiónu bola okrem iného aj diferenciácia a presná identifikácia prisťahovalcov v novom prostredí.

J. Čaplovič¹⁴ poznamenáva, že napriek záťažiam a útlakom panujúcim na celom Slovensku sa na migrácii podieľalo poväčšine evanjelické obyvateľstvo z južných, od cieľovej oblasti najmenej vzdialených oblastí Slovenska. Slobodnejšie duchovné prejavy lákali najmä čoskoro prevažujúcich príslušníkov evanjelického, výlučne augsburského vyznania, zatiaľ čo iné vierovyznania sa vyskytovali skôr ojedinele.¹⁵ Zo západného Slovenska pochádza najmä rímskokatolícke obyvateľstvo Selenče. Archívne pramene svedčia o tom, že sa v Báčke usadili aj východoslovenskí gréckokatolíci, ktorí do Ruského Krstura (1751) prišli prevažne zo Zemplína a do Kucury (1763) zo Spiša, Zemplína a Šariša. J. Sirácky¹⁶ taktiež potvrdzuje, že sa títo obyvatelia dostali na územie Báčky v polovici 18. storočia, a to sťahujúc sa najmä z Abovskej a Boršodskej stolice, ktoré v minulosti osídlili posúvaním sa čoraz južnejšie od svojej rečovej hranice.

⁹ Sirácky, J.: Juhoslávia. c. d., s. 91.

¹⁰ Dudok, D.: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 2001, s. 49.

¹¹ Sirácky, J. a kol.: Slováci vo svete 1. Martin: Matica slovenská, 1980, s. 235.

¹² Pozri aj Dudok, D.: Priezviská Slovákov v Juhoslávii, s. 48 – 67.

¹³ Dudok, D.: O niektorých špecifických znakoch priezvisk Slovákov v Juhoslávii. In: Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 2000, č. 16 – 18 (1994 – 1996), s. 60.

¹⁴ Čaplovič, J.: Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného zboru v Kovačici. Bratislava: Slovenský evanjelický a. v. cirkevný zbor, 1928, s. 7.

¹⁵ Sirácky, J. a kol.: Slováci vo svete 1. c. d., s. 238.

¹⁶ Sirácky, J.: Dlhé hľadanie domova. c. d., s. 360.

História vojvodinských Slovákov je svedectvom toho, že náboženská otázka zohrala významnú úlohu v priebehu kolonizácie územia. Príslušnosť k určitému vierovyznaniu bola zásadným faktorom už pri samotnom zakladaní, resp. osídľovaní a ďalšom formovaní jednotlivých lokalít. Pozoruhodné je, že na danom území absolútne nedochádzalo k vzájomnému miešaniu a spolunažívaniu slovenských osídlencov rozličnej relígie. J. Sirácky¹⁷ preto píše o „separácii podľa konfesionalnej príslušnosti“. Zhodou okolností sa dvojkonfesionalnou, evanjelicko-katolíckou lokalitou obývanou Slovákami stala báčska Selenča, z ktorej sa časť evanjelického obyvateľstva pre spor s cirkevnou vrchnosťou v roku 1770 presťahovala do Starej Pazovy a kde namiesto nich v roku 1788 prišli početné rímskokatolícke rodiny zo západného Slovenska.

Slovenská evanjelická a. v. cirkev (SEAVC) vo Vojvodine, od roku 1867 až po ukončenie prvej svetovej vojny inštitucionálne organizovaná s nemeckou evanjelickou cirkvou v rámci spoločného dištriktu,¹⁸ svojou činnosťou viditeľne napomáhala zachovávaniu slovenského národného povedomia. Mala teda mimoriadny význam nielen v religióznom, ale i nacionálnom ohľade.¹⁹ Pod jej žičlivým vplyvom a záštitou došlo dokonca aj k poslovenčeniu poľských prisťahovalcov evanjelického vierovyznania, ktorí sa spolu s liptovským obyvateľstvom usadili v Ostojičeve.

Po príchode do Vojvodiny sa Slováci, pochopiteľne, dostávali do styku s príslušníkmi rôznych etník. Roky života na danom území ukázali, že slovenskí osadníci iného než evanjelického vierovyznania ťažšie odolávali odnárodňovacím nástrahám pre svoju menšiu početnosť, príp. aj vzdialenosť od tamojšieho kompaktného slovenského osídlenia, tvoreného osobami väčšinou evanjelického vierovyznania. Zatiaľ čo územne organizovaná evanjelická cirkev všemožne podporovala udržiavanie slovenskosti u svojich veriacich vo viacnárrodnom prostredí, príslušníci katolíckej cirkvi sa vďaka rovnakému náboženskému charakteru spravidla inkorporovali do jestvujúcich, prevažne maďarských cirkevných zborov, urýchľujúc tým vlastnú asimiláciu.

Proces integrácie s dominantným obyvateľstvom ilustrujú pomery v početných rímskokatolíckych lokalitách v Báčke, ktoré sú navonok úplne maďarské, ale tradícia, rodové a miestne názvy, ako aj historické pramene zreteľne dosvedčujú, že časť ich predkov bola slovenská.²⁰ Slováci, vzdialení od kompaktného slovenského osídlenia v južnej Báčke, sa v podmienkach spolunažívania s maďarským obyvateľstvom pomaďarčili najmä v Topole, Kapusine, Temerine, Veprovci a pod. Výnimkou v severnej Báčke boli (a zostali) iba Slováci v Bajši, ktorí sa hlásili k evanjelickému vierovyznaniu.

Pozoruhodným príkladom, svedčiacim o podobnom procese, je existencia približne trinásttisícovej komunity v Báčke a čiastočne aj Srieme, ktorá sa stotožňuje s rusínskou národnostnou príslušnosťou. Početné výskumy ich dialektov,²¹ piesní a zvykov poukazujú na to, že ich predkami boli najskôr gréckokatolíci pochádzajúci z východoslovenského regiónu, ktorí pod vplyvom prevládajúcej relígie podľahli asimilácii a integrovali sa s väčšinovým obyvateľstvom.²² Túto skutočnosť potvrdzujú aj P. Žeňuch – K. Žeňuchová,²³ ktorí na príklade tohto spoločenstva

¹⁷ Sirácky, J. a kol.: Slováci vo svete I. c. d., s. 238.

¹⁸ Vereš, A.: Slovenská evanjelická cirkev a. v. v kráľovstve juhoslovanskom v slove a v obrazoch. Báčsky Petrovec: Kníhtlačiareň úč. spol., 1930, s. 6.

¹⁹ Pozri aj Sirácky, J.: Dolnozemsí Slováci – nový domov a stará vlasť. In: Bielik, F. – Baláž, C. (ed.): Slováci v zahraničí 18 – 19. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 224.

²⁰ Pozri Mráz, A.: Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch. Bratislava: Pravda 1948, s. 24 – 25.

²¹ Pozri aj Štolc, J.: Slovenské nárečia v Juhoslávii. Dokončenie z minulého čísla. In: Kultúrny život, 1947, roč. 2, č. 22 – 24, s. 4; Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. In: Nový život (Báčsky Petrovec), 1965, roč. 8, s. 337.

²² Mráz, A.: Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch. c. d., s. 26.

²³ Žeňuch, P. – Žeňuchová, K.: Jazykové, etnické a konfesionalné procesy v byzantsko-slovenskom prostredí karpatského regiónu v 18. a 19. storočí. In: Žeňuch, P. (ed.): XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2008, s. 110.

vysvetľujú procesy vedúce k stotožneniu jednotlivca s inou entitou na základe príslušnosti ku konfesionalnej tradícii, hoci ostatné predpoklady (jazyk, spoločná história, kultúra, teritórium) poskytujú jednotlivcovi možnosť identifikácie s vlastným etnikom. Podľa týchto autorov možno danú komunitu z jazykového (nárečového) hľadiska charakterizovať ako Slovákov obývajúcich východoslovenské oblasti Šariša a Zemplína, ktorí sa v dôsledku príslušnosti k inej než protestantskej konfesii ocitli na novom území v izolácii, následne vedúcej k identifikácii s konfesionalne identickou entitou.

Celkovo možno konštatovať, že výsledkom hromadného koncentrovaného osídľovania vojvodinského regiónu Slovákmí je etnická enkláva, resp. národnostný a jazykový ostrov, ktorý postupne vytvárali kolonisti pochádzajúci z rôznych oblastí materskej krajiny. Aj keď ich – v porovnaní s ostatnými etnickými skupinami, ktoré sa na kolonizácii Vojvodiny podieľali – nebolo veľa, ich skľebenosť v kompaktných lokalitách a duchovná integrácia podľa D. Dudka²⁴ umocňovali vlastný etnický potenciál, ktorý následne v rôznych historických obdobiach umožňoval národnokultúrnu a národnopolitickú aktivitu, prerastajúcu – primerane k ich počtu – aj daný regionálny rámec.

III. Vývin slovenských nárečí v Srbsku

Slovenskí prisťahovalci sa postupne stali integračným prvkom nového prostredia, ktoré sa od pôvodného odlišovalo viacerými historickými, socioekonomickými a kultúrnymi danosťami. V podmienkach najprv zdĺhavej migrácie a neskôr etnickej, religióznej a kultúrnej symbiózy podliehali ich nárečia, prinesené v rozličnom čase z rozličných oblastí starej vlasti, rozličným zmenám, ktoré ozvlášťňovali a postupne čoraz viac diferencovali danú varietu jazyka od jej východiskových podôb. Ďalší vývin dialektov, ktoré boli významným predpokladom udržania sa slovenskej komunity v inoetnickom prostredí, prebiehal špecifickým spôsobom, odlišným od pomerov na materskom jazykovom a etnickom území.

Jazyk, plniaci v podmienkach odlúčenosti od materského jazykového územia zvýšený počet funkcií, sa stal významným determinantom príslušníkov slovenského etnika hneď po ich príchode na územie dnešného Srbska. Usádzajúc sa v uzavretých osadách, kolonisti vytvárali akoby presadené celky slovenského národa do inonárodného prostredia so všetkými atribútmi pôvodnej vlasti.²⁵ Keďže spisovný variant ich materinského jazyka sa v nastávajúcom období ešte len konštituoval, sústredili sa v novom geografickom a jazykovom prostredí na používanie a kultiváciu nárečia, znalosťou ktorého jedine disponovali. Na priestorovo ohraničenom území osídlenej lokality sa snažili čo najlepšie zachovať jazykové dedičstvo prinesené z pôvodného regiónu, medzitým už poznačené aj vplyvmi tranzitných oblastí.

Po čase sa obyvatelia nových lokalít začali kontaktovať tak s obyvateľstvom iných v susedstve žijúcich národností, ako aj s ďalšími Slovákmí rozličnej regionálnej a nárečovej príslušnosti, čo malo za následok nenávratné zmeny. V dôsledku čoraz častejších kontaktov medzi nositeľmi rôznych slovenských nárečí dochádzalo k procesom ich kríženia, splývania a následného vyrovnávania regionálnych rozdielov. J. Štolc²⁶ vysvetľuje rozličný priebeh týchto proce-

²⁴ Dudok, D.: Funkcie slovenského jazyka v živote Slovákov v Juhoslávii. In: Bielik, F. – Baláž, C. (ed.): *Zahraniční Slováci a materinský jazyk*. Martin: Matica slovenská, 1990, s. 32.

²⁵ Dudok, D.: *Nárečie Pivnice v Báčke*. Martin: Matica slovenská, 1972, s. 13; Dudok, D.: *Vývin Slovákov vo Vojvodine ako ucelenej kultúrnej jednotky*. In: Dudok, M. (ed.): *250 rokov života Slovákov vo Vojvodine*. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1996, s. 20.

²⁶ Štolc, J.: *Reč Slovákov v Juhoslávii I*. Zvuková a gramatická stavba. Bratislava: SAV, 1968, s. 224.

sov v predmetných nárečiach na príklade trojakých skupín lokalít, osídľovaných slovenským obyvateľstvom v priebehu 18. a 19. storočia.

V obciach prvých dvoch skupín, nazývaných aj staršími typmi lokalít, sa Slováci usádzali v rámci prvej vlny slovenskej kolonizácie Vojvodiny. Na rozdiel od lokalít prvej skupiny (napr. Báčsky Petrovec, Hložany, Pivnica, Aradáč a Padina), do ktorých prišli osídlenci z rôznych oblastí dnešného Slovenska približne v rovnakom čase, v lokalitách druhej skupiny na už existujúce slovenské osídlenie sa časom vo väčšom počte navrstvili osídlenci z iných, veľakrát nárečovo značne diferencovaných dolnozemskej lokalít. Z toho dôvodu sa aj proces vyrovnávania nárečových rozdielov a celkového vývinu nárečí v nich značne skomplikoval. Na rozdiel od týchto dvoch skupín je slovenské osídlenie v lokalitách tretej skupiny (napr. Begeč, Čelarevo, Hajdušica, Vojlovica, Biele Blato a takmer všetky lokality v Srijeme) výsledkom výlučne vnútornej migrácie kolonistov z iných lokalít na danom území. Predstavuje teda druhú vlnu kolonizácie nositeľmi slovenských nárečí, ktorých štruktúru už v bývalých sídlach vo väčšej alebo menšej miere zasiahol proces modifikácie.

V starších typoch lokalít sa stretávali nositelia rôznych nárečí pochádzajúci z rôznych stolíc pôvodnej vlasti. Ich vzájomným kontaktom sa nárečia lokalít prvej skupiny postupne vyrovnávali a mnohé ich znaky sa stali charakteristickými vlastnosťami nového kompaktného, územne ohraničeného nárečového útvaru, ktorý sa tu časom vykrystalizoval a ktorého štruktúra sa v oblasti jeho užívania udomácnila.²⁷ V starších lokalitách s novým navrstvením prísťahovalcov bola situácia jednoduchá len v prípade, ak sa na existujúci nárečový základ navrstvilo nárečie toho istého typu. Občas sa však na stredoslovenský základ navrstvil západoslovenský typ (napr. v Báčskej Palanke v Báčke, v Hajdušici, Zreňanine, Vojlovici v Banáte, v Šíde, Erdevíku, Lugu, Ľube v západnom Srijeme a v Boľovciach, Dobanovciach, Ašani vo východnom Srijeme) spôsobujúci nevyrovnané pomery. Výsledkom bola rozkolísaná „miešanina“ bez systému, ktorú podľa J. Štolca²⁸ nemožno exaktne podchytiť a systematicky opísať.

Pri formovaní a vývine nárečí v reláciách slovenského etnika zohrávali, samozrejme, dôležitú úlohu aj početné mimojazykové činitele. Odkázanosť nositeľov rozličných nárečových systémov na vzájomnú spoluprácu podstatne určovala ich kontakty a komunikáciu vo vlastnom jazyku. Nesmierne dôležitou pre nadväzovanie vzájomných kontaktov bola predovšetkým náboženská príslušnosť, o ktorej ako dôležitom katalyzátore integračných procesov sa možno presvedčiť na príklade Selenče. Svojrázny fenoménom sa stalo jej rozdelenie na východnú – evanjelickú a západnú – katolícku časť s vedľa seba žijúcimi nositeľmi odlišných typov nárečí, k miešaniu ktorých ani po čase nedošlo.²⁹ Vedomie religióznej odlišnosti, pripomínajúce evanjelickej časti spoločenstva situáciu v pôvodnej vlasti, sa stalo neprekonateľnou bariérou zintenzívnenia a skvalitnenia vzájomných kontaktov. Nevytvorili sa tu teda ani podmienky na zbliženie alebo splynutie oboch nárečí či už v podobe nejakého vzájomného prekríženia, alebo ovládnutia jedného nárečového typu druhým a následného zániku jedného z nich.³⁰

Absencia sklonu k vzájomnému nárečovému vyrovnaniu v tomto prípade zreteľne svedčí o tom, že geografický faktor, ktorý určite nebol bezvýznamný, predsa len sám osebe nerozhodoval o vzájomnom zbližovaní dvoch odlišných nárečí.³¹ Práve spoločný náboženský princíp

²⁷ Tamže, s. 224.

²⁸ Tamže, s. 225.

²⁹ Pozri aj Dudok, D.: Vznik nárečia Aradáča v Banáte a jeho miesto medzi nárečiami slovenského jazyka. In: Bielik, F. – Baláž, C. (ed.): Slováci v zahraničí 15. Martin: Matica slovenská, 1989, s. 6.

³⁰ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. c. d., s. 228.

³¹ Tamže, s. 228.

a príbuzná tradícia usmerňovali u veľkej väčšiny týchto Slovákov integračné procesy, ktoré, presahujúc rámec lokality, zasahovali aj širší kolektív. V mnohých lokalitách však nositelia stredoslovenského nárečia a západoslovenského nárečia prevažne pivnického typu žili dlhodobo vo vzájomnej izolácii. Hoci ich spájalo rovnaké vierovyznanie, uvedomovali si nositelia pivnického nárečia svoju špecifickosť a odlišnosť od ostatných kolonistov, pochádzajúcich takmer kompletne z južného Slovenska, čo bolo pravdepodobne príčinou ich separovania.

Je teda zrejmé, že okolnosti vplývajúce na konvergenciu alebo divergenciu medzi nárečiami boli rôzneho charakteru. Niektoré tendencie pôsobili na ich uskutočnenie pozitívne, iné ich zase brzdili, a tým napomáhali udržaniu pôvodného stavu. J. Štolc³² tvrdí, že v každom prípade išlo o jemný proces, kotviaci hlboko v psychologickom založení jednotlivcov ako členov, tvorcov a nositeľov nárečia ako prostriedku spoločenského styku. Z povedaného zároveň vyplýva, že mierne odlišná nárečová a regionálna príslušnosť nebola prekážkou pri nadväzovaní komunikácie medzi jednotlivými Slovákami najmä vďaka spoločnému evanjelickému vierovyznaniu a najčastejšie aj stredoslovenskému pôvodu. Pri odlišnosti uvedených činiteľov vznikali zvyčajne dezintegračné procesy.³³

V priebehu rokov sa však osídlenci začali čoraz častejšie dostávať do situácií, ktoré sa stále viac odlišovali od pôvodných pomerov v materskej krajine. V dôsledku procesov modernizácie, industrializácie a predovšetkým urbanizácie vidieka, ktoré postupne narúšali ich uzavretosť a posilňovali procesy ich integrácie do iných spoločenských skupín, sa zintenzívnili aj kontakty s inonárodným obyvateľstvom. Slováci sa už nedokázali vyhnúť pôsobeniu ekonomického a kultúrneho prostredia, ktoré tvorila nielen nová krajina a pestrá miešanina príslušníkov vlastného jazyka, ale aj prítomnosť a miešanina príslušníkov iných jazykov.³⁴

Slovenské nárečia sa v novom prostredí vyvíjali predovšetkým v dotyku so starými kontaktovali jazykmi (najmä s maďarčinou i nemčinou), ale aj s novými, akými boli srbčina a jazyky početných ďalších etníc, usadených na tomto území. Hoci všetky tieto etniká čerpali z vlastného národného dedičstva, navzájom sa stýkali a v rôznej miere ovplyvňovali. Podľa J. Štolca³⁵ bol tento kontakt vzájomne naliehavý a existenčne nevyhnutný. V mnohých lokalitách sa posilnil do tej miery, že si slovenskí osídlenci v podmienkach spolužitia osvojili aj jazyk svojich susedov. Tak napríklad Slováci vo Vojlovici, Bielom Blate a v Bajši komunikovali s inými osobami aj v maďarčine, v Kulpíne a Silbaši v nemčine a pod.

Vplyv srbského jazyka na vývin slovenských nárečí začal byť badateľný až po ukončení prvej, vo väčšej miere však až po druhej svetovej vojne. Vysvetlenie prináša D. Dudok,³⁶ ktorý uvádza, že napriek fungovaniu v bezprostrednom susedstve a symbióze so Srbmi, s nimi Slovákov nespájala ekonomická a sociálna závislosť. Ich jedinečným vzorom bola nemecká menšina, ktorá pomerne rýchlo uvádzala do života rôzne novoty a pracovné postupy. Aj podľa J. Štolca³⁷ bol smer pôsobenia celkovo daný vyšším stupňom kultúrnej a hospodárskej úrovne, teda od jazyka, kultúry a hospodárstva vyspelejšej alebo etnicky dominujúcej spoločnosti k jazyku, kultúre a hospodárstvu spoločnosti menej vyspelej, menšinovej. Pritom samozrejme netreba zabúdať ani na skutočnosť, že aj Srbi boli na tomto území – tak ako Slováci – až do rozpadu monarchie len minoritou, takže znalosť ich jazyka nebola pred rokom 1918 nevyhnutná.

³² Tamže, s. 227.

³³ Dudok, D.: Vznik a charakter slovenských nárečí v juhoslovenskej Vojvodine. In: Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 15. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov, 1993, s. 21.

³⁴ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. c. d., s. 223.

³⁵ Tamže, s. 223.

³⁶ Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Bácske. c. d., s. 158.

³⁷ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. c. d., s. 223.

Dovtedajšie poradie dôležitosti kontaktu Slovákov s inými jazykmi sa teda zásadne zmenilo až po ich začlenení do novovzniknutého štátu, v ktorom bola dovtedy naoktrojovaná maďarčina vo všetkých funkciách nahradená novým úradným jazykom. D. Dudok³⁸ však uvádza, že v medzivojnovom období bol dedinský kolektív ešte stále relatívne uzavretý a prvky prenikajúce z vonkajšieho, aj keď príbuzného, srbochorvátskeho prostredia boli celkom nepatrné. Po prvej svetovej vojne začala okrem toho aj medzi zahraničných Slovákov intenzívnejšie prenikať a medzi nimi upevňovať svoje pozície aj spisovná slovenčina, a to najmä prostredníctvom novovzniknutých inštitúcií.

Postupné otváranie Slovákov vonkajšiemu prostrediu viedlo k výrazným zmenám nielen v spoločenskom a sociálnom vývine komunity, ale aj vo vývine jej nárečí. Vzájomným prenikaním rôznych typov slovenských nárečí, ktoré na súvislom materskom území nemali žiaden aktívny vzťah, sa vytvoril nový kompaktný systém nárečí. Pri ich ďalšom formovaní na sledovanom území zohrali významnú úlohu všetky okolité jazyky, pod ktorých vplyvom sa slovenské nárečia obohacovali o početné, v nárečiach pôvodnej vlasti neexistujúce prvky. Z vyššie uvedeného vyplýva, že toto prostredie v porovnaní s prostredím pôvodnej vlasti charakterizovali nielen odlišné vzájomné vzťahy medzi samotnými slovenskými nárečiami, ale aj odlišné vzťahy medzi slovenskými nárečiami a nepríbuzným maďarským, resp. nemeckým jazykom a nový vzťah s príbuzným srbským jazykom, ktorý na území pôvodnej vlasti absentoval.³⁹

IV. Miesto slovenských nárečí na území Srbska v kontexte slovenských nárečí

Výsledkom zložitého procesu konvergenzie, ktorým v novom prostredí prešli predtým značne odlišné nárečia, je – ako z napísaného vyplýva – nový nárečový útvar. Tento útvar, ktorý sa postupne formoval pod vplyvom styku nárečovo, resp. jazykovo nerovnakých zložiek, predstavuje ucelenú štruktúru, patriacu potomkom niekdajších „majiteľov“ rozmanitých štruktúr, ako ich vo svojej práci nazýva J. Štolc.⁴⁰ Predmetná štruktúra sa v značnej miere vyznačuje obmenenými starými a nadobudnutými novými charakteristickými znakmi, ktorých prítomnosť v pôvodnej vlasti v takej podobe nezaznamenávame.

Popri tom si však slovenské nárečia na území dnešného Srbska uchovávajú aj mnohé archaické črty, ktoré sa z nárečového systému na súvislom jazykovom území už dávno vytratili. D. Dudok⁴¹ uvádza, že vo svojej odlúčenosti od pôvodného rečového jadra a vo svojom špecifickom vývine v inojazyčnom a inonárodnom prostredí si tieto nárečia udržali viaceré staré charakteristické črty, ktoré už na Slovensku nie je možné vystopovať alebo ktoré sú už prekryté novými vrstvami jazykového vývinu. Dalo by sa konštatovať, že tieto nemodifikované vlastnosti predmetných nárečí sú vhodným reprezentantom stavu slovenských nárečí v 18. storočí v oblastiach kolonizačných ohnísk.

Vyššie uvedené súvislosti podnietili proces diferenciacie a dištinkcie skúmaných nárečí od nárečí pôvodnej vlasti, ku ktorým podľa J. Štolca⁴² zostali už len vo vzťahu historickom. Formovaním pod vplyvom cudzojazyčného okolia a splyňaním nárečí prinesených zo spoločnej vlasti postupne získali vlastnosti nepripúšťajúce ich úplné stotožnenie s konkrétnymi nárečovými systémami na súvislom slovenskom jazykovom území. Preto je celkom pochopiteľné, že napriek množstvu zachovaných spoločných znakov a evidentnému priamemu i jasnému genetickému

³⁸ Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Bážke. c. d., s. 158.

³⁹ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. c. d., s. 338.

⁴⁰ Tamže, s. 223.

⁴¹ Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Bážke. c. d., s. 13.

⁴² Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. c. d., s. 338.

súvisu s pôvodnými nárečiami stratilo vyhľadávanie ich konkrétneho pendantu v prostredí materskej krajiny časom svoje opodstatnenie.

Postupne sa problémovým stalo dokonca aj zaradenie slovenských nárečí v Srbsku do základných nárečových celkov na Slovensku,⁴³ a to najmä z dôvodu odlišnosti zloženia a vnútornej štruktúry týchto systémov od pôvodných. Ich početné prvky síce existujú na pôvodnom súvislom území, ale ako prvky rôznych štruktúr v rôznych oblastiach, ktoré navzájom nesúvisia. J. Štolc⁴⁴ preto vyzdvihuje skutočnosť, že mnohé javy skúmaných nárečí nie sú nové – nové a na súvislom území nikde neexistujúce je však ich zloženie. Podľa D. Dudka⁴⁵ je to jasným dôkazom toho, že predkovia dnešných nositeľov týchto nárečí prišli z rozličných krajov a hovorili rozličnými nárečiami, ktoré potom postupne splynuli v nový celok, pozostávajúci z prvkov pôvodných systémov alebo celkov.

Začlenenie nárečí daného jazykového ostrova je do istej miery sťažené aj tým, že sa v priebehu svojho ďalšieho vývoja vnútorne rozčlenili na nárečia jednotlivých vojvodinských regiónov. D. Dudok⁴⁶ rozlišuje nárečia stredoslovenského typu v Báčke a nárečia stredoslovenského typu v Banáte, ktoré sa ako dva samostatné celky vyznačujú niektorými diferenčnými znakmi na úrovni jednotlivých jazykových rovín. Dokonca nárečie každej lokality nadobudlo okrem početných spoločných vlastností s nárečiami iných lokalít na danom teritóriu svoje špecifiká.⁴⁷ Priamy vzťah k nárečiam pôvodnej vlasti sa dodnes najbezprostrednejšie odráža v nárečiach lokalít osídlených v rámci prvej kolonizačnej vlny, zatiaľ čo na príklade nárečí ostatných lokalít sa dajú lepšie vysvetliť procesy ich zmien v menšinovom slovenskom prostredí.

Slovenské nárečia v Srbsku patria k stredoslovenskej a západoslovenskej nárečovej skupine. Vďaka početným prisťahovalcom stredoslovenského pôvodu sa však dominantnými stali a túto pozíciu doposiaľ zachovali ich nárečia. J. Sirácky⁴⁸ tieto novoutvorené a na celý Dolnej zemi najčastejšie sa vyskytujúce nárečové konfigurácie pomenúva jednotným termínom „dolinozemské nárečie stredoslovenského typu“. D. Dudok⁴⁹ ďalej precizuje, že v tomto prípade ide o nárečia južnostredoslovenského typu, od ktorých sa na vymedzenom území výraznejšie odlišuje jedine nárečie Pivnice a katolíckej časti Selenče, prinesené z oblastí západného Slovenska.

Lokality s ustáleným stredoslovenským typom nárečia boli v priebehu 18. a 19. storočia osídľované kolonistami pochádzajúcimi z viacerých nárečovo diferencovaných oblastí Slovenska. D. Dudok⁵⁰ poznamenáva, že v týchto lokalitách sa usadilo najviac prisťahovalcov najmä z Novohradskej, Hontianskej, Gemerskej a Zvolenskej, menej z Liptovskej a Oravskej stolice. Neskôr sa do týchto miest presťahoval aj značný počet osídlencov z Peštianskej a Békešskej, menej z Čongrádskej, Torontálskej a Aradskej stolice. Písomné pramene svedčia o tom, že sa do niektorých lokalít so stredoslovenským nárečovým typom prisťahovali aj kolonisti z Nitrianskej, prípadne Komárňanskej a Vesprémskej stolice, teda nositelia západoslovenských nárečí. Vzhľadom na to, že v 20. storočí už v daných lokalitách nebolo ani stopy po nárečí týchto kolonistov zo západné-

⁴³ Pozri aj Marićová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia). In: Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Bratislava: VEDA, 2009, s. 175.

⁴⁴ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. c. d., s. 208; Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava: VEDA, 1994, s. 136.

⁴⁵ Dudok, D.: Vznik a charakter slovenských nárečí v juhoslovanskej Vojvodine. c. d., s. 20.

⁴⁶ Tamže, s. 22.

⁴⁷ Pozri aj Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Báčke, s. 14.

⁴⁸ Sirácky, J. a kol.: Slováci vo svete I. c. d., s. 75 – 76.

⁴⁹ Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Báčke. c. d., s. 9.

⁵⁰ Dudok, D.: Čítanka nárečových textov v Báčke, Banáte, Srijeme a Slavónsku. Báčsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum, 2010, s. 6.

ho Slovenska,⁵¹ možno predpokladať, že si časom aj početní osídlenci z iných než južnostredoslovenských regiónov osvojili nárečie väčšinového obyvateľstva južnostredoslovenského pôvodu.

V súčasnosti je stredoslovenský typ nárečí dominantným typom takmer vo všetkých lokalitách obývaných Slovákmi v Srbsku (s výnimkou Pivnice, Savinho Sela a katolíckej časti Selenče), a vyznačuje sa všetkými charakteristickými znakmi stredoslovenských nárečí vôbec.⁵² Na základe vypozerovaných charakteristík (podrobnejšie v ďalšom príspevku) možno konštatovať, že nárečia tohto typu patria k nárečiam rozkladajúcim sa na území niekdajšej Hontianskej, Novohradskej, Gemerskej, Zvolenskej a Tekovskej stolice. Výsledky podrobnejšej analýzy týchto nárečí potvrdzujú možnosť ich zaradenia do vyššie uvedenej skupiny slovenských nárečí, avšak eliminujú možnosť ich stotožnenia s niektorým z konkrétnych územne uzavretých nárečových celkov materskej krajiny, hoci sa s nimi v určitých javoch úplne zhodujú.

Dôležité je uvedomiť si, že sa nevyznačujú žiadnymi pôvodnými foneticko-fonologickými a morfológickými znakmi, ktoré by neexistovali v niektorom nárečí uvedenej skupiny. Práve naopak, všetky tieto znaky možno pozorovať v rôznych, neraz geograficky vzdialených nárečiach na juhu stredného Slovenska. V zhode s názorom J. Štolca⁵³ konštatujeme, že nárečia južnostredoslovenského typu v Srbsku – ako veľmi dobre zachovanej časti stredoslovenského nárečového celku – sú reprezentatívne dolnozemské nárečia a napriek niektorým charakteristickým znakom, ktoré sa vyvinuli pod vplyvom jazykového okolia, tvoria spolu s obdobnými slovenskými dolnozemskými nárečiami územne i počtom nositeľov najmohutnejší vnútorné, teritoriálne a sociálne vyhranené útvary južnej stredoslovenskej skupiny.

Lokality s ustáleným západoslovenským typom nárečia boli v priebehu 18. a 19. storočia osídľované predovšetkým kolonistami pochádzajúcimi z vtedajších stolíc západného Slovenska. V Pivnici sa ocitli predovšetkým prisťahovalci z Prešporskej (Bratislavskej) a Nitrianskej stolice. V druhej vlne sa však k nim pridali aj kolonisti z Komárňanskej, Vesprémskej a Stolnobelehradskej (Fejérskej) stolice. Katolícku časť Selenče postupne formovali osídlenci z Nitrianskej, Komárňanskej, Vesprémskej a Stolnobelehradskej stolice.⁵⁴ Charakteristickou vlastnosťou, ktorou sa táto lokalita, resp. jej časť doposiaľ líši nielen od ostatných stredoslovenských lokalít, ale aj od západoslovenskej Pivnice, je rímskokatolícka náboženská príslušnosť jej obyvateľov.

V súčasnosti je západoslovenský typ nárečí dominantným typom v Pivnici a katolíckej časti Selenče. Nositeľmi pivnického nárečia sú aj osoby presťahované z tejto lokality do iných lokalít so slovenským osídlením v Srbsku. Týmto spôsobom preniklo toto nárečie napr. do Savinho Sela a J. Štolc⁵⁵ si jeho prítomnosť všimá aj v Lube, Erdevíku, Šíde a Višnjičeve v Srieme, čiastočne v Báčskej Palanke v Báčke a u remeselníckej vrstvy slovenského obyvateľstva v Zreňanin v Banáte. Na tomto mieste si však dovoľujeme poznamenať, že daný typ nárečí v týchto Štolcom uvedených lokalitách ustupuje a počet jeho aktívnych nositeľov je v porovnaní s nositeľmi nárečí stredoslovenského pôvodu nepatrný. Z tohto dôvodu sa tu sústreďujeme na podtyp západoslovenského nárečia v Srbsku, vyskytujúci sa v Pivnici a Selenči, príp. v neďalekom Savinom Sele.

Nárečie katolíckej časti Selenče je podľa J. Štolca⁵⁶ pomerne blízke pivnickému nárečiu, avšak nie je s ním totožné. Tieto dva podtypy západoslovenského nárečia v Srbsku majú väč-

⁵¹ Štolc, J.: *Reč Slovákov v Juhoslávii* I. c. d., s. 227.

⁵² Hríbová, M.: *Jazykové a historicko-kultúrne kontexty slovensko-slovanských vzťahov. Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí na Dolnej zemi v Srbsku*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2016. 531 s. (Dizertačná práca)

⁵³ Štolc, J.: *Reč Slovákov v Juhoslávii* I. c. d., s. 207.

⁵⁴ Tamže, s. 227.

⁵⁵ Tamže, s. 208.

⁵⁶ Tamže, s. 227.

šinu spoločných znakov (podrobnejšie v ďalšom príspevku), ktorými sa diferencujú od nárečí stredoslovenského typu na vymedzenom území. Umiestnenie nárečia selenčského podtypu do rámca slovenských nárečí na súvislom jazykovom území je v porovnaní s pivnickým podtypom omnoho komplikovanejšie, a to najmä pre väčší počet nezhôd.

Podľa J. Štolca⁵⁷ stojí nárečie pivnického podtypu najbližšie k západoslovenským nárečiam v Zadunajsku, hoci sa od nich v mnohých javoch odlišuje. Nemožno ho úplne stotožniť ani s jedným územne ohraničeným nárečovým celkom na súvislom materskom území. Jeho početné znaky zaznamenávame v rôznych nárečiach širokej, nárečovo značne pestro diferencovanej oblasti kopaníc na území Myjavy a Trenčína, na severnom Záhorí a pravdepodobne aj na susednej Morave.⁵⁸ D. Dudok⁵⁹ tiež potvrdzuje, že systém pivnického nárečia je najbližší nárečiam na južných a juhovýchodných svahoch Bielych Karpát (zhruba na území dnešných okresov Senica, Myjava, Nové Mesto nad Váhom a Trenčín), ale dosť jeho znakov odkazuje i na iné oblasti západného Slovenska (najmä na oblasť južne od Nitry, medzi riekami Nitrou a Žitavou až po slovensko-maďarskú hranicu).

Pri úvahách o takomto stotožnení východiska daného nárečia sa berie do úvahy aj skutočnosť, že práve v uvedených krajoch žilo v 18. storočí obyvateľstvo evanjelického vierovyznania. Dôležitým a potenciálne vysvetľujúcim momentom je aj skutočnosť, že po tureckých vojnách sa práve do oblasti na juh od Nitry a Vrábľov, ktorá konfesiónálne nezodpovedá situácii v Pivnici, presťahovalo evanjelické obyvateľstvo zo severozápadnej, v menšej miere východnej časti Nitrianskej, z priľahlých juhozápadných častí Trenčianskej, príp. Tekovskej stolice, z Bratislavskej stolice, ba aj z Moravy.⁶⁰

Z vypočítaných charakteristík vyplýva, že pivnické nárečie charakterizuje taký súbor znakov, ktorý sa na súvislom jazykovom území nevyskytuje v žiadnom jednoznačne ohraničenom nárečovom celku. Všetky jazykové javy tohto nárečia možno síce geograficky vymedziť na území Slovenska alebo východnej Moravy, avšak na miestach, ktorých izoglosy sa často ani nedotýkajú.⁶¹ Berúc do úvahy skutočnosť, že v jednotlivých zložkách jeho stavby existujú prvky patriace do viacerých nárečových systémov, prichádza sa k záveru, že skúmané nárečie predstavuje celok, ktorý sa vyvinul konvergenciou z viacerých – predovšetkým západoslovenských – nárečí v podmienkach nového prostredia. Ide teda o osobitný typ nárečia patriaceho do západoslovenskej nárečovej skupiny.

J. Štolc⁶² konštatuje, že nárečie katolíckej časti Selenče má blízko k dolnonitrianskym a stredožitavským nárečiam na juh od Vrábľov a k nárečiam západoslovenského typu v Maďarsku, predovšetkým k jednotlivým nárečiam v Komárňanskej a Vesprémskej stolici. Vedľa seba sa v ňom však vyskytujú verbálne tvary *sem* a *sa*, čo je pomerne problematické. Doposiaľ neboli získané dôkazy na potvrdenie ich koexistencie už pred príchodom katolíckych osídlencov Selenče z pôvodnej vlasti alebo na potvrdenie začiatku koexistencie na pôde Selenče. Posledne menovanú možnosť J. Štolc⁶³ čiastočne spochybňuje – podľa neho by bolo dosť zvláštne, keby katolícki Selenčania až v novom prostredí prebrali práve a jedine tento prvok (tvar *sa*) zo stredoslovenského nárečia, a to aj napriek takmer úplnému nedostatku jazykového kontaktu. Potenci-

⁵⁷ Tamže, s. 216 – 217.

⁵⁸ Tamže, s. 216.

⁵⁹ Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Bážke. c. d., s. 169.

⁶⁰ Tamže, s. 170.

⁶¹ Tamže, s. 168.

⁶² Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. c. d., s. 219.

⁶³ Tamže, s. 220.

álnu pravdivosť prvej eventuality vysvetľuje tým, že sa skupina kolonistov so stredoslovenským tvarom *som* možno presídlila do oblastí východnej Moravy, na území ktorej po nejakom čase prijala niektoré české prvky (napr. *sem*), zachovávajúc si však aj vlastné prvky, akými je aj indikatívny tvar *sa*. Na tomto mieste pripomínáme, že tvar *sem* sa v západoslovenských nárečiach vyskytuje iba na Záhori, zatiaľ čo príznený tvar 3. osoby plurálu *sa* je typickým prvkom stredoslovenských nárečí.

J. Štolc⁶⁴ dedukuje, že pôvodný areál západoslovenských nárečí v Srbsku nemožno určiť priamo podľa jedného jazykového znaku, príp. niekoľkých znakov. Početné západoslovenské javy v týchto nárečiach sú rozložené na väčších, neraz geograficky vzdialených plochách súvislého materského územia. Nemožno prehliadnuť, že v týchto nárečových podtypoch existujú popri sebe aj také javy, ktoré sa vyskytujú len v stredoslovenských, len v západoslovenských alebo len v susedných moravsko-slovenských nárečiach.

V súčasnosti pokračuje zblížovanie nárečí západoslovenského typu s väčšinovými nárečiami, ktoré si už počas výskumu realizovaného v štyridsiatych rokoch minulého storočia všima aj J. Štolc.⁶⁵ Vzhľadom na porovnateľný vývoj v enklávných podmienkach a spoločné fungovanie v relatívnej blízkosti je celkom pochopiteľné, že na danom území prebieha proces vyrovnávania nárečových rozdielov, smerujúci k stredoslovenskému typu, ktorý má z hľadiska počtu jeho nositeľov a kultúrnej aktivity centrálné postavenie. Túto tendenciu potvrdzujú aj výsledky výskumu D. Dudka,⁶⁶ podľa ktorého sa nárečia a celková tradičná kultúra prisťahovalcov neustále vyvíjali smerom k južnostredoslovenskému typu, a to aj napriek osídlencom z iných nárečových, ba aj jazykových a etnických (najmä moravských) oblastí. Dalo by sa konštatovať, že práve veľké množstvo spoločných znakov týchto západoslovenských nárečí so stredoslovenskými nárečiami zvyšuje ich špecifickosť v rámci slovenských nárečí.

Záverom možno konštatovať, že zatiaľ čo pôvodnú vlasť stredoslovenských nárečí možno na základe systematických výskumov lokalizovať bez väčších ťažkostí, je presnejšie vymedzenie územia pôvodnej vlasti západoslovenských nárečí príliš komplikované. Dôležité je však uvedomiť si, že doterajšie zistenia celkom korešpondujú s historickými údajmi o kolonizačných vlnách a ohniskách predkov ich nositeľov. Nárečový a krajový pôvod sa podľa D. Dudka⁶⁷ odzrkadľuje aj v priezviskách Slovákov v Srbsku. Výsledky výskumu rodinných mien totiž ukazujú, že najväčší počet priezvisk tamojších Slovákov bol odvodený z názvov krajov práve tých stolíc, k nárečiam ktorých majú tieto typy slovenských nárečí v Srbsku najbližšie. Sú to najmä stolice južného stredného Slovenska – Hontianska a Novohradská, na juhu Peštianska (na území dnešného Maďarska), potom Tekovská, Gemerská, Zvolenská, na severe stredného Slovenska Liptovská, Turčianska a Oravská stolica, na západe severná časť Nitrianskej stolice, priľahlá myjavská oblasť, južná časť Trenčianskej stolice alebo aj východná Morava.⁶⁸ Na tomto mieste treba pripomenúť, že informácie o centrách dolnozemskej migrácie, nachádzajúcich sa aj mimo teritória dnešného Slovenska – v oblasti moravsko-slovenských nárečí na východnej Morave – prinášajú aj historické pramene.

⁶⁴ Tamže, s. 214.

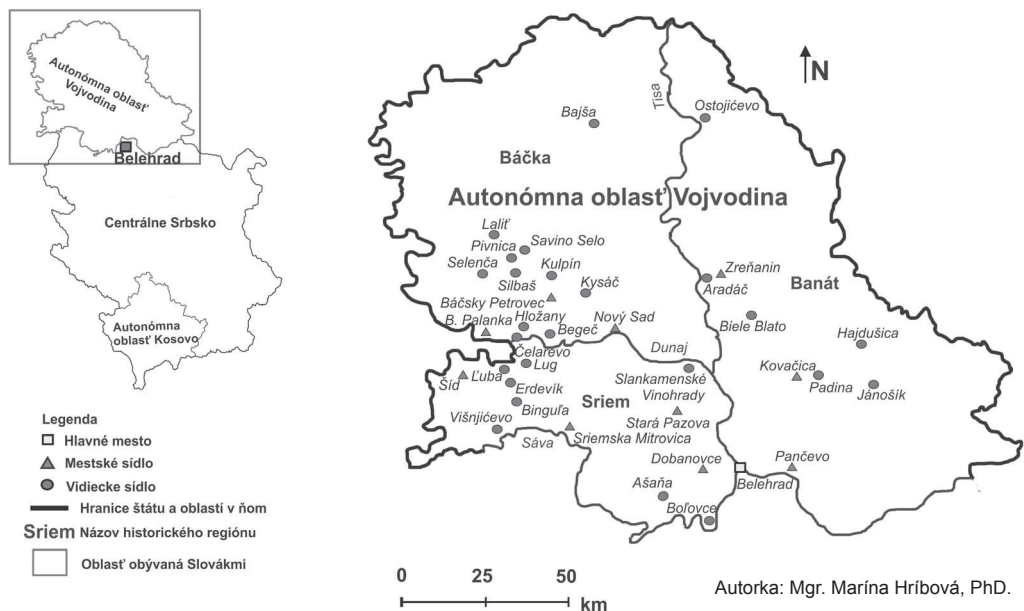
⁶⁵ Tamže, s. 28.

⁶⁶ Dudok, D.: O petrovskom nárečí (V kontexte vývinu tradičnej dedinskej spoločnosti a slovenského nárečového celku v južnej Bábke). In: Boldocký, S. (ed.): Petrovec 1745 – 1995. Bábsky Petrovec: Zhromaždenie obce, 1995, s. 388; Dudok, D.: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. c. d., s. 142.

⁶⁷ Dudok, D.: O niektorých špecifických znakoch priezvisk Slovákov v Juhoslávii. c. d., s. 44.

⁶⁸ Dudok, D.: Spomienky na univerzitného profesora PhDr. Jozefa Štolca, DrSc. In: Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Bratislava: VEDA, 2009, s. 12.

Napriek tomu, že kolonizačné ohniská osídlencov, prichádzajúcich na územie dnešného Srbska z rôznych oblastí stredného Slovenska sú pomerne známe, nárečie ich potomkov nemožno jednoznačne lokalizovať do žiadneho nárečového celku. Tieto nárečia síce majú charakter nárečí jednotlivých oblastí na pôvodom území, avšak mnohé ich prvky, existujúce už v inom zložení, ich jednoznačne zaraďujú k dolnozemskej nárečovej komplexu. Tento novovytvorený organický celok možno podľa J. Štolca⁶⁹ považovať vo vzťahu k paralelným nárečovým celkom na súvislom území slovenského jazyka za ich vekovo mladšieho brata v rodine slovenských nárečí.

Obr. 2. Lokality so slovenským osídlením v Srbsku podľa typu sídel

Literatúra

- Botiková, M. – Botík, J.: K fenoménu Dolná zem a dolnozemskí Slováci. In: Krekovičová, E. – Uhrinová, A. – Žiláková, M. (ed.): Kontexty identity. Békešská Čaba: Celoštátna slovenská samospráva, Katedra slovanskej filológie Filozofickej fakulty Eötvösa Loránda, Ústav etnológie SAV, Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku 2010, s. 59-71.
- Čaplovič, J.: Dejiny slovenského evanjelického a. v. cirkevného zboru v Kovačici. Bratislava: Slovenský evanjelický a. v. cirkevný zbor 1928. 248 s.
- Dudok, D.: Nárečie Pivnice v Bácske. Martin: Matica slovenská 1972. 290 s.
- Dudok, D.: Vznik nárečia Aradáča v Banáte a jeho miesto medzi nárečiami slovenského jazyka. In: Bielik, F. – Baláž, C. (ed.): Slováci v zahraničí 15. Martin: Matica slovenská 1989, s. 5-34.
- Dudok, D.: Funkcie slovenského jazyka v živote Slovákov v Juhoslávii. In: Bielik, F. – Baláž, C. (ed.): Zahraniční Slováci a materinský jazyk. Martin: Matica slovenská 1990, s. 32-42.
- Dudok, D.: Vznik a charakter slovenských nárečí v juhoslovenskej Vojvodine. In: Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 1993, č. 15, s. 19-29.
- Dudok, D.: O petrovskom nárečí (V kontexte vývinu tradičnej dedinskej spoločnosti a slovenského nárečového celku v južnej Bácske). In: Boldocký, S. (ed.): Petrovec 1745 – 1995. Bácsky Petrovec: Zhrmaždenie obce 1995, s. 388-401.
- Dudok, D.: Vývin Slovákov vo Vojvodine ako ucelenej kultúrnej jednotky. In: Dudok, M. (ed.): 250 rokov života Slovákov vo Vojvodine. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov – Београд: Завод за уџбенике и наставна средства 1996, s. 18-28.

⁶⁹ Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. c. d., s. 230.

- Dudok, D.: O niektorých špecifických znakoch priezvisk Slovákov v Juhoslávii. In: Dudok, D. (ed.): Zborník Spolku vojvodinských slovakistov 16 – 18 (1994 – 1996). Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 2000, s. 43 – 62.
- Dudok, D.: Priezviská Slovákov v Juhoslávii. Nový Sad: Spolok vojvodinských slovakistov 2001. 219 s.
- Dudok, D.: Spomienky na univerzitného profesora PhDr. Jozefa Štolca, DrSc. In: Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Bratislava: VEDA 2009, s. 10 – 13.
- Dudok, D.: Čítanka nárečových textov v Bážke, Banáte, Srieame a Slavónsku. Bážsky Petrovec: Slovenské vydavateľské centrum 2010. 146 s.
- Hríbová, M.: Jazykové a historicko-kultúrne kontexty slovensko-slovanských vzťahov. Historické a kultúrne kontexty slovenských nárečí na Dolnej zemi v Srbsku. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2016. 531 s. (Dizertačná práca)
- Jančovic, J.: Za chleboom na Dolnú zem. Pôtor: Obecný úrad 2003. 210 s.
- Javor, P.: Ozveny z nadlacksých salašov. In: Bielik, F. – Baláž, C. (ed.): Slováci v zahraničí 12. Martin: Matica slovenská 1987, s. 169 – 190.
- Kmeť, M. – Mičko, P.: Kontúry slovenskej dolnozemskej identity v 19. storočí. In: Ambuš, I. M. – Hlásnik, P. – Unc, B. (ed.): Dolnozemskí Slováci – hranice určenia. Nadlak: Vydavateľstvo Ivan Krasko 2013, s. 115-123.
- Kmeť, M.: Na margo dvoch storočí. Štúdie zo slovenských dejín 19. a 20. storočia. Békešská Čaba: Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku v spolupráci s Fakultou humanitných vied Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 2010. 228 s.
- Maričová, A.: Dynamika slovenského nárečia mimo Slovenska (na príklade staropazovského nárečia). In: Žigo, P. (ed.): Jazykovedné štúdie XXVI. História, súčasný stav a perspektívy dialektologického bádania. Bratislava: VEDA 2009, s. 175-183.
- Mráz, A.: Rozhovory o juhoslovanských Slovákoch. Bratislava: Pravda 1948. 126 s.
- Sirácky, J.: Juhoslávia. Bratislava: Obzor 1965. 280 s.
- Sirácky, J. a kol.: Slováci vo svete 1. Martin: Matica slovenská 1980. 304 s.
- Sirácky, J.: Dlhé hľadanie domova. Martin: Matica slovenská 1985. 532 s.
- Sirácky, J.: Dolnozemskí Slováci – nový domov a stará vlasť. In: Bielik, F., Baláž, C. (ed.): Slováci v zahraničí 18 – 19. Martin: Matica slovenská 1994, s. 222-225.
- Sirácky, J.: Dlhé hľadanie domova. 2. vydanie. Martin: Matica slovenská 2002. 424 s.
- Štolc, J.: Slovenské nárečia v Juhoslávii. Dokončenie z minulého čísla. In: Kultúrny život 1947, roč. 2, č. 22-24, s. 4.
- Štolc, J.: O pôvode a rozvoji slovenskej reči v Juhoslávii. In: Nový život (Bážsky Petrovec) 1965, roč. 8, s. 333-342.
- Štolc, J.: Reč Slovákov v Juhoslávii I. Zvuková a gramatická stavba. Bratislava: SAV 1968. 356 s.
- Štolc, J.: Slovenská dialektológia. Bratislava: VEDA 1994. 179 s. + 37 map.
- Veres, A.: Slovenská evanjelická cirkev a. v. v kráľovstve juhoslovanskom v slove a v obrazoch. Bážsky Petrovec: Kníhtlačiareň úč. spol. 1930. 256 s.
- Zelenák, Š.: Obrázok na titulnej strane. In: Zelenák, Š. (ed.): Konečne doma. Bratislava: Združenie spolkov dolnozemsých Slovákov na Slovensku 2000, s. 98.
- Žeňuch, P. – Žeňuchová, K.: Jazykové, etnické a konfesionálne procesy v byzantsko-slovenskom prostredí karpatského regiónu v 18. a 19. storočí. In: Žeňuch, P. (ed.): XIV. medzinárodný zjazd slavistov v Ochride. Príspevky slovenských slavistov. Bratislava: Slovenský komitét slavistov, Slavistický ústav Jána Stanislava SAV 2008, s. 110-133.

Historical and Cultural Contexts of Slovak Dialects in Serbia I

Marína Hríbová

First Slovak immigrants appeared on the territory of today's Serbia two hundred and seventy years ago. Gradually, they have become an integration element of a new environment being different from the previous one by several historical, social, economic and cultural given conditions. Their dialects brought in different time from different territories of their old homeland gave way to various changes in the conditions of first a lengthy migration and later an ethnic, religious and cultural symbiosis, making the given language variety peculiar and more differentiated compared to its source forms. Further development of dialects, that were a significant presupposition for maintaining of the Slovak community within a different ethnic environment, continued in a specific way that was different from the conditions on the mother tongue and ethnic territory. By being formed under the influence of the foreign language environment and by merging of the dialects brought from the common homeland they have gradually obtained the qualities not allowing their total identification with the dialect systems on the continuous Slovak language territory. A direct relationship with the dialects of the original homeland is best reflected in the dialects of the localities populated within the first colonisation wave, while the example of other localities provides a better explanation of the processes of their changes in the minority Slovak environment. Those dialects have the character of the dialects of the individual areas on the original territory, but many of their elements existing in another structure rank them to the dialect complex of the Lower Land.

ROZHLADY

PETER ŽEŇUCH*

Komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov – postavenie a činnosť

Aktuálny stav a perspektívy¹

ŽEŇUCH, P.: Commissions at the International Committee of Slavists – *Status and Activities*. Slavica Slovaca, 52, 2017, No. 2., pp 150-161 (Bratislava).

The International Committee of Slavists is comprised of representatives (typically chairmen) of national committees of Slavists and Slavistic organizations from around the world. Nowadays, the International Committee of Slavists is comprised of 42 countries, where systematic interdisciplinary Slavistic research is realized. The International Committee of Slavists therefore establishes commissions within its competence that fulfil main tasks of international Slavistic research of a wide spectrum of development cooperation of Slavistic linguistics, literary studies and cultural history of Slavs. International Slavistic research therefore belongs to the field of scientific disciplines that provide significant knowledge, insights and information on the development and current state, eventually also on the perspective of our national communities in their integration into the wide geopolitical space in light of philological, historical and social science research. Development and application of scientific research determine priorities related to identity and specifics of society, where Slavistic interdisciplinary comparative research is realized. Within the European science policy, Slavistic research represents an essential programmatic component as an integral part of recognition the contexts interacting development and sustainability of Slavic languages and cultures as well as in relation to non-Slavic languages and cultures. The aim of these Slavistic researches is to deepen the knowledge, strengthen and consolidate cultural, linguistic and historical awareness among carriers of Slavic languages and cultures in order to preserve and reinforce their adherence to European traditional cultural values.

Since 1958, 39 commissions have been working at the International Committee of Slavists. Representatives from different Slavic as well as non-Slavic countries participate in work of individual commissions, where they develop scientific research competence of diverse Slavistic research fields, current and necessary for a comprehensive knowledge of history, current state and development of Slavic languages, literatures and cultures. International interdisciplinary Slavistic research represents an integral part of European science policy. Hence, Slavistics as a scientific discipline can not be considered a competitive environment, even in itself. Competitiveness in the concept of Slavistic research is fully reflected primarily in a large extent of acceptance of results in the wider national and international European context. Slavistic research thus fully participates in systematic and comprehensive recognition of European cultural memory through commissions established at the International Committee of Slavists.

Slavic Studies, Commission at the International Commission of Slavists, Interdisciplinary Research.

I. Slavistika v systéme európskej vednej politiky

Slavistika zohráva dôležitú úlohu pri komplexnom a interdisciplinárnom poznávaní jednotlivých slovanských národov a ich kultúr predovšetkým vo vzťahoch k iným slovanským i ne-

* Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc., Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Dúbravská cesta 9, 841 01 Bratislava.

¹ Príspevok odznel v podobe referátu na medzinárodnej interdisciplinárnej slavistickej konferencii s názvom „46. Међународни научни састанак слависта у Вукове дане. Међународни научни скуп“ na Filologickej fakulte Belehradskej univerzity, ktorá sa uskutočnila v dňoch 14.-18. septembra 2016. Text referátu v srbskom jazyku s názvom „Комисије при Међународном комитету слависта – положај и активности. Актуелно стање и перспективе.“ sa publikuje v zborníku Научни састанак слависта у Вукове дане. Београд: Међународни славистички центар (МЦИ) 2017, č. 46/1, s. 17-30.

slovanským jazykom a kultúram (a tiež pri prezentácii spoločensky či politicky aktuálnych tém). Určujúcim je v tejto súvislosti rozsah a kvalita aktivít, ktoré inštitucionalizovaná slavistika programovo i organizačne zabezpečuje v národnom i medzinárodnom kontexte, pričom významný podiel na komplexnom poznávaní má interdisciplinárny a komplexný výskum.

Interdisciplinárny model slavistického výskumu umožňuje identifikovať a interpretovať vývinové i synchrónne dimenzie kultúrneho povedomia nositeľov slovanskej kultúry a poukázať tak na trvalý prínos slovanských národov a kultúr v rámci európskej kultúry a civilizácie. Práve preto aktuálne spoločenské procesy v európskom i širšom globálnom kontexte, ktoré sú zamerané na poznávanie identity slovanských jazykov a kultúr a ich vkladu do európskeho kultúrneho dedičstva, nemožno skúmať osamotene, ale synergicky v rámci diachrónnych i aktuálnych (synchrónnych) aspektov fungovania národného i európskeho kultúrneho dedičstva.

Medzinárodný slavistický výskum prirodzene determinujú výskumné priority, ktorých výskum sa realizuje práve v rámci jednotlivých národných slavistických výskumných prostredí. Aj preto Medzinárodný komitét slavistov sa stará o to, aby sa výsledky porovnávacích slavistických výskumov realizovaných v slavistických inštitúciách slovanských i neslovanských krajín prezentovali na čo najširšej medzinárodnej úrovni (aby tak mali možnosť vplývať na programovú i obsahovú štruktúru medzinárodnej slavistickej vednej politiky). Dôležitou podmienkou či určujúcim predpokladom prezentácie národných výskumov na medzinárodnej slavistickej úrovni je porovnávacie hľadisko. Práve poznávanie vzťahov medzi slovanskými jazykmi a kultúrami i poznávanie slovansko-neslovanských súvislostí významnou mierou prispieva k poznaniu európskej kultúry. Slavistika tak prispieva k osvetleniu princípov spolužitia a synergie národov, jazykov a kultúr v kontexte európskeho i širšieho medzinárodného spoločenstva. Pre synergický a komplexný výskum tradičnej európskej kultúry a civilizácie je práve slavistika dôležitou disciplínou.

Hoci tu uvádzané skutočnosti o slavistike i o slavistickom výskume sme už prezentovali na viacerých domácich i medzinárodných fórach,² dovoľujeme si tu zopakovať niekoľko konštatovaní najmä preto, že dokladujú aktuálnosť slavistických vedných výskumov a poskytujú argumenty na podporu slavistickej vednej politiky v súvislosti s jej nezastupiteľnosťou v systéme humanitných i spoločenských vied.

Hoci sa slavistika niekedy vníma ako politikum, garanciou stability jej vedeckovýskumných aktivít je nestrannosť a objektivita, a najmä základný výskum vzťahov slovanských jazykov a kultúr.

Pri vnímaní slavistickej vedy ako komplexnej vednej disciplíny nemožno trvalo zohľadňovať iba ekonomicko-komerčné či politicko-spoločenské faktory, ktoré hrozia devalváciou rozvoja humanitného vedeckého výskumu.

² Pozri napríklad Žeňuch, P.: O špecifikách a identite slavistického výskumu na Slovensku. In *Slavica Slovaca*, 2010, roč. 45, č. 2, s. 99-104; Žeňuch, P. (ed.): *Slovenská slavistika včera a dnes*. Kolektívna monografia. Bratislava: Slovenský komitét slavistov a Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2012. 268 s.; Doruľa, J.: Inštitucionalizácia slovenskej slavistiky. In *Slovenská slavistika včera a dnes*. - Bratislava : Slovenský komitét slavistov a Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, 2012, s. 56-69. Žeňuch, P. – Žeňuchová, K.: Slovak Slavistics: past and present. Interdisciplinary discourses of Slovak academic Slavistics. In *Human Affairs. Postdisciplinary Humanities & Social Sciences Quarterly*. 2013, roč. 23, s. 260-277; Doruľa, J.: Institutionalization of Slovak Slavistics. In *Human Affairs*, 2013, Anno 23, No. 2, p. 276-288; Žeňuch, P.: O nevyhnutnosti komplexného a interdisciplinárneho slavistického výskumu slovenskej kultúry. In *Konštantínove listy*, 7/2014, s. 90-96; Žeňuch, P.: O nevyhnutnosti a nezastupiteľnosti komplexných slavistických štúdií. In *Philologica LXXIII*. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014, s. 5-17; Женьух, П.: Двадцать лет институционализации славистики в Словацкой академии наук. In *Славяноведение*, 2016, 52, № 1, s. 70; Žeňuchová, K.: *Slavica Slovaca za roky 1966 – 2015*. In *Slavica Slovaca*, 2015, roč. 50, s. 5-15. Žeňuch, P.: Ján Stanislav a aktuálne akademické rámce slovenskej slavistiky. In Doruľa, J. – Žeňuch, P. (eds.): *Ján Stanislav a slovenská slavistika*. Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV – Slovenský komitét slavistov vo vydavateľstve VEDA, 2016, s. 25-34.

Pre slavistiku a jej výskumy nie je ohrozením ani realizácia obsahovo porovnateľných výskumných úloh na viacerých vedeckých či vedecko-pedagogických pracoviskách v domácom či medzinárodnom kontexte, keďže výsledky výskumov realizovaných na jednotlivých inštitúciách neutvárajú konkurenčné prostredie. Konkurencieschopnosť v slavistickom výskume sa naplno realizuje predovšetkým v miere akceptácie výsledkov slavistických bádání v národnom a medzinárodnom kontexte. Najväčším ohrozením rozvoja slavistiky je nepochopenie jej poslania, keďže výskumy v tejto oblasti nemožno komerčne využiť. Svoj trvalý benefit či vklad však slavistika vidí v adresnosti výsledkov svojich výskumov v prospech celej spoločnosti.

Pravda, želaný výsledok či už vo forme spoločenského uznania alebo aj finančného ohodnotenia sa zvyčajne neobjaví okamžite, teda na samom začiatku vedeckovýskumnej cesty. Pokladáme za dôležité, aby sa slavistický výskum svojimi výsledkami intenzívnejšie prezentoval v celom spektre filologických i nefilologických odborov. Napríklad v centre slovenského slavistického výskumu je síce slovenčina vo vzťahu k slovanskému i neslovanskému jazykovému, kultúrnemu a etnickému prostrediu, no náš výskum sa neobmedzuje iba na filologické oblasti slavistického bádania, pretože odpoveď slovenskej slavistiky na rozličné otázky o jazykovom i kultúrnom vývine by iba v spektre filologického bádania nebola úplná. Takýto výskum berie do úvahy relevantné zistenia, ktoré priniesli jazykovedné, literárnovedné, historiografické, národopisné a kulturologické výskumy. Ním sa môže slavistika uplatniť v širokom spektre interdisciplinárneho bádania. Medzinárodný komitét slavistov v rámci svojej pôsobnosti a za účelom skvalitnenia vedeckovýskumnej politiky a spolupráce medzi jednotlivými slavistickými organizáciami v medzinárodnom kontexte zriaďuje komisie, ktoré naplňujú hlavné úlohy a ciele slavistického výskumu v širokom spektre spolupráce a rozvoja slavistickej jazykovedy, literárnej vedy a dejín kultúry Slovanov.

II. Organizačná štruktúra komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov

Medzinárodný slavistický výskum sa začleňuje do okruhu takých vedných disciplín, ktoré z filologického, historického, spoločenskovedného hľadiska prinášajú významné poznatky, zistenia a údaje o vývine i súčasnom stave, resp. aj o smerovaní národných spoločenstiev v ich začlenení do širokého geopolitického priestoru. Tento koordinačný aspekt medzinárodnej slavistickej vedeckovýskumnej spolupráce tvorí jadro činnosti Medzinárodného komitátu slavistov. Od roku 1958, keď sa v Moskve uskutočnil IV. medzinárodný zjazd slavistov, sa tento základný rámec vednej politiky MKS začal rozvíjať aj prostredníctvom komisií, ktoré vznikali z iniciatívy Medzinárodného komitátu slavistov, z iniciatívy národných slavistických komitétov združených v MKS alebo z iniciatívy osobností alebo skupín slavistov. Stanisław Gajda v tejto súvislosti uvádza, že komisie vznikajú ako orgány MKS združujúce slavistov z rozličných krajín sveta, ktorí sa zaoberajú rovnakými tematickými oblasťami slavistiky, aby tak mohli užšie spolupracovať.³

Významnou zložkou aktívneho formovania medzinárodného slavistického výskumu je garancia slobodného a nezávislého vedecko-organizačného fungovania, ktoré sa prejavuje aj pri zriaďovaní komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov. V tejto súvislosti treba podčiarknuť, že nezávislosť a autonómnosť fungovania a činnosti komisií pri Medzinárodnom komitáte sla-

³ „W nawiązaniu do dotychczasowych doświadczeń postanowiono powoływać komisje MKS jako jego organy, łączące społeczności slawistów zainteresowanych określonymi problemami i organizujące ich współpracę naukową.“ Porovnaj Gajda, S. (ed.): *Oblicza slawistyki. Komisje Międzynarodowego Komitetu Sławistów (1958-2013)*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Polonistyki i Kulturoznawstwa, 2013, s. 12.

vistov vyžaduje zodpovednosť vo vzťahu k plneniu programu komisie.⁴ Pravda, zodpovednosť organizátora komisie stojí na aktivite a motivácii členov komisie, ktorí sa podieľajú na jej aktívnej práci. Komisie zriadené pri MKS si preto na svoju činnosť hľadajú možnosti a prostriedky, ktoré im poskytujú inštitucionalizované slavistické pracoviská, národné slavistické komitety alebo grantové schémy národných alebo európskych agentúr a fondov. Aj túto zložku vedecko-organizačnej činnosti zabezpečuje a koordinuje organizátor komisie a celá činnosť komisie tak veľmi závisí aj od aktivít jej členov. V tomto kontexte je dôležité poznamenať, že predsedom komisie zriadenej pri MKS je nielen renomovaný odborník, ale aj dobrý manažér a koordinátor vedeckovýskumnej práce. Pravda, členovia komisií môžu svoju činnosť v komisii vykonávať aj v rámci svojho zaradenia na svojich vedeckovýskumných a vedekopedagogických pracoviskách, kde odborne a vedecky pôsobia. Vzhľadom na tieto podmienky je sloboda vedeckého bádania a získavania podpory priamo úmerná právomoci predsedu či organizátora komisie navrhovať členov komisii tak, aby sa aktívne zapájali do napĺňania programových cieľov a špecifik vedecko-organizačnej práce komisie. V súvislosti s existenciou, najmä však s činnosťou komisií pri MKS vznikla potreba zriadiť koordinátora komisií, ktorého úlohou je predovšetkým podporovať iniciatívy organizátorov komisií najmä tak, že o činnosti komisií vedie agendu a referuje o ich aktivitách, podnetoch a výsledkoch vedeckého bádania na zasadnutiach Medzinárodného komitétu slavistov i na ďalších vedeckých podujatiach, na ktorých sa prerokúva tematika blízka tej-ktorej komisii zriadenej pri MKS.

Medzinárodný komitét slavistov podporuje činnosť aktívnych komisií predovšetkým tým, že organizačne zabezpečuje a podporuje ich prezentáciu na medzinárodnom zjazde slavistov.

Komisie zriaďuje na obdobie piatich rokov Medzinárodný komitét slavistov. Pri zriaďovaní komisií Medzinárodný komitét slavistov prihliada na programové a výskumné ciele, ktoré jednotlivé komisie vypracúvajú pred podaním žiadosti o schválenie (pozri prílohu 2. – *Žiadosť o zriadenie komisie alebo o schválenie pokračovania v činnosti komisie pri MKS*). Komisia vypracúva program svojej činnosti tak, aby sa výskumný záber uskutočňoval v širšom slovanskom kontexte.

Písomnú žiadosť o zriadenie novej alebo aj po schválenie činnosti pokračujúcej komisie predsedovia komisií podávajú koordinátorovi komisií pri MKS pred začiatkom aktuálneho medzinárodného zjazdu slavistov, najneskôr však do začiatku zasadnutia Medzinárodného komitétu slavistov. Termín zasadnutia Medzinárodného komitétu slavistov organizátori zjazdu zverejňujú v programe rokovania Medzinárodného zjazdu slavistov.

Medzinárodný komitét slavistov žiadosť o zriadenie komisie s požadovanými prílohami a so správou o činnosti komisií prerokuje na svojom zasadnutí. Pri schvaľovaní založenia alebo pokračovania v činnosti komisie pri MKS na obdobie piatich rokov sa prihliada na programovú a organizačnú štruktúru, na plán činnosti a na zloženie komisie, pri žiadosti o schválenie ďalšej činnosti komisie pri Medzinárodnom komitéte slavistov sa zohľadňuje najmä predchádzajúca činnosť komisie.

Dôležitú rolu pri organizovaní činnosti komisií zohrávajú národné slavistické komitety či slavistické pracoviská, na ktorých členovia komisie pracujú. Tie v rámci svojich možností podporujú činnosť komisie a pomáhajú pri organizovaní jej podujatí a pri prezentácii výsledkov činnosti komisie.

⁴ „Obecne warunki uprawiania nauki i usytuowanie komisyj wymaga od nich i ich przewodniczących umiejętności organizowania zespołów naukowych i kierowania nimi oraz pozyskiwania środków na ich działalność. ... Osoby inicjujące powstanie komisji, programujące przyjęty program powinny mieć zatem prawo do samodzielności w dobieraniu składu i kierowaniu komisją. Stopień autonomii powinien być proporcjonalny do zakresu orz ciężaru zadań i obowiązków.“ Porovnaj Gajda, S. (ed.): *Oblicza slawistyki*, op. cit. 2013, s. 27-28.

Vedecko-organizačnú činnosť komisie riadi jej predseda, ktorý je zodpovedný za činnosť a agendu komisie. Komisie si môžu zo svojich členov zvoliť aj svojho podpredsedu i tajomníka komisie. Na voľbe orgánov komisie participujú všetci členovia komisie. Voľba predsedu a ďalších členov komisie prebieha na prvom zasadnutí, spravidla v roku konania medzinárodného zjazdu slavistov. Orgány komisie sa volia na obdobie päť rokov. Obdobie činnosti komisie ohraničujú dva po sebe nasledujúce medzinárodné zjazdy slavistov.

Činnosť komisií upravujú *Rámcové zásady činnosti komisií zriadených pri Medzinárodnom komitáte slavistov*,⁵ ktoré sú záväzné pre všetky komisie a ktoré boli na návrh vtedajšieho koordinátora komisií prof. S. Gajdu⁶ prijaté na zasadnutí Medzinárodného komitátu slavistov dňa 18. augusta 2003 v Ľubľane. Spomínané rámcové zásady komisií tvorí sedem bodov, ktoré vymedzujú základný organizačný rámec činnosti komisií pri MKS (pozri *Rámcové zásady činnosti komisií zriadených pri Medzinárodnom komitáte slavistov* v prílohe č. 3). Spôsob zriaďovania komisií je zadaný v 26. a 27. bode Štatútu Medzinárodného komitátu slavistov (Устав Международного комитета славистов), ktorý bol prijatý na zasadnutí MKS v Urbino v Taliansku dňa 21. októbra 1994.⁷

Z Rámcových zásad činnosti komisií zriadených pri MKS (18. augusta 2003 v Ľubľane) vyplýva, že predseda každej komisie je zodpovedný za organizovanie práce v komisii i za účasť jej členov na jej činnosti. Členmi komisie sú najmä odborníci v takom slavistickom vedeckovýskumnom zameraní, na ktorý je komisia zriadená. Členovia komisií pochádzajú zo slovenských i neslovenských krajín. Rozhodnutie prizvať k účasti na činnosti komisie ďalšieho člena či odborníka môže predseda komisie prekonzultovať s národným komitétom slavistov v krajine, kde konkrétny odborník pôsobí. Ak v krajine nepôsobí národný komitét slavistov, svoje rozhodnutie môže konzultovať s členmi komisie, ktorí pracujú v danej slavistickej vedeckovýskumnej oblasti. O všetkých zmenách v zložení či organizačnej štruktúre komisií informuje predseda komisie koordinátora komisií pri MKS.

Komisie zriadené pri MKS môžu vypracovať vlastný štatút, ktorý však nesmie byť v rozpore so Štatútom Medzinárodného komitátu slavistov a s Rámcovými zásadami činnosti komisií zriadených pri MKS. Štatút komisie by mal zahŕňať najmä programové a vedeckovýskumné zameranie komisie, organizačnú štruktúru a kompetencie volených orgánov komisie. Štatút komisie prerokúvajú a schvaľujú členovia komisie na svojom zasadnutí. Zmeny a úpravy v štatúte komisie sa prijímajú spoločným konsenzuálnym rozhodnutím alebo hlasovaním členov komisie. O prijatom štatúte, o jeho zmenách a činnosti komisie informuje predseda komisie Medzinárodný komitét slavistov prostredníctvom koordinátora komisií.

Žiadosť o zriadenie komisie pri MKS spolu s programovým zameraním komisie, jej organizačnou štruktúrou a harmonogramom činnosti na päť rokov prediskutujú a schvália členovia komisie na svojom zasadnutí. Na tomto zasadnutí zvolia aj predsedu komisie, prípadne podpredsedu a tajomníka, ak si to vyžaduje štatút komisie.

Predseda komisie vypracúva správu o činnosti komisie, ktorú po prerokovaní v komisii predkladá koordinátorovi komisií pri MKS. Predseda komisie predloží koordinátorovi komisií pri MKS aj žiadosť o schválenie ďalšej činnosti komisie po skončení jej päťročného pôsobenia.

⁵ Pozri Ramowe zasady działania komisji afiliowanych przy MKS. In Gajda, S. (ed.): *Oblicza slawistyki*, op. cit., s. 295-296. Pozri aj tu prílohu 3.

⁶ Prof. Stanisław Gajda bol koordinátorom komisií pri Medzinárodnom komitáte slavistov v rokoch 2001 – 2013.

⁷ Pozri aj Gajda, S. (ed.): *Oblicza slawistyki*, op. cit., s. 287-294 a tiež aj <http://www.fil.bg.ac.rs/wp-content/uploads/centri/mks/statut/Ustav-MKS.pdf>, zo dňa 31.8.2016.

Žiadosť prerokúva Medzinárodný komitét slavistov, spravidla v rámci svojho zasadnutia počas trvania aktuálneho medzinárodného zjazdu slavistov.

Keďže pri Medzinárodnom komitáte slavistov dlhodobo pracuje viacero komisií, pokračovanie činnosti existujúcich komisií je podmienené opätovným podaním žiadosti o schválenie ďalšej činnosti spolu so správou o činnosti komisie za posledné päťročné obdobie. Vzťah medzi Medzinárodným komitátom slavistov a jednotlivými komisiami je založený na garantovaní autonómnej činnosti komisií, no zároveň sa vyžaduje aktívna spolupráca komisií s Medzinárodným komitátom slavistov i národnými slavistickými organizáciami (komitétmi, združeniami, spoločnosťami a pod.). Medzinárodný komitét slavistov garantuje vysokú kredibilitu aktivít realizovaných prostredníctvom komisií, lebo jednotlivé komisie zriaďuje vo svojej pôsobnosti. Štruktúrny vzťah medzi MKS a jednotlivými komisiami možno opísať na príklade: Keďže najbližší medzinárodný zjazd slavistov sa uskutoční 20. – 27. augusta 2018 v Belehrade, komisie zriadené pri Medzinárodnom komitáte slavistov na XV. medzinárodnom zjazde slavistov v Minsku v roku 2013 sú povinné predložiť správu o svojej činnosti koordinátorovi komisií MKS, ktorá zahŕňa obdobie od schválenia komisie na tomto zjazde v trvaní piatich rokov, ak ide o činnosť pokračujúcej komisie, potom správa o činnosti zahŕňa obdobie od 1.1.2013 do 31.12.2017. V prípade, že komisia do začiatku XVI. medzinárodného zjazdu slavistov v Belehrade v roku 2018 ešte usporiada svoje zasadnutie, resp. zorganizuje vedecké podujatie, alebo očakáva publikovanie svojich vedeckovýskumných výsledkov, môže aj tieto výsledky činnosti zahrnúť do správy o činnosti komisie. V takom prípade správu o činnosti komisie odovzdá jej predseda koordinátorovi komisie do otvorenia medzinárodného zjazdu slavistov. Ak sa komisia na XVI. medzinárodnom zjazde slavistov už nebude uchádzať o opätovné schválenie činnosti, predseda komisie predloží správu o činnosti najneskôr do zasadnutia Medzinárodného komitátu slavistov, ktoré sa uskutoční počas zjazdu.

Komisie okrem záverečnej správy o svojej päťročnej činnosti vypracúvajú aj priebežnú správu o činnosti, ktorú tiež predkladajú koordinátorovi komisií v druhom roku svojho pôsobenia. Napríklad, ak sa zjazd slavistov uskutoční v roku 2018, priebežnú správu o činnosti predseda komisie predkladá prostredníctvom koordinátora komisií MKS za obdobie rokov 2013-2014 koordinátorovi komisií, ktorý o jednotlivých správach komisií informoval na zasadnutí Medzinárodného komitátu slavistov v Prahe v dňoch 31.8 – 1.9.2015.

III. Komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov v roku 2016

Pri Medzinárodnom komitáte slavistov je v súčasnosti zriadených 39 komisií. Na práci jednotlivých komisií sa zúčastňujú zástupcovia z rozličných slovanských i neslovanských krajín, kde sa rozvíjajú vedeckovýskumné kompetencie v rozličných tematických okruhoch slavistického bádania. Ide o aktuálne vedeckovýskumné oblasti, ktoré prinášajú medzinárodne významné výsledky. Práve tieto výskumné výsledky, na ktorých sa podieľajú tímy slavistov utvorené z odborníkov z rozličných krajín sveta, sú významným príspevkom ku komplexnému poznaniu dejín i aktuálneho stavu a rozvoja slovanských jazykov, literatúr a slovanských kultúr v širšom európskom i globálnom kontexte.

Vedeckovýskumnú i vedecko-organizačnú náročnosť práce komisií zriadených pri Medzinárodnom komitáte slavistov predstavujú nielen výsledky ich práce, ale najmä vytrvalosť a húževnatosť pri organizovaní medzinárodnej vedeckovýskumnej spolupráce. Pri viacerých komisiách možno hovoriť už o viac ako päťdesiatročnej činnosti.

Činnosť komisií ovplyvňuje nielen vedeckovýskumný záber či zložitosť riešeného problému, ale aj materiálna, finančná, technická i spoločenská podpora takéhoto výskumu. Napriek rozlič-

ným prekážkam technického charakteru možno hovoriť o pozitívnych výsledkoch práce komisií v oblasti slovanského jazykového atlasu, slovanskej onomastiky, v oblasti výskumu slovanskej frazeológie, slovanskej slovotvorby, slovanského folklóru, slovanskej etnolingvistiky, ďalej sú to výsledky komisií v oblasti výskumu gramatickej stavby slovanských jazykov, slovanskej poetiky a štylistiky, slovanskej lexikológie a lexikografie, balkanistiky, etymológie, terminológie, pri spracúvaní cirkevnoslovanského slovníka, počítačového spracovania slovanských rukopisov a starých tlačí, dejín slavistiky, jazykovednej i literárnovednej slavistickej bibliografie, výskumu súčasných slovanských jazykov, slovanskej fonetiky a fonológie, aspektológie slovanských jazykov, výskumu slovanských Biblií, staroobradníctva, náboženského štýlu v slovanskom prostredí, slovanskej translatológie, sociolingvistiky, slovanskej dialektológie, slovanských jazykových kontaktov, slovanských mikrojazykov, korpusovej lingvistiky, v oblasti výskumu starších i novších slovanských dejín, slovanskej literárnovednej komparatistiky a ďalšie.⁸

V súčasnosti prebieha intenzívna príprava komisií na XVI. medzinárodný zjazd slavistov, ktorý sa uskutoční v dňoch 20. – 27. augusta 2018 v Belehrade. Príprava komisií spočíva v organizovaní tematických blokov a v príprave referátov v jednotlivých sekciách podľa tematiky zjazdu. Počas zjazdu v Belehrade komisie pripravujú prezentácie svojich výstupov, ktoré sa podarilo realizovať. Počas medzinárodných zjazdov slavistov sa nové komisie spravidla stretávajú za účelom prerokovania a podania žiadosti o schválenie činnosti na zasadnutí Medzinárodného komitétu slavistov. Komisie, ktoré fungovali už pred aktuálnym slavistickým zjazdom, organizujú svoje zasadnutie za účelom prerokovania správy o svojej činnosti, programu a žiadosti o pokračovanie v činnosti spravidla pred začiatkom aktuálneho medzinárodného zjazdu slavistov.

⁸ Aktuálny zoznam komisií zriadených pri Medzinárodnom komitétu slavistov spolu s odkazmi na ich fungujúce internetové stránky pozri nižšie.

ZOZNAM KOMISIÍ ZRIADENÝCH PRI MEDZINÁRODNOM KOMITÉTE SLAVISTOV V ROKOCH 2013-2018

1. Biblická komisia

predseda: Marcello GARZANITI

<http://cesecom.fupress.com/notizia.aspx?id=103>

2. Dialektologická komisia

predseda: Jerzy SIEROCIUK

odkaz na elektronicky dostupný publikačný orgán komisie:

www.ptpn.poznan.pl/Wydawnictwo/czasopisma/gwary/gwary.html

3. Etymologická komisia

predsedníčka: Mariola JAKUBOWICZ

<https://sites.google.com/site/komisjaetymologiczna/>

4. Komisia pre aspektologický výskum

predseda: Лѹдмил СПАСОВ

<https://stl.hypotheses.org/commission-daspectologie>

5. Komisia pre cirkevnoslovanské slovníky

predsedníčka: Zdenka RIBAROVA

6. Komisia pre historickú a kulturologickú balkanistiku

predsedníčka: Jolanta SUJECKA

7. Komisia pre ibersko-slovanský porovnávací výskum

predsedníčka: Beata CIESZYŃSKA

<http://www.iberian-slavonic.eu/Eng/ViewContent/12>

8. Komisia pre korpusovú lingvistiku

predseda: Marek ŁAZIŃSKI

<http://www.slavicorp.polon.uw.edu.pl/>

9. Komisia pre lingvistickú bibliografiu

predsedníčka: Zofia RUDNIK-KARWATOWA

<http://kbl-mks.org>

10. Komisia pre lingvistický diskurz

predsedníčka: Ирына УХВАНАВА-ШИМЫГАВА

www.thediscourselinguistics.com (stránka zatiaľ nefunkčná)

11. Komisia pre lingvistický výskum Balkánu

predseda: Helmut SCHALLER

- 12. Komisia pri počítačové spracovanie slovanských rukopisov a starých tlačí**
predseda: Ralph CLEMINSON
<http://www.obshtezhitie.net/>
- 13. Komisia pre porovnávací výskum slovanských literatúr**
predseda: Bogusław ZIELIŃSKI
- 14. Komisia pre slovanské mikrojazyky**
predseda: Александр Д. ДУЛИЧЕНКО
- 15. Komisia pre slovanské spisovné jazyky**
predsedníčka: Hana GLADKOVA
- 16. Komisia pre slovanskú archeológiu**
predseda: Peter ŠALKOVSKÝ
- 17. Komisia pre slovanskú etnolingvistiku**
predseda: Jerzy BARTMIŃSKI
<http://www.rastko.rs/projekti/etnoling/>
<http://www.ethnolinguistica-slavica.org>
- 18. Komisia pre slovanskú fonetiku a fonológiu**
predseda: Ján SABOL; tajomníčka: I. Sawicka
- 19. Komisia pre slovanskú frazeológiu**
predseda: Валерий М. МОКИЕНКО
<http://phraseoseminar.slovo-spb.ru/fkkomslav.htm>
- 20. Komisia pre slovanský emigrantologický výskum**
predseda: Lucjan SUCHANEK
<http://emigrantologia.uni.opole.pl/>
- 21. Komisia pre slovanský folklór**
predseda: Андрей Б. МОРОЗ
<http://abmoroз.wix.com/folklorecomission>
- 22. Komisia pre výskum dejín slavistiky**
predseda: Sergio BONAZZA
- 23. Komisia pre výskum gramatickej stavby slovanských jazykov**
predseda: Maciej GROCHOWSKI
<http://www.slu.cas.cz/6-kgssj.html>
- 24. Komisia pre výskum medialingvistiky**
predsedníčka: Лилия ДУСКАЕВА
<http://medialing.spbu.ru/>
- 25. Komisia pre výskum náboženského štýlu u Slovanov**
predseda: Wiesław PRZYCZYNA

- 26. Komisia pre výskum najnovších dejín Slovanov**
predsedníčka: Irena STAWOWY-KAWKA
- 27. Komisia pre výskum slovanskej onomastiky**
predseda: Artur GAŁKOWSKI
<http://onomastyka.uni.lodz.pl/mkos-co-mks>
- 28. Komisia pre výskum slovanskej slovotvorby**
predseda: Александр А. ЛУКАШАНЕЦ
<http://ksl.mks.uph.edu.pl/>
- 29. Komisia pre výskum slovanských jazykových kontaktov**
predseda: Gerd HENTSCHEL
- 30. Komisia pre výskum staroobradníctva**
predseda: Леонид Л. КАСАТКИН
<http://www.starobr-kom.ru/>
- 31. Komisia pre výskum starších slovanských dejín**
predseda: Ryszard GRZESIK
- 32. Komisia pre vyučovanie slovanských jazykov a literatúr**
predsedníčka: Лилиана БАЖИЋ
- 33. Komisia slovanského jazykového atlasu**
predsedníčka: Татьяна И. ВЕНДИНА
<http://www.slavatlas.org/>
- 34. Komisia pre slovanskú komparatívnu a literárnovednú bibliografiu**
predseda: Waclaw WALECKI
<http://www.biblioslav.eu/index.php/menu/1/>
- 35. Lexikologicko-lexikografická komisia**
predsedníčka: Маргарита И. ЧЕРНЫШЕВА
<http://www.ruslang.ru/agens.php?id=lexcomission&sp=0>
- 36. Sociolingvistická komisia**
predsedníčka: Halina KUREK
<http://www.klks.polonistyka.uj.edu.pl/komisja-socjolingwistyki>
- 37. Štylistická komisia**
predsedníčka: Наталья И. КЛУШИНА
<http://www.stylistic-mks.com/>
- 38. Terminologická komisia**
predsedníčka: Вікторія Л. ІВАЩЕНКО
<http://term-in.net/>
- 39. Translatologická komisia**
predseda: Piotr FAST

**ŽIADOSŤ O ZRIADENIE KOMISIE
ALEBO O SCHVÁLENIE POKRAČOVANIA V ČINNOSTI KOMISIE PRI MKS***

- I. Názov komisie:
- II. Tematické a vedeckovýskumné zamerania komisie (max. 1800 znakov):
- III. Predseda komisie: *uviesť meno, priezvisko, tituly, krajinu*
- IV. Orgány komisie:
- V. E-mail predsedu a kontaktných osôb:
- VI. Adresa sídla predsedu komisie:
- VII. Zoznam členov komisie:
- VIII. Internetová stránka komisie:
- IX. Štatút komisie:
 - X. Správa o činnosti komisie za obdobie od 1.1.2013 do 31.12.2017 (resp. do 30.6.2018):
 - XI. Program činnosti komisie na obdobie 5 rokov (2018-2023):
 - XII. Zápisnica z voľby predsedu komisie na obdobie 5 rokov 2018-2023:

** Žiadosť komisie sa vypracúva v niektorom zo slovanských jazykov alebo v anglickom či v nemeckom jazyku.*

RÁMCOVÉ ZÁSADY ČINNOSTI KOMISIÍ ZRIADENÝCH PRI MEDZINÁRODNOM KOMITÉTE SLAVISTOV

1. Komisie zriadené pri Medzinárodnom komitáte slavistov (MKS) realizujú ciele a úlohy komitétu. Vznik komisií iniciuje MKS, národné slavistické komitáty alebo skupina vedcov-slavistov.
2. MKS podporuje činnosť komisií prostredníctvom koordinátora komisií a národných slavistických komitátov.
3. Úlohou koordinátora komisií je
 - predkladať žiadosti komisií s návrhmi o ich zriadenie pri MKS,
 - inšpirovať a podporovať činnosť komisií,
 - informovať MKS o činnosti komisií.
4. Národné komitáty slavistov všestranne podporujú činnosť komisií a majú tiež právo
 - navrhovať svojich zástupcov do komisie,
 - hodnotiť činnosť komisie (osobitne tých komisií, v ktorých funkciu predsedu vykonáva zástupca z krajiny pôsobnosti národného komitátu).
5. MKS zriaďuje komisiu na základe žiadosti, ktorú MKS predkladá koordinátor komisií na základe súhlasu zainteresovaných slavistických inštitúcií.
6. Činnosť komisie riadi predseda zvolený členmi komisie na jej zasadnutí. K úlohám predsedu komisie patrí
 - pozývanie a výber členov komisie (aj po konzultáciách s národnými komitátmi) a tiež ustanovenie organizačnej štruktúry komisie,
 - projektovanie činnosti komisie a organizovanie práce v kontexte jej zamerania,
 - informovanie MKS (prostredníctvom koordinátora) alebo predsedu národného komitátu (v krajine, z ktorej pochádza predseda komisie) o činnosti komisie formou dvoch správ o činnosti komisie – čiastkovej správy (na konci druhého roku obdobia, v ktorom sa uskutočňuje činnosť komisie) a záverečnej správy (do 31.12. v roku, ktorý predchádza rok organizovania medzinárodného zjazdu slavistov),
 - predloženie žiadosti o schválenie činnosti komisie pri MKS na nasledujúce obdobie – najneskôr do začiatku zjazdu (žiadosť o zriadenie komisie musí obsahovať program činnosti komisie, návrh zloženia členov komisie a predsedu komisie).
7. Obdobie, na ktoré sa komisia pri MKS zriaďuje a na ktoré sa potvrdzuje predseda komisie, trvá päť (5) rokov. Toto obdobie je ohraničené dvoma po sebe nasledujúcimi medzinárodnými zjazdmi slavistov.

Lubľana 18. 8. 2003

(preklad z poľského jazyka P. Žeňuch)

JÚLIA DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ*

Významné dielo o dejinách slovenčiny v predpisovnom období
Doruľa, J.: Slováci medzi starými susedmi / Môžu byť aj Slováci starí?

Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV,
 Slovenský komitét slavistov. 2015. 488 s.

DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ, J.: A significant work on the history of Slovak in its pre-standard period. *Slavica Slovaca*, 52, 2017, No. 2., pp 162-167 (Bratislava).

In the book *Slovaks among old neighbours: Can Slovaks also be old? Slováci medzi starými susedmi: Môžu byť aj Slováci starí?* (2015, 488 p.), professor Doruľa summarises his abundant knowledge of the linguistic-historical and cultural development of Slovak in its pre-standard period, which is central to his scientific research activity. He supports his interpretations with a profound study into source documentation and peerless knowledge of literature on the history of the Slovak language, its literature, history, ethnology, as well as cultural history of Slovakia. To use a figure of speech, he uses the *ad fontes* method, which means he gains information on the studied area directly from the original source (the source materials), which is the greatest feature of his texts. His conclusions, based on a detailed analysis of earlier opinions of Slovak activists from the pre-standard period, are supported with exhaustive quotes from scientific files and belles-lettres throughout a broad timeline. Equally abundant are the annotations where he, oftentimes, points out parallels between older views from the rich history of Slovakia and Slovaks, and several pseudo-scientific opinions on some topics, which tend to appear in present-day media.

Linguistic-historical and cultural development, the Slovak language, pre-standard period, profound study, the original source.

Profesor Doruľa je v slovenskej i zahraničnej slovakistike a slavistike známy najmä ako organizátor mimoriadne úspešného XI. medzinárodného zjazdu slavistov, ktorý sa po prvý raz konal v roku 1993 v Bratislave, a spoluautor faksimilného vydania prvého prekladu celej Biblie do slovenčiny z 18. storočia (2002), ktorý poznáme pod názvom Kamuldulská Biblia. Treťou charakteristikou autorovej osobnosti je jeho celoživotný výskum kľúčových problémov zo slovenského jazykovo-historického a kultúrneho vývinu predovšetkým z filologického hľadiska, ktorému sa venuje takmer šesťdesiat rokov. Bohaté výsledky svojej bádateľskej činnosti predkladá odbornej verejnosti doma i v zahraničí v spise s veľavravným názvom: *Slováci medzi starými susedmi. Môžu byť aj Slováci starí ?* Priam sa žiada odpovedať: áno, pravdaže, pochybuje o tom niekto? Dielo vyšlo koncom roka 2015 a je súčasťou riešenia výskumných úloh Centra excelentnosti SlovSlav pri Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV, ktorý Ján Doruľa založil v spolupráci so svojimi najbližšími spolupracovníkmi v roku 1995, onedlho po XI. medzinárodnom zjazde slavistov. Bol to ďalší významný krok slovenskej slavistiky na jej ceste k plnej emancipácii, čiže k jej zrovnoprávneniu s akademickými pracoviskami slavistiky v zahraničí.

Ako uvádza autor v *Slove na úvod*, „Inšpirujúcim podnetom pri formulovaní názvu tejto knihy bola nie tak dávno prebiehajúca mediálne organizovaná kampaň proti označovaniu Slovákov žijúcich v staršom období svojho historického vývinu spojením *starí Slováci*. Táto ako na povel vzplanutá kampaň v tlačových orgánoch vychádzajúcich na Slovensku v slovenskom jazyku prekvapila

* Prof. PhDr. Júlia Dudášová-Kriššáková, DrSc., Prešovská univerzita v Prešove, Ústav rusínskeho jazyka a kultúry, Ul. 17. novembra 15, 080 01 Prešov.

svojou agresivitou, častou bulvárnosťou sprevádzanou primitívnosťou „argumentácie.“ (s. 5). Odpoveďou všetkým nepravdivým faktom o starobylosti Slovákov v dunajskej kotline a o kontinuitnom vývine slovenského jazyka, ktorý sa vyčlenil z praslovančiny ako osobitný slovanský jazyk v 10. stor. a ktorý nadviazal na kultúrny jazyk veľkomoravských predkov z 9. stor., je tento rozsiahly spis prof. Doruľa, v ktorom autor v 17 štúdiách (kapitolách) uverejňuje výsledky svojich jazykovo-historických a kultúrnych analýz týkajúcich sa externých dejín slovenčiny v predpisovnom období. Závery formuluje aj na základe presvedčivých výkladov v internom vývine slovenčiny a češtiny, prípadne ďalších slovanských jazykov v širokom historicko-porovnávacom kontexte.

Profesor Doruľa sumarizuje v recenzovanej knihe svoje bohaté znalosti problematiky slovenského jazykovo-historického a kultúrneho vývinu v predpisovnom období, ktorá má centrálné miesto v jeho vedeckovýskumnej činnosti. Svoje výklady opiera o hlboké štúdium prameňnej dokumentácie a vynikajúcu znalosť literatúry z dejín slovenského jazyka, slovenskej literatúry, histórie, etnológie ako aj kultúrnych dejín Slovenska. Obrazne povedané pracuje metódou *ad fontes*, čiže informácie o skúmanej problematike čerpá priamo z pôvodného zdroja, z prameňných materiálov, čo je najsilnejšou stránkou jeho textov. To znamená, že svoje závery formuluje na základe podrobnej analýzy starších názorov slovenských dejateľov z predpisovného obdobia, ktoré sú doložené vyčerpávajúcimi citáciami z vedeckej spisby i umeleckej literatúry v širokom časovom horizonte. Rovnako bohatý je aj poznámkový aparát pri každej štúdiu, v ktorom autor často nachádza paralely medzi staršími názormi z bohatých dejín Slovenska i Slovákov a viacerymi pavedeckými názormi na niektoré témy, ktoré sa z času na čas objavujú v súčasných médiách. K takým témam patrí napríklad aj dávno prekonaný názor o diskontinuitnom vývine slovenčiny. Vo svojich výkladoch postupuje od nastolenia témy cez podrobnú analýzu literatúry o skúmanej problematike, ktorá je podporená bohatou pramennou dokumentáciou, k presvedčivým syntetizujúcim záverom, ktoré logicky vyplývajú z predchádzajúcej analýzy. V tomto metodickom postupe jednotlivých štúdií (kapitol) J. Doruľa môže poslúžiť ako vzor pre začínajúcich adeptov vedy. Výklady nastolených tém plynú pokojne, objasňujúco, opierajúc sa o vedecké argumenty. Text knihy nemá polemický charakter, lebo staršie názory nepodložené vedeckými argumentmi autor odmieta na základe analýzy bohatého pramenného materiálu a nachádza príčinné súvislosti medzi bohato štruktúrovanými dejinami Slovákov i dejinami slovenského jazyka.

Názvy jednotlivých štúdií, ktoré autor skromne nazýva prílohami, svedčia o tom, že ide o kapitoly, v ktorých sa natosťujú kľúčové témy z predpisovného obdobia slovenčiny v širšom historickom a spoločensko-kultúrnom kontexte. Svojím dielom autor zaplňa mnohé biele miesta v dejinách slovenčiny opierajúc sa o presvedčivý výklad nastolených tém. Knihu otvára úvodná štúdia *Krátky prehľad slovenského jazykovo-historického a kultúrneho vývinu* (s. 7–20), v ktorej autor na jednej strane predstavil témy jednotlivých kapitol a na druhej strane uvádza dôvody, ktoré ho viedli k tomu, aby sa komplexne a zhrnujúco vyjadril o večne aktuálnych témach z oblasti bohatých dejín slovenčiny a postavenia Slovákov v rodine slovanských i európskych národov. Hneď v prvej štúdiu *Pomenovanie Slovákov* (s. 23–37) konštatuje: „V pomenovaní Slovákov existuje neprerušovaný historicko-jazykový vývin. Nahradenie podoby *Sloven-in* podobou *Slovák* bolo len formálno-jazykovou zmenou v západoslovanských jazykoch. Časom podoba *Slovák* zostala výhradne na označenie dnešných Slovákov. Odvodená ženská podoba (*Slovenka*), prídavné meno (*slovenský*) i názov krajiny (*Slovensko*) zachováva starší základ (z tvaru *Slověninъ/Slověne*, *Sloven/Sloveni*). Staršie i nové pokusy spájať existenciu jednotného slovenského etnika až s časom vzniku podoby *Slovák* (pričom sa obchádzajú ostatné jazykové formy so starobylým základom *sloven-*) nemajú nijakú vedeckú argumentačnú hodnotu. Ich tendenčnosť má svoje známe korene.“ (s. 37).

Druhá štúdia nesie názov *Od Mateja Bela po Pavla Jozefa Šafárika* (s. 39–69) natosťuje problematiku vzťahu slovenčiny a češtiny v predberňolákovskom období. „Vzťah češtiny a sloven-

činy v predbernolákovskom období, keď Slováci používali češtinu ako písaný, ale nie hovorený jazyk (okrem používania češtiny ako obradového jazyka v slovenskej evanjelickej cirkvi), určoval predovšetkým praktický zreteľ pri jej používaní na Slovensku a s ním spojené riešenia rozporov medzi češtinou a slovenským jazykovým vedomím používateľov tejto knižnej češtiny. Hoci sa tieto rozpory neriešili vždy a vo všetkom rovnako, v priebehu používania češtiny na Slovensku sa ustálili isté pravidlá v jej používaní, vyplývajúce práve z riešenia spomínaného rozporu.“ (s. 68).

V treťom texte uverejneným pod názvom *Slovenčina v histórii, živote a slovesnej tvorbe Slovákov* (s. 71–109) autor rozvíja myšlienky o vzťahu slovenčiny a češtiny v predpisovnom období, v ktorých predkladá svoj pregnantne formulovaný názor na vzťah týchto dvoch blízkych jazykov v dejinách Slovákov. „Jazyk (jazyky), ktorý Slováci v predpisovnom období používali v písomnostiach, sa nepokladal vtedy za atribút národa, za vonkajšieho reprezentanta národnosti. ...Popri jazyku patrí k základnej charakteristike slovenského etnika vedomie vzájomnej spolupatričnosti prejavúce sa aj v spoločnom pomenovaní (samopomenovaní). – Slováci ako príslušníci jedného etnika hovoria jedným, spoločným jazykom, ktorý nazývajú slovenským jazykom, a to bez ohľadu na jeho nárečové odlišnosti.“ (s. 71).

Vo štvrtej štúdii *O jazyku Kamaldulskej Biblie a Kamaldulského slovníka* (s. 111–164) autor formuluje závery na základe podrobného rozboru jazyka obidvoch pamiatok. Hneď úvodom konštatuje, že kamaldulskí mníši v Červenom kláštore prekladali Bibliu z latinského textu Vulgáty (1737) a ako pomôcka im slúžili preklady Biblie najmä do češtiny a poľštiny. Na prvom mieste to bol český katolícky preklad, tzv. Svätováclavská Biblia a tiež aj poľské katolícke preklady – Leopolitu (1561) a J. Wujka (1599), čiastočne sa opierali aj o českú Kralickú Bibliu. Záverom autor konštatuje, „že kamaldulskí prekladatelia vychádzali z tej tradície, ktorá sa pri používaní slovenského jazyka ustálila v priebehu prirodzeného jazykovo-historického vývinu v jeho katolíckej línii, sami však významným podielom prispeli k jej upevneniu najmä svojím pokusom o kodifikovanie normy slovenského písaného jazyka, o zavedenie pravidelnosti do viacerých oblastí používania tohto jazyka. Doslov ku Kamaldulskému slovníku nie je normatívna gramatika ani úplná kodifikačná príručka, no je to významný pokus o aspoň čiastočnú kodifikáciu. Jeho význam podčiarkuje aj skutočnosť, že sa spomínané kodifikačné pravidlá v celom obsiahlom texte Kamaldulskej Biblie dodržiavali.“ (s. 160).

V piatom texte *Bernolákovská kodifikácia ako výsledok slovenského jazykovo-historického vývinu* (s. 165–174) nás zaujali myšlienky o bernolákovsko-štúrovskom dorozumení, keď sa obidve strany dohodli na spoločnom kompromise. „Preto L. Štúr aj Jozef M. Hurban, ktorí výslovne a bezvýhradne uznávajú Bernolákovu prvenstvo a nehnúce zásluhy o spisovnú slovenčinu, podčiarkujú, že ich krok znamená dokončenie, definitívne dotiahnutie Bernolákovho kroku, lebo, ako výslovne hovorí L. Štúr, Bernolákovská kodifikácia bola nevyhnutným medzičlánkom slovenského historického a jazykovo-kultúrneho vývinu.“ (s. 174).

V šiestom texte *Bajzova slovenčina v románe René Mláďenca Prihodi, a skusenosti* (s. 175–187) autor poukazuje na niektoré základné a zásadné odlišnosti v postoji k slovenskému jazyku a v hľadaní východiska pri otázke kodifikácie spisovného jazyka na základe rozboru diela dvoch súptníkov, ale aj dvoch večných rivalov – Jozefa Ignáca Bajzu a Antona Bernoláka. Obidvaja boli stúpcami jozefinizmu, teda osvietenských reforiem cisára Jozefa II., obidvaja vychádzali z názoru, že základom spisovného jazyka nemá byť jazyk ľudu, ale pestovaný, kultivovaný jazyk vzdelancov. Prof. Doruľa v závere konštatuje, „že Jozef Ignác Bajza nepredložil ucelenú kodifikáciu spoločného spisovného jazyka Slovákov, teda spisovnej slovenčiny. Jeho úsilie písať po slovensky sa nesie v duchu svojskej slovakizácie a rozumového „zdokonaľovania“ predbernolákovského úzu slovenských vzdelancov, neopiera sa o jazykovedne podložený systémový prístup. Takým je až Bernolákovská kodifikácia.“ (s. 186).

Siedmy text nesie názov *Pavol Jozef Šafárik a slovenčina* (s. 189–197), v ktorom profesor Doruľa analyzuje názory na slovenčinu v diele tohto veľkého Slováka a Slovana. Zástoj jeho jazykovedného diela prof. Doruľa zhodnotil týmito oceňujúcimi slovami: „Aj veľký vedec P. J. Šafárik mal svoje ideály a presvedčenia (ale i neľahký životný údel), ktoré budúcnosť nepotvrdila. Ale pretože bol veľkým vedcom, dosiahol také bádateľské výsledky, z ktorých mnohé platia podnes, na mnohé možno nadviazať a ďalej ich rozvíjať, ba niektoré možno aj oprášovať.“ (s. 197).

Ôsmy a deviaty text je venovaný Jánovi Kollárovi, ďalšej významnej postave národného obrodenia, ktorý bol na jednej strane hlavným odporcom štúrovskej spisovnej slovenčiny, ale na druhej strane aj veľkým slovenským vlastencom, ktorý sa o svojej rodnej slovenčine, ako zistil na základe analýzy jazyka jeho diela Ján Doruľa, neraz vyjadroval s osobitnou láskou a láskavosťou. Názov ôsmeho textu znie *Reč kázní Jána Kollára v kontexte slovenského jazykovo-kultúrneho vývinu* (s. 199–219) a text deviatej štúdie nesie názov *Slovansko-slovenský vlastenec Ján Kollár* (s. 221–251).

V závere prvého spomínaného textu prof. Doruľa precizuje názory na používanie češtiny na Slovensku v predpisovnom období, ktoré podľa neho nezasiahlo výraznejšie do vývinu slovenského jazyka. Osobitne treba vyzdvihnúť fakt, že autor vidí súvislosti medzi jednotlivými vývinovými etapami v dejinách slovenčiny aj v takých prípadoch, keď sa tieto súvislosti doposiaľ nevideli a keď sa nie vždy chápali ako súčasť plynulého historického vývinu. Dejiny Slovenska, Slováci ako aj dejiny slovenského jazyka potvrdzujú, že vývin spoločnosti a ich štruktúr nie je ani pramočiary, ani čierno-biely. „Za známych historických okolností“, konštatuje J. Doruľa, „plnila čeština na Slovensku úlohu praktického dorozumievacieho prostriedku v písaných prejavoch Slovákov, ktorí najmä v písomnostiach z administratívnej a korešpondenčnej praxe (v meštianskom, zemianskom a vyzelaneckom prostredí, v oblasti správy feudálnych panstiev a pod.) ani neprejavovali úsilie zachovať českú jazykovú normu. Vývin na Slovensku jednoznačne smeroval k vypracovaniu kultivovanej podoby domáceho jazyka. Prirodzeným zavŕšením takéhoto vývinu je bernoľákovská kodifikácia spisovného jazyka.“ (s. 219).

V druhom texte venovanom analýze názorov Jána Kollára na vzťah slovenčiny a češtiny, na spoločný spisovný jazyk Čechov a Slovákov, ktorý pomenúva názvom československý jazyk, prof. Doruľa takto objektívne zhodnotil Kollárovo postoj. „Kollárova predstava o československom kmeni slovanského národa a k nemu priradenom československom nárečí (nárečí/jazyku československého kmeňa), nie vždy precízne a konzekventne formulovaná, sa ukázala ako neživotná, nereálna, nepotvrdilo sa Kollárovo pevné presvedčenie o možnosti jej uskutočnenia, spoločenského prijatia a uplatnenia. Príčinou neúspechu tejto predstavy a viery v možnosť jej uskutočnenia bol nesúlad s existujúcimi jazykovými a kultúrno-historickými danosťami, ktoré boli výsledkom dlhodobého jazykového a kultúrno-historického spoločenského vývinu. V danom kontexte je iste pozoruhodné, že J. Kollárovi bola cudzia predstava, že by dôsledkom používania spomínaného spoločného československého jazyka malo byť také etnické splnutie Slovákov s Čechmi, po ktorom by Slováci prijali etnické označenie Čech, Češi. Veľký a neúnavný hlásateľ slovanskej vzájomnosti bol súčasne veľký Slováč, veľký slovenský vlastenec.“ (s. 244–245).

V desiatom texte *Slovenčina a bibličina v evanjelickej cirkvi na Slovensku* (s. 253–263) sa autor zamýšľa nad otázkou postavenia bibličtiny ako obradového jazyka u slovenských evanjelikov. J. Doruľa sa domnieva, že Slováci nepokladali bibličtinu za češtinu, ktorá by ich etnicky približovala k Čechom. Nebol to jazyk určený na bežné dorozumievanie a jeho používanie bolo podľa autora striktné obmedzené na sféru náboženských obradov. Vidí istú paralelu medzi používaním bibličtiny u Slovákov (až do roku 1992, keď vyšiel v spisovnej slovenčine aj evanjelický spevník) a cirkevnou slovančinou v byzantsko-slovanskom obradovom prostredí. Tak ako sa vyvinuli jednotlivé redakcie cirkevnej slovančiny v dôsledku jazykových kontaktov staroslovien-

činy a príslušného slovanského jazyka, podobne aj v bibličtine sa pri spievaní textov prejavili dôsledky jazykovej interferencie medzi obradovým jazykom a slovenčinou.

V závere profesor Doruľa konštatuje: „Bibličtina zostala v evanjelickej cirkvi na Slovensku tak, ako zostala cirkevná slovančina u pravoslávnych a uniátskych Slovanov a nakoniec aj ako latinčina v rímskokatolíckej cirkvi. Nahrádzanie týchto liturgických textov modernými spisovnými jazykmi súvisí s modernizáciou cirkvi, s ich prispôsobovaním sa požiadavkám doby. Tento proces a vývin neobišiel ani evanjelickú cirkev na Slovenmsku.“ (s. 260).

Nasledujúci text má názov *Predstavy slovenských vzdelancov o jazyku a etnickej identite Slovákov v období národného obrodzenia* (s. 263–305). V štúdií J. Doruľa analyzuje názory celej plejády slovenských vzdelancov v období národného obrodzenia na používanie etnoným *Slovák* a *Slovan* a tvarov prídavných mien *slovanský* a *slovenský*. Z analýzy veľkého množstva dokladov vyplýva, že zamieňanie alebo stotožňovanie významu pomenovaní *Slovák* a *Slovan*, *slovenský* a *slovanský* sa v dielach slovenských vzdelancov vzťahovalo na súhrnný názov slovanského spoločenstva (na Slovanov) a jeho jazyka i na jazyk najstarších slovanských písomností, t. j. aj na starosloviencínu a na ňu nadväzujúcu cirkevnú slovančinu.

V súvislosti s tým čitateľov zaujme aj objasnenie pôvodu názvu a termínu *starosloviensky* jazyk. J. Doruľa presvedčivo ukázal, že v prípade uvedenia názvu *staroslověnský jazyk* do českej slavistiky išlo o snahu J. Polívku (1883) odlišiť názov starosloviensky jazyk s významom „staroslovenský jazyk, lingua palaeoslovenica, altslovenische Sprache“ od staroslovanského jazyka, ktorý sa v starosloviencine označoval názvom СЛОВѢНСКЪ ЯЗЫКЪ. Ako vidno, týmto termínom sa mal odlišiť staroslovanský jazyk (СЛОВѢНСКЪ ЯЗЫКЪ) od staroslovinského jazyka (slovin. staroslovenski jezik, slov. starosloviensky jazyk), ktorý bol v druhej polovici 19. stor. rozšírený vplyvom bádateľských zásluh slovinských paleoslavistov B. Kopitara a F. Miklošiča a ich teórie o panónskom pôvode staroslovienciny. J. Doruľa podobne ako českí paleoslavisti J. Vašica a R. Večerka pokladá východiskový český termín *staroslověnský jazyk* za technický termín (terminus technicus). Český termín *staroslověnský jazyk* bol prevzatý do slovenčiny v podobe starosloviensky jazyk, pričom „jeho adaptácia do slovenčiny je čisto formálna, nahrádza len v slovenskej grafike cudzie písmeno *ě* umelou, nepravou dvojhláskou *ie*.“

Ďalšie tri texty tvoria osobitnú kapitolu, v ktorej autor predkladá výklad významu a pôvodu viacerých slov, opierajúc sa o bohatý dokumentačný materiál z jazykových pamiatok zo 17.–18. stor.: O slove *selo* v slovenčine (s. 307–316), Z histórie slov *špán* – *kňahňa* (*kňahyňa*) – *kňaz* (s. 317 – 324) a Slovenské slovo *priš* a „maďarizmy“ v slovenčine (s. 325–331). Aj táto etymologická analýza slov vyskytujúcich sa v rukopisných pamiatkach z predpisovného obdobia slovenčiny patrí do okruhu lingvistických záujmov profesora Doruľa a jeho výklady sú presvedčivé.

Pätnásta štúdia nesie názov *Slovensko-rusínsko-ukrajinské vzťahy na úrovni nárečí a spisovných jazykov* (s. 333–338), v ktorej sa autor vyjadruje k aktuálnej téme – ku kodifikácii spisovného rusínskeho jazyka v roku 1995 a k otázke jazykovej príbuznosti spisovnej rusínčiny a spisovnej ukrajinčiny. Jeho úvodné myšlienky majú všeobecný význam a vzťahujú sa na proces kodifikácie ktoréhokoľvek slovanského jazyka. „V našich úvahách na danú tému vychádzame zo skutočnosti, že jednotlivé slovanské jazyky možno opísať, charakterizovať pomocou súboru jazykových znakov, starobylých či starších jazykových zmien, ktoré majú v komplexe foriem daného jazyka rovnaké výsledky. V tomto súbore jazykových znakov môžu byť aj jazykové zmeny, ktoré majú rovnaké výsledky aj v inom slovanskom jazyku alebo vo viacerých slovan-ských jazykoch, no tvoria súčasť iného súboru jazykových znakov. Charakteristiku jazyka tvorí teda súbor znakov vo vzájomnej zviazanosti, prepojenosti. Do tohto súboru patria podstatné znaky jazyka, tvoriace základ jeho osobitnej genézy. Je prirodzené, že do genézy jazyka patria aj všetky historické, spoločenské a zemepisné okolnosti, v ktorých sa jazyk používa a ktoré

vplývajú na jeho podobu, na vývin jeho vnútorných foriem, slovnej zásoby a na jeho fungovanie v spoločnosti.“ (s. 333).

Šestnásť štúdiu predstavuje text s názvom *Základy slovenského vlastenectva* (s. 339–352). Východiskom štúdie je recenzia knihy *Život Franka Sakalského*, ktorá vyšla v USA r. 2007, ale rukopis vznikol takmer pred vyše sto rokmi. Je to vzácna kniha, ktorá predstavuje slovenských vysťahovalcov z východného Slovenska do USA v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 19. stor. ako národne vyspelých Slovákov. Odchádzali zo svojej domoviny, kde vrcholila krutá maďarizácia, kde nebola ani jedna slovenská škola, a predsa boli národne uvedomelí. Rozprávali šarišským dialektom, ale oni ten dialekt pokladali za slovenčinu. Súhlasíme s J. Doruľom, že títo jednoduchí ľudia môžu byť vzorom pre mnohých súčasných svetobežníkov, ktorí pod rúskom liberalizmu šliapu po všetkom, čo je slovenské.

Sedemnásť štúdiá *O krajine a vlasti starých Slovákov* (s. 353–444) pôvodne vyšla ako knižná publikácia v Slavistickom ústave Jána Stanislava (2011. 92 s.). Text tejto rozsiahlej štúdie, ktorú možno právom pokladať za osobitnú kapitolu, je výsledkom štúdia problematiky slovensko-maďarských vzťahov v kontexte historických, politických, kultúrnych, a psychologických faktorov spájajúcich, ale aj zároveň rozdeľujúcich Slovákov a Maďarov, Slovenskú republiku a Maďarskú republiku, čiže dva susedné národy a dva susedné štáty. J. Doruľa hodnotí, ba priam obnažuje tieto vzťahy cez prizmu spomienok Sándora Márai, o ktorom sa slovenská verejnosť dozvedela v roku 2010, keď vyšli v slovenskom preklade jeho memoáre *Zem, zem!...Pamäti* (do slovenčiny preložil P. Macsovszky, verše prebásnila G. Magová, jazyková redakcia Ingrid Hrubaničová).

Ján Doruľa sa rozhodol na základe analýzy Máraiovej knihy hodnotiť slovensko-maďarské vzťahy za posledných cca stopäťdesiat rokov. A tak nachádza paralely medzi tým, čo opisuje S. Márai vo svojich Pamätiach, a tým, čo hodnotili a opisovali vo svojich dielach naši národní dejatelia, počínajúc Matejom Belom, Ľudovítom Štúrom, Štefanom Markom Daxnerom, Andrejom Sládkovičom, Svetozárom Hurbanom Vajanským a končiac súčasnými predstaviteľmi slovenskej kultúry ako napríklad Anton Hlinka, Milan Rúfus a mnohí ďalší slovenskí historici, jazykovedci, znalci slovenskej literatúry a pod. Áno, potrebujeme upozorňovať slovenskú odbornú verejnosť na nebezpečenstvo pokriveného pohľadu na slovenské dejiny, na slovenský jazyk, na náš významný prínos ku kultivácii Európy už od čias osídlenia nášho územia Slovanmi v období medzi 4.–6. stor., čo potvrdzujú výsledky výskumu slovenských historikov, filológov, archeológov, antropológov, etnológov.

V závere spisu nasleduje *Slovný register* (s. 445–455) a *Literatúra* (s. 457–486).

Ján Doruľa sa dlhodobo venuje výskumu jazykovej situácie v predspisovnom období slovenčiny. Jeho úvahy sa vždy opierajú o dôkladnú znalosť jazykovej situácie, o znalosť písomných pamiatok v danom období, ale najmä o snahu chápať dlhú cestu slovenčiny od jej predspisovného k spisovnému obdobiu ako jedno kontinuum. Svoje analýzy opiera o veľmi dobrú znalosť diela slovenských vzdelancov, kodifikátorov spisovnej slovenčiny A. Bernoláka a L. Štúra, ale aj prác najlepších autorov napísaných v bernolákovskej či štúrovskej slovenčine. Súhlasíme s J. Doruľom, že rozhodnutia našich národovcov a dejateľov z obdobia slovenského národného obrodzenia pochopíme iba po dôkladnom štúdiu ich diela. Preto svoje tvrdenia podopiera hojným citátmi z ich prác, v ktorých moderný čitateľ nezriedka nachádza obraz súčasnej doby. Tematika spisu Jána Doruľu Slováci medzi starými susedmi / Môžu byť aj Slováci starí? je stále aktuálna a predstavuje bohatú studnicu vedomostí o dejinách spisovnej slovenčiny. Spis je významným príspevkom k poznaniu externých, ale aj interných dejín slovenčiny v širokom kontexte jazykovo-historického a kultúrneho vývinu Slovenska. V celom texte spisu sa profesor Doruľa zároveň predstavuje ako morálna autorita, ktorá má právo povedať, čo Slovensku škodí a čo je pre slovenský národ neprijateľné a pre slovenský jazyk a výklad jeho dejín škodlivé. Dielo odporúčame do pozornosti všetkým domácim i zahraničným slovakistom i slavistom.

RÓBERT LAPKO*

Ján Švec-Slavkovian a jeho preklad breviára

LAPKO, R.: Ján Švec-Slavkovian and his translation of the breviary. *Slavica Slovaca*, 52, 2017, No. 2., pp 168-176 (Bratislava).

In this article we research the unpublished translation of the breviary from the Latin original realized by the priest Ján Švec-Slavkovian (1911-1976) during the last thirty years of his life. Presented extracts of his translation witness to his use of the formal translation method and demonstrate a strong concern in providing an accurate record of the original text. The translation combines the elements of gentle dynamic equivalence with an updated revision of the text.

Translation of the Bible, Book of Psalms, The liturgy of the hours, The Divine Office.

Úvod

Nemožnosť publikovania svojej literárnej tvorby znamenala počas komunizmu pre mnohých autorov na Slovensku aj ukončenie literárnej činnosti. Platilo to aj o talentovanom básnikovi, prekladateľovi, publicistovi, literátovi blízkom katolíckej moderne a katolíckom kňazovi Jánovi Švecovi-Slavkovianovi (1911 – 1976).

Jeho bohatá literárna tvorba spájajúca sa predovšetkým s východným Slovenskom po nútenom ukončení prednášania teológie v Košiciach v roku 1950 už nepokračovala, respektíve, zostala zúžená iba na prekladanie textov Svätého písma.

Preklady Svätého písma¹

To, že zostal pri preklade textov Svätého písma, súviselo pravdepodobne s dvoma dôvodmi. Prvým bol jeho veľký záujem o štúdium Biblie, ktorý sa u Slavkoviana prejavil už počas teologického štúdia v Innsbrucku. Išlo predovšetkým o poetické časti Starého zákona, ktoré ho ako kňaza-básnika najviac oslovovali. V porovnaní s inými časťami Svätého písma patrí preklad biblickej poézie medzi najťažšie. V Innsbrucku v roku 1935 preložil Knihu Veľpieseň z masoretského (hebrejského) textu. Pri dynamickom preklade mal na zreteli čitateľa a jeho kultúrny kontext, ktorému chcel pomôcť ľahšie porozumieť posolstvu textu. V úvode k tomuto prekladu zdôraznil, že ním chcel tiež popularizovať Sväté písmo, prebudiť záujem, lásku k Božiemu slovu a ohlasovať jeho nehynúcu, večne sviežu krásu.² Tento preklad, v ktorom zapracoval viacero expresívnych výrazov (ako napr. *čacky*) s importáciou nejasných výrazov (uzlíček s myrhou, či

* Doc. Róbert Lapko, Th.D., Ph.D., Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach, Hlavná 89, Košice 041 21, rlapko@gmail.com.

¹ Autor príspevkom pokračuje v hodnotení prekladateľskej činnosti biblických textov Slavkoviana. Aktuálny príspevok dopĺňa a rozširuje výsledky bádania publikované v kapitole s názvom Ján Švec Slavkovian – prekladateľ Svätého písma publikované na CD. In: Lenčíš, Š. (ed.): *Kňazská osobnosť – Ján Švec Slavkovian*. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2016, s. 72-81.

² Citované z prekladu *Knihy Veľpieseň* (písaný text na písacom stroji – originál) dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

strapec cyprový), neskôr po miernej úprave vyšiel v roku 1955 v rámci celého prekladu Starého zákona, pripraveného Biblickou komisiou pri Spolku svätého Vojtecha.

Druhým dôvodom záujmu o Sväté písmo bola od roku 1945 práca v rámci spomenutej Biblickej komisie, ktorá z iniciatívy SSV pripravovala nový preklad Písma. Členmi komisie boli vtedajší najlepší slovenskí biblisti z rôznych seminárov, ako Mikuláš Stanislav – prednášal na Spišskej Kapitule, Štefan Janega – prednášal v Nitre, Štefan Zlatoš a Jozef Búda – prednášali v Bratislave, Anton Ján Šurjanský – prednášal v Banskej Bystrici a Ján Švec-Slavkovian – prednášal v Košiciach.³ Slavkovian pracoval na prelade kníh Veľpiesne, Prísloví, Kazateľ, Ezdráš a Nehemiáš. Pri prekladaní sa vyhýbal požiadavke, aby texty mali viac slovenského koloritu.

Básnické apretovanie Žaltára

Skôr ako Slavkovian začal prekladať aj žalmy, mal možnosť ich básnicky apretovať. V roku 1948 vydal SSV Žaltár. Preklad a výklad k nemu urobil dr. Mikuláš Stanislav. Začiatkom roka 1946 požiadal Slavkoviana, aby preklad jeho Žalmov z pôvodiny recenzoval a básnicky upravil niektoré slová. Tiež ho požiadal, aby z rytmického hľadiska upravil slovosled a vetnú skladbu.⁴ V lete 1946 práce na Žaltári boli ukončené a Stanislav s nadšením poznamenal, že Slavkovian Žaltár básnicky apretoval a urobil majstrovské zásahy v úprave textu. Pripomenul tiež, že obidvom išlo viac o pravdu než o krásu.⁵

Na ukážku, preklad začiatku 22. (23.) žalmu apretovaného Slavkovianom:

*Pán môj je pastier, nič mi nechýba,
dáva mi líhať na pašienkach zelených,
vodí ma k vodám, kde odpočiniem si,
dušu moju občerstvuje;
chodníkmi spravodlivými ma vodieva
pre svoje meno.⁶*

Preklad breviára

V posledných rokoch života Slavkovian najviac času venoval prekladu žalmov (snáď to súviselo s jeho každodennou modlitbou žalmov, ktoré sú súčasťou *Officium Divinum*⁷), čo síce, hoci s podlomeným zdravím robil s láskou a trpezlivosťou. Išlo predovšetkým o preklad Žaltára z Neovulgáty, ktorý bol vydaný v Ríme v roku 1969. Z poverenia spišského ordinára Jozefa Ligoša, výkonného predsedu Slovenskej liturgickej komisie, mal pripraviť preklad breviára (*Officium Divinum*).

Posledná verzia jeho prekladu breviára bola pripravená podľa *Liturgia Horarum* (Iuxta Ritus Romanum, Editio Typica, Typis Polyglottis Vaticanis, MCMLXXV). Preklad sa týkal aj rubrik.

³ Porov. Zubko, P.: Slovenské preklady Biblie – historický prehľad. In: Lapko, R. (ed.): K metodike nového prekladu Svätého písma do slovenčiny. Mahtomedi, MN, USA: Vision Slovakia, 2016, s. 65.

⁴ List zo dňa 28.2.1946 je písaný na stroji – originál (podpísaný ručne Mikulášom Stanislavom) a je dočasne uložený v archíve Teologickej fakulty v Košiciach, Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

⁵ Porov. Stanislav, M.: Žaltár, Trnava: SSV, 1948, s. 5-9.

⁶ Stanislav, M.: Žaltár, s. 108-109.

⁷ *Officium Divinum* je modlitbová bohoslužba, ktorá je podľa dávnej kresťanskej tradície zostavená tak, aby sa chválením Boha posvätil celý priebeh dňa i noci. Porov. Sacrosanctum Concilium 84, Dokumenty II. vatikánskeho koncilu. In: Polčín, S. (slov. preklad): Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu. I. Konštitúcie. Trnava: SSV, 1993, s. 207.

Ukážka⁸ jeho prekladu Invitatória s rubrikami a časťou žalmu 94 (95) znie takto:
Invitatorium sa odrieka na začiatku celej dennej modlitby; kladie sa buď pred officium čítaní alebo pred ranné chvály, podľa toho, čím sa začína deň.

V. Pane, otvor moje pery.

R. A moje ústa budú hlásať tvoju chválu.

Odrieka sa žalm 94 so svojou antifónou responzóriovým spôsobom. Prednesie sa a hneď zopakuje antifóna, ktorá sa opakuje po každej strofe. ...

Žalm 94

Výzva chváliť Boha.

Povzbudzujte sa každodenne, kým sa hovorí „dnes“ (Žid 3, 13).

Ant. Podťe, plesajme a chváľme Pána! Jasajme a oslavujme Boha, našu spásu!

(Antifóna sa opakuje)

Podťe, plesajme

a chváľme Pána!

Jasajme a oslavujme Boha,

našu spásu!

Predstupujme pred neho

a vyliievajme vďaky,

privolávajme mu

s piesňami a hudbou.

(Opakuje sa antifóna)

...

Preto som sa zaprisahal

v svojom hneve:

„Nesmú vkročiť na miesto,

kde je môj pokoj!“⁹

Z latinského originálu:

Invitatorium locum suum habet initio totius cursus orationis cotidianaе, scilicet praeponitur aut Officio lectionis, aut Laudibus matutinis, prout ab alterutra actione liturgica dies incipit.

V. Dómine, lábia mea apéries.

R. Et os meum annuntiábit laudem tuam.

Postea dicitur psalmus 94 cum sua antiphona, more responsoriali. Antiphona statim proponitur ac repetitur, iterumque resumitur post unamquamque stropham... .

Psalmus 94

Invitatio ad laudem Dei

Adhortamini vosmetipsos per singulos dies, donec „hodie“ cognominatur (Hebr 3, 13).

⁸ Zvolenie Žalmu 94 (95) ako ukážky sa viaže na jeho takmer denne využívanie v *Officium Divinum*.

⁹ Citované zo zachovanej väčšej časti prekladu breviára (písaného vlastnou rukou a na písacom stroji – originál) dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

Ant. Veníte, exsultémus Dómino, iubilémus Deo salutári nostro, allelúia.
(Proponitur et repetitur antiphona)
*Veníte, exsultémus Dómino;
iubilémus Deo salutári nostro,
Praeoccupémus fáciem eius in confessióne,
et in psalmis iubilémus ei.*
(Repetitur antiphona)

...
*ídeo iurávi in ira mea:
Non introibunt in réquiem meam.*

Z predstaveného prekladu vidieť, že preklad rubrik je urobený pomerne doslovne. Preklad žalmu je urobený vyvážené s formálnou a dynamickou ekvivalenciou¹⁰ so snahou zostať verný textu, ale aj uchovať jeho poetickosť a ľubozvučnosť. Dynamická ekvivalencia dáva v Slavkovianovom preklade väčší dôraz na zrozumiteľnosť posolstva v cieľovom jazyku. Vyznačuje sa slovnatosťou prameniaca z častého opisného spôsobu pri prekladní pôvodiny. Prvý verš žalmu 94 (95) „*Veníte, exsultémus Dómino; iubilémus Deo salutári nostro*“ Slavkovian prekladá dvojnásobným počtom slov: „*Pod'ťe, plesajme a chváľme Pána! Jasajme a oslavujme Boha, našu spásu!*“ Jeho dynamický preklad má črty na jednej strane vynechania textu, na strane druhej dopĺňajúcich vysvetľujúcich vsuviek. Druhý verš žalmu 94 (95) „*Praeoccupémus fáciem eius in confessióne, et in psalmis iubilémus ei*“ prekladá *Predstupujme pred neho a vylievajme vd'aky, privolávajme mu s piesňami a hudbou*. Výraz *in confessióne* prekladá vysvetľujúco a vylievajme vd'aky podobne vysvetľujúco prekladá aj výraz *in psalmis* spojením *s piesňami a hudbou*. Slavkovianovo použitie slovenského výrazu *privolávajme mu* (použitý v 2. verši) zodpovedá viac hebrejskej pôvodine (r'v v hiph.) ako dvakrát použitému latinskému výrazu *iubilémus* v prvých dvoch veršoch.

Napriek príklonu k dynamickému pólu ekvivalencie pri preklade Žalmu 94 (95) väčšia časť prekladu breviára sa viac prikláňa k pólu formálnej ekvivalencie, ako napr. pri Žalme 62 (63).

Uvádzame ukážku jeho prekladu:
*„Bože, ty si môj Boh!
Na svite sa zobúdzam
a hľadám teba!
Po tebe mi dychtí duša,
po tebe mi túži telo.
Sťaby v kraji pustom,
vyschnutom
a s nedostatkom vody
tak sa objavujem*

¹⁰ „Pri prekladaní tak náboženských ako aj sekulárnych textov panuje konsenzus, že akceptovateľným postupom je vytvorenie verzie, ktorá by sa pohybovala niekde v rozmedzí škály doslovný-volný, pričom interlineárny alebo úplne parafrázujúci spôsob by bol už neprípustný. Mnohí autori sa nezdráhajú prijať teóriu prekladu vypracovanú americkým lingvistom Eugenom A. Nidom, ktorému sa pripisuje vytvorenie spojenia formálna a dynamická ekvivalencia na označenie doslovného a voľného prekladu. Podľa tejto teórie sa konkrétny preklad približuje buď k pólu formálna alebo k pólu dynamická ekvivalencia.“ Feník, J.: Ján Švec Slavkovian a preklad Nového zákona. In: Lenčíš, Š. (ed.): Kňazská osobnosť – Ján Švec Slavkovian. Ružomberok: Verbum – vydavateľstvo KU, 2016, s. 83-85.

vo svätyni pred tebou,
chcem vidieť
tvoju moc a slávu.
Lebo tvoje milosrdenstvo
je lepšie ako život.
Moje pery
budú chváliť teba!¹¹ (v. 2-4)¹¹

Vernosť latinskému textu je tu zjavná:
„Deus, Deus meus es tu;
ad te de luce vígilo.
Sítivit in te ánima mea,
te desiderávit caro mea.
In terra desérta et árida et inaquósa,
sic in sancto appáruí tibi,
ut vidérem virtútem tuam et glóriam tuam.
Quóniam mélior est misericórdia tua super vitas,
lábia mea laudábunt te“.
Vynimkou je preklad *ad te de luce vígilo* voľnejšie na svite sa zobúdzam a hľadáť teba!

Dobрым príkladom pomerne doslovného prekladu je Slavkovianov preklad Benediktu¹²:
„Nech je velebený Pán, Boh Izraela,
lebo navštívil svoj ľud a vykúpil ho;
vyviedol nám mocnú spásu
z domu svojho služobníka Dávida,
ako sľúbil prostredníctvom svojich svätých
prorokov, čo odpradáva boli:
On nás vyslobodí od nepriateľov
a z moci všetkých, čo nás nenávidia;
bude milosrdný k našim otcom,
pamätlivý svojej svätej zmluvy,
prisahy, čo odprisahal
nášmu praotcovi Abrahámovi,
že dožičí nám,
aby sme mu, vyslobodení z rúk našich nepriateľov,
bez obavy mohli slúžiť,
nevinní a spravodliví pred ním,
po všetky dni svoje.
A ty, dieťaťko, sa budeš volať: Prorok Najvyššieho,
lebo pôjdeš pred Pánovou tvárou pripravovať jemu cestu,
aby si dal jeho ľudu poznať spasenie,

¹¹ Citované zo zachovanej väčšej časti prekladu breviára (písaného vlastnou rukou a na písacom stroji – originál) dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

¹² Zvolenie Benediktu ako ukážky sa viaže na jeho denne využívanie v *Officium Divinum*.

že príde k odpusteniu jeho hriechov
milosrdným srdcom nášho Boha,
ktorým zhliadol na nás Východiaci z výsokosti,
aby osvecoval tých, čo sedia v tme a tóni smrti,
aby upravoval naše nohy na pokojnú cestu.¹³

Z latinského originálu:

„*Benedictus Dóminus Deus Israel,
Quia visitávit et fecit redemptionem plebis suae;
et eréxit cornu salutis nobis,
in domo David, púeri sui:
sicut locútus est per os sanctórum,
qui a saéculo sunt, prophetárum eius:
salútem ex inimícis nostris,
et de manu ómnium, qui odérunt nos:
ad faciéndam misericórdiam cum pátribus nostris,
et memorári testaménti sui sancti;
iusiurándum, quod iurávit
ad Abraham, patrem nostrum,
datúrum se nobis,
ut sine timóre,
de manu inimicórum nostrórum liberáti,
serviámus illi,
in sanctitáte et iustítia coram ipso,
ómnibus diébus nostris.
Et tu, puer, prophéta Altíssimi vocáberis:
praeibis enim ante fáciem Dómini paráre vias eius,
ad dandam sciéntiam salutis plebi eius,
in remissionem peccatórum eórum,
per víscera misericórdiae Dei nostri,
in quibus visitávit nos Oriens ex alto:
illumináre his, qui in ténebris
et in umbra mortis sedent,
ad dirigéndos pedes nostros in viam pacis.*“

Postupom formálnej ekvivalencie Slavkovian vytvára verný, priam doslovný preklad. Rešpektuje zdrojový jazyk a jeho zákonitosti, reprodukuje formu a obsah pôvodného posolstva. Je verný použitým časom, vedľajšie vety prekladá vedľajšími vetami, rovnako slovesá slovesami, podstatnými menami, podstatnými menami a pod. Výsledkom takéhoto prekladu sú viaceré nezrozumiteľnosti, ako napríklad *eréxit cornu salutis nobis/ vyviedol nám mocnú spásu*. Aj tento preklad má však niekoľko čít dynamickej ekvivalencie ako napr. pri preklade latinského *Et tu, puer, prophéta Altíssimi vocáberis/ A ty, dieťaťko, sa budeš volať: Prorok Najvyššieho*.

¹³ Citované zo zachovanej väčšej časti prekladu breviára (písaného vlastnou rukou a na písacom stroji – originál) dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

Prepracovanie prekladu breviára

Po ukončení prekladateľskej práce na breviári dostal Slavkovian, ako to komentuje v liste Jozefovi Kútnikovi Šmálovovi,¹⁴ kritický recenzentský posudok od profesora Búdu hovoriaci o prílišnom pridržíavaní sa originálu a ťažkej zrozumiteľnosti. A tak pripravil druhý preklad. Po vyše polroku práce ho ukončil s presvedčením, že je už zrozumiteľný, ľahko stráviteľný, uhladenejší a gramaticky správny. Sám hovorieval, že iba zrozumiteľný preklad môže prispieť k väčšiemu duchovného úžitku pre toho, kto s ním pracuje a modlí sa (žalmy). Do svojich prekladov zakomponoval viacero rýmov, aby ukázal, že skutočne ide o poéziu a nie o prózu. Volil predovšetkým trochejský rytmus, lebo je podľa neho „vážny“ a v tomto rytme najlepšie vyznievajú aj žalmy. Rýmy sú však v jeho preklade zriedkavé a náhodné. Výčítkam z odborných kruhov, že rád prepoetizúva veci, sa bránil.¹⁵ Pri prekladoch vytváral aj metafory, ktoré sú cudzie nášmu chápaniu (napr. *som ako vrece v dyme*), anafory, epifory, a časté onomatopoeje. S pokorou uznal, že nemusel mať pri preklade vždy šťastnú ruku. Preklad Žaltára z Neovulgaty bol pre neho náročnejší ako z Psalteria piana. Veľakrát sa pritom potrápil. Bol však presvedčený, že taký preklad v slovenčine ešte nebol, hoci nemusel mať pri ňom posledné slovo.

Ukážka dvoch Slavkovianových zachovaných verzií prekladu prvého žalmu.

Starší preklad

Dvoje ciest

*Blažený muž, čo nechodíeva podľa rady bezbožných,
na cestu hriešnych ľudí nekročí
a v kruhu nehanblivcov nevysedáva,
lež radosť jeho v zákone je Pánovom
a o zákone jeho uvažuje deň a noc
a je sŕa na brehoch vôd zasadený strom,
čo ovocie dá na svoj čas
a ktorého list nevädne
a bársčo robí, darí sa.
No, nie tak bezbožní, veru, nie,
lež ako plevy, ktoré vietor rozháňa.*¹⁶

Novší prepracovaný preklad

O dvoch ľudských cestách

*Blažený muž,
ktorý neodchádza
za návrhmi bezbožníkov,
nepostojí*

¹⁴ Jozef Kútnik Šmálov (1912-1982) bol slovenský katolícky kňaz, básnik, prekladateľ, kritik, literárny a kultúrny historik, pedagóg a teológ.

¹⁵ Citované zo zachovaného listu (písaného na písacom stroji – originál) Jána Šveca-Slavkoviana Jozefovi Kútnikovi Šmálovovi, zo dňa 10.3.1971, dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach, Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

¹⁶ Citované zo zachovanej väčšej časti prekladu breviára (písaného vlastnou rukou a na písacom stroji – originál) dočasne uloženého v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

v ceste s hriešnikmi
a neposedí v spoločnosti
posmievačných rúhačov,
lež obľubuje zákon Pánov
a dňom-nocou
rozoberá jeho zákon.
A je akoby strom,
zasadený pozdĺž vodných tokov,
ktorý prináša plod,
keď mu nadíde čas.
Jeho lístie neoprŕcha.
Všetko sa mu darí,
do čoho sa pustí.
Nie tak bezbožníci,
veru nie tak,
lež sú ako prach,
čo vietor mece!¹⁷

Z latinského originálu:

„*De duabus hominum viis*
Beátus vir, qui non ábiit in consílio impiórum,
et in via peccatórum non stetit,
et in convéntu derisórum non sedit;
sed in lege Dómini volúntas eius,
et in lege eius meditátur die ac nocte.
Et erit tamquam lignum
plantátum secus decúrsus aquárum,
quod fructum suum dabit in témpore suo;
et fólium eius non défluat,
et ómnia quaecúmque fáciat prosperabúntur.
Non sic ípii, non sic,
sed tamquam pulvis quem próicit ventus.“

Znaky formálnej ekvivalencie sú zjavné v obidvoch prekladoch, napr. v zachovaní slovo-sledu a doslovnom preklade viacerých výrazov. Novší Slavkovianov preklad je dynamickejší v porovnaní so staršou verziou, ktorá je príliš formálna. Latinské *in lege eius meditátur die ac nocte* v staršej verzii prekladá doslovne *o zákone jeho uvažuje deň a noc* na rozdiel od novšej verzie prekladu *a dňom-nocou rozoberá jeho zákon*.

Neúspech s vydaním Slavkovianovho prekladu breviára

Slavkovianov preklad Žalmov v danom období existoval popri preklade Búdu a Kútnika. Nebol však záujem o jeho vydanie, napriek dobrým referenciám (Dr. Dúbravec, Dr. Šátek, Dr. Janega, prof. Kútnik, Dr. Pavlovič). Biskup Ján Pásztor (predseda Slovenskej liturgickej komisie) mu v liste v roku 1973 radil spojiť dva preklady (nepovedal však, ktoré dva preklady, ale

¹⁷ Ibid.

pravdepodobne myslel na jeho preklad a viac prozaický preklad Kútника).¹⁸ Slavkovian s tým nesúhlasil a argumentoval, že „tak ako sa nedajú spojiť diela Benku a Fullu, nie je možné spojiť ani preklady, keďže každé dielo predstavuje svojráz autora. Žalmy možno prekladať mnohokrátym spôsobom. Sík Sándor ich do maďarčiny preložil šesťakrátym spôsobom. Lenže nemožno ich prekladať len z nejakého chvíľkového poryvu. K tomu sa žiada solídne, ba celoživotné štúdium, biblické prekladateľské skúsenosti, láska k veci a najmä veľikánska trpezlivosť, na miligramových vázkach vážiť každý výraz“ (z listu Slavkoviana adresovaného biskupovi Pásztorovi 23.8.1973).¹⁹

Prednosť nakoniec dostal preklad žalmov Jozefa Kútника Šmálova (a jeho spolupracovníkov, predovšetkým Jána Magu²⁰), ktorý bol pripravený podľa Neovulgaty. Preklad sa stal súčasťou oficiálneho slovenského katolíckeho vydania Svätého písma a Liturgie hodín. V porovnaní s prekladom Slavkoviana je dynamickejší a viac zodpovedá pravidlám modernej spisovnej slovenčiny.

Ako príklad uvádzame ukážku ich prekladu prvého žalmu (na porovnanie s vyššie predstavenými ukážkami dvoch Slavkovianových prekladov Žalmu 1).

Dve cesty

*Blažený človek, čo nekráča podľa rady bezbožných
a nechodí cestou hriešnikov,
ani nevysedáva v kruhu rúhačov,
ale v zákone Pánovom má záľubu
a o jeho zákone rozjíma dňom i nocou.
Je ako strom zasadený pri vode,
čo prináša ovocie v pravý čas,
a jeho listie nikdy nevädne;
darí sa mu všetko, čo podniká.
No nie tak bezbožní, veru nie;
tí sú ako plevy, čo vietor ženie pred sebou.*²¹

Záver

Jánovi Švecovi-Slavkovianovi vďačíme za terajší oficiálny katolícky preklad niektorých starozákonných kníh. Jeho preklad breviára zostal nevydaný a stal sa predmetom biblického výskumu prekladateľského spôsobu na základe analýzy dostupných materiálov. Predstavené ukážky svedčia o formálnej prekladateľskej metóde so snahou o verné pretlmočenie pôvodných výrazov. Preklad však vykazuje aj prvky miernej dynamickej ekvivalencie so snahou aktualizácie textu. Každý Slavkovianov preklad bol zároveň výkladom, ktorým chcel otvárať dvere k bohatstvu a kráse Božieho slova. To platí aj o jeho prelade breviára.

¹⁸ Citované zo zachovaného listu (písaného na písacom stroji – originál) zo dňa 7.8.1973, pod č. 852/973 dočasne uložené v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

¹⁹ Citované zo zachovanej korešpondencie Jána Šveca-Slavkoviana (kópia listu napísaná na písacom stroji) dočasne uložené v archíve Teologickej fakulty v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku (bez označenia fondu a signatúry).

²⁰ Ján Maga (1944-1996) slovenský katolícky kňaz, prekladateľ, básnik, pedagóg a teológ.

²¹ Sväté písmo Starého a Nového zákona, Rím: SÚSCM, 1995.

SPRÁVY A RECENZIE

Informácia o akreditačnom hodnotení činnosti Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV za roky 2011-2015 medzinárodným panelom zahraničných expertov

Na úvod nkrátko pripomínáme, že Slavistický ústav Jána Stanislava (=SÚJS) SAV svojím výskumom zaplňa citeľnú medzeru v rámci európskeho slavistického vedeckovýskumného priestoru, najmä v oblasti výskumu vývinu slovenského jazyka a kultúry v kontexte s ostatnými slovanskými jazykmi a kultúrami a vo vzťahu k latinskému, nemeckému a cirkevnoslovanskému historicko-kultúrnemu horizontu. Možno tu ďalej pripomenúť, že aj Druhý kongres slovenských slavistov v roku 2015, so širokým zastúpením domácich aj zahraničných slavistov, sa venoval bilancii výskumných výsledkov a stratégií slovenskej slavistiky (pozri súbor štúdií v publikácii *Ján Stanislav a slovenská slavistika*, Bratislava 2016).

Princípy základného slavistického výskumu na Slovensku vychádzajú z plurality vedeckého bádania v komplexnom interdisciplinárnom a porovnávacom výskume vzťahov slovenského jazyka a kultúry k iným slovanským i neslovanským jazykom a kultúram a tiež pri prezentácii spoločensky či politicky aktuálnych tém súvisiacich s daným výskumným programom. Táto vedeckovýskumná stratégia sa realizuje aj v kooperácii so slavistickými inštitúciami v zahraničí, s Medzinárodným komitétom slavistov a Slovenským komitétom slavistov.

Podľa Zásad pravidelného hodnotenia vedeckých organizácií SAV za obdobie 2012-2015 sa Slavistický ústav Jána Stanislava SAV dňa 28. februára 2017 odvolal proti spôsobu hodnotenia činnosti SÚJS SAV medzinárodným panelom zahraničných expertov (z Maďarska, Estónska, Fínska, Dánska a Chorvátska) najmä z toho dôvodu, že toto hodnotenie obsahuje celý rad nekvalifikovaných námietok, výhrad i tzv. odporúčaní, ktoré nevyplývajú z hodnotenia prístupných výsledkov vedeckovýskumnej činnosti pracoviska, ani s ňou nijako zjavne nesúvisia.¹

Sme presvedčení o tom, že len výsledky vedeckovýskumnej činnosti nášho pracoviska pri plnení úloh dlhodobého výskumného programu môžu určovať mieru jeho zaradenosti do európskeho výskumného priestoru (jeho „viditeľnosti“ v tomto priestore) i primeranosť použitých výskumných metód (ciest, smerovaní, spôsobov a postupov).

Text odvolania bol prostredníctvom Akreditačnej komisie SAV sprístupnený medzinárodnému panelu expertov, ktorý vo svojej odpovedi len nepriamo reagoval na niektoré vysvetlenia a námietky uvedené v odvolaní

Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV (text tejto odpovede uvádzame tu v prílohe).

V našom odvolaní sme predložili tieto základné pripomienky, komentáre a vysvetlenia:²

I.

„One of the main building blocks in the research done in the institute comes under the heading of ‚interdisciplinarity‘. This is to be commended and is reflected in the scope of disciplines that the institute declares as having done research (...) Even after the site visit the interdisciplinarity mentioned remains slightly unclear in some aspects. This question is especially pertinent because of the small number of researches, namely nine.“

Hodnotiaci panel si nevšimol, že na riešení projektov SÚJS SAV sa zúčastňuje niekoľkonásobne vyšší počet riešiteľov, ako je počet interných pracovníkov ústavu. Je

¹ V zmysle *Zásad pravidelného hodnotenia vedeckých organizácií SAV za obdobie 2012-2015* SÚJS SAV právoplatne požiadal o to, aby o hodnotenie činnosti ústavu za uvedené obdobie bol požiadaný aj ďalší expert, ktorého vedeckovýskumné zameranie a jeho výsledky poskytujú záruku odbornosti a nezáujatosti posúdenia činnosti SÚJS SAV. Napriek tomu, že sme v opakovanej žiadosti adresovanej Akreditačnej komisii SAV uplatnili svoj nárok na poskytnutie tohto hodnotenia, nedočkali sme sa kladného (ani nijakého iného) vybavenia tejto žiadosti. Rovnaký osud postihol aj našu sťažnosť na takéto (ne)vybavovanie uvedenej žiadosti. Sťažnosť sme predniesli na zasadnutí nadriadeného Predsedníctva SAV, na ktoré sme boli predvolaní ako zástupcovia organizácie, ktorá sa odvolala proti hodnoteniu medzinárodného panelu.

² Vo svojom odvolaní sme uviedli aj takúto poznámku: „Hodnotenie uvedeného medzinárodného meta-panelu bolo SÚJS SAV doručené len v anglickom jazyku, tak ako aj celé účinkovanie tohto panelu pri akreditačnom hodnotení pracovísk SAV a v komunikácii s ním prebiehalo len v angličtine; podobne aj obsahy akreditačný dotazník bol pracoviskám SAV predložený a žiadalo sa ho vyplniť v angličtine. – Pri tejto príležitosti SÚJS SAV žiada o právne preskúmanie tohto postupu, či totiž úradovanie Predsedníctva SAV v styku s pracoviskami SAV a celé účinkovanie hodnotiacej akreditačnej komisie aj vo verejnom styku s pracovníkmi na pôde SAV (bez akéhokoľvek zabezpečenia tlmočenia a prekladania zo strany Predsedníctva SAV) je v súlade so zákonom Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov, najmä s § 3 tohto zákona.“

nepochopiteľné ničím nepodložené konštatovanie, ktoré spochybňuje interdisciplinárne zameranie výskumu najmä vzhľadom na malý počet pracovníkov ústavu (deväť). Panel odporúča ešte zvýšiť počet výskumníkov z iných ústavov a univerzít a jasne uviesť presnú povahu tejto interdisciplinárnej spolupráce.

„However, apart from increasing the number of researchers clearer and firmer ties with some of the other SAS institutes and universities should be developed. A higher level of profiling of collaboration with the above mentioned disciplines would enhance a deeper level of interdisciplinarity and here we specifically refer to linguistics, that is, firmer ties with the Institute of Linguistics in SAS. In connection to the above, further elucidation would be welcome on the issue of the increasing number of researchers from other institutes and universities that participate in research projects. Such collaboration can only be commended; however, the exact nature of this collaboration has to be explicitly stated.“

Odporúčanie panelu výrazne zlepšiť spoluprácu s ďalšími akademickými a mimoakademickými pracovníkmi neberie do úvahy **nevyhnutné predpoklady** a podmienky úspešnej realizácie takejto spolupráce. Dlhoročné skúsenosti, overené priebehom realizácie a najmä vedeckými výsledkami riešenia projektov interdisciplinárne zloženými riešiteľskými kolektívami, ukazujú, že očakávané výsledky riešenia dosahuje tím zložený z **jednotlivcov** nielen odborne pripravených, ale aj osobnostne zainteresovaných na hľadaní spoločných riešení v timovej interdisciplinárnej spolupráci. Vzhľadom na naliehavo odporúčanú spoluprácu so všetkými možnými partnermi je potrebné naliehavo upozorniť na to, že nie všetci, ba ani nie všetci tzv. potenciálni partneri majú na takúto spoluprácu práve tie **nevyhnutné predpoklady**. Toto odporúčanie, ktoré má skôr charakter akéhosi všeobecného želania, možno skôr označiť za povrchný, laický pohľad, lebo neberie do úvahy predpoklady a podmienky na takto odporúčanú spoluprácu.

- Tak napríklad viackrát panelom odporúčaný Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra (=JÚĽŠ) SAV nemá nijaké predpoklady spolupracovať na našich výskumoch viazaných na byzantsko-slovanský obrad a cirkevnoslovanský jazyk, ani na spoluprácu späť s výskumom používania latinského a nemeckého jazyka, ani na mestskú a cirkevnú hudobnú kultúru.
- SÚJS SAV nemôže spolupracovať s JÚĽŠ SAV napríklad na výskume slovenských nárečí alebo na výskume gramatickej stavby spisovného jazyka či na výskume jazykovej kultúry a kodifikácie slovenského jazyka; na tieto výskumné oblasti je zriadený práve JÚĽŠ SAV.
- Odporúčanie spolupracovať s JÚĽŠ SAV v oblasti lexikografickej tvorby obchádza samu podstatu tvorby lexikografických diel. Autorské kolektívy v JÚĽŠ SAV pracujú na tvorbe jednojazykových výkladových slovníkov slovenského jazyka (výkladový slovník súčasnej slovenčiny a nárečový slovník slovenčiny), ktoré nemajú porovnávaci medzijazykový charakter, aký má trojzväzkový bulharsko-slovanský slovník, ktorý spracúva jedna pracovníčka SÚJS SAV. Metodológia jeho

spracúvania sa podstatne líši od metodológie spracúvania jednojazykových výkladových slovníkov. Osobitosť bulharsko-slovenského lexikografického výskumu si vyžaduje špecifický konfrontačný slavistický výskum, ktorý sa v JÚĽŠ SAV nerealizuje.³ Tu treba ešte pripomenúť, že naša autorka bulharsko-slovenského slovníka zreteľne nadväzuje na slovenskú lexikografickú tradíciu, vypracovanú pri dávnejšej tvorbe dvojjazyčných rusko-slovenských a slovensko-ruských slovníkov.

II.

K zmluvne realizovanej spolupráci nášho ústavu s Ústavom slovenskej literatúry (=ÚSIL) SAV najmä pri plnení výskumných úloh Centra excelentnosti SlovSlav SAV (=CE) vyslovuje panel závažnú výčitku:

„However, it remains unclear what is the specific nature of collaboration with the Institute of Slovak literature, especially within the context of the declared Centre of Excellence.“

- V príkrom rozpore s touto výčitkou sú údaje o intenzite a rozsahu realizovanej spolupráce s ÚSIL SAV na projekte CE, kde sú úlohy jasne a exaktne formulované. Pracovníčky ÚSIL SAV na základe tejto spolupráce pripravili na vydanie tri knižné tituly vydané CE ako výsledok riešenia plánovaných úloh, dobre zdokumentovaná je aj účasť pracovníčok ÚSIL SAV na šiestich vedeckých konferenciách s účasťou domácich i zahraničných referentov. O vedeckých prínosoch výsledkov riešenia projektu CE informovali verejnosť všetci jeho riešitelia, a teda aj pracovníčky ÚSIL SAV, práve na pôde SÚJS SAV. Okrem toho treba uviesť, že vedúci CE (pracovník SÚJS SAV) prezentoval výsledky výskumu v CE v rámci širšieho výkladu o jazykovo-historickom vývine v troch prednáškach pre doktorandov a pracovníkov ÚSIL SAV.
- Treba okrem toho pripomenúť, že SÚJS SAV počas sledovaného obdobia spolupracoval s ďalšími ústavmi SAV, najmä s Ústavom slovenskej literatúry (=ÚSIL) SAV, Ústavom hudobnej vedy SAV, Ústavom divadelnej a filmovej vedy SAV, Ústavom svetovej literatúry SAV a Ústavom dejín umenia SAV na projekte v rámci výzvy Operačného programu 4.1 Podpora sietí excelentných pracovísk výskumu a vývoja na projekte s názvom „Európske dimenzie umeleckej kultúry Slovenska“.

III.

Panel adresuje výčitku aj k spôsobu organizovania doktorandského štúdia, o ktorom hovorí, že je principiálne správne, no odporúča inú konceptualizáciu interdisciplinárneho doktorandského programu, a to prizvaním výskumníkov z iných ústavov alebo ďalších univerzít:

³ Hoci si vysoko vážime účasť pracovníkov JÚĽŠ SAV napríklad na tvorbe Slovenského jazykového atlasu, ide o dielo, do ktorého vkladajú svoje dotazníkové údaje jednotlivé národné jazykovedné pracoviská zamerané na výskum nárečí jednotlivých slovanských jazykov. Nie sú to teda systematické slavistické výskumy, aké realizujú osobitné slavistické pracoviská v jednotlivých slovanských krajinách.

„However, ties and relationships between the institutes and universities should be enhanced by a more articulate PhD program. This especially refers to the fact that one senior researcher has one doctoral candidate. Considering the importance of interdisciplinary a welcome innovation would be the possibility of having more than one supervisor per doctoral candidate. This further implies that more effort should be put into conceptualizing truly interdisciplinary PhD programs by recruiting researchers from other institutes of SAS (even the ones with which at present collaboration is not well developed) and, needless to say, the university in Nitra as well as possibly other universities.“

Spolupráca SÚJS SAV ako externej školiacej inštitúcie Filozofickej fakulty UKF (= FF UKF) v Nitre sa realizuje podľa Zákona o vysokých školách 131/2002 Z.z. v znení neskorších predpisov, najmä podľa § 54 tohto zákona.

- Odporúčanie panelu, aby doktorand mal viacej školiťelov, je v protiklade so znením Zákona o vysokých školách.

Doktorandov v SÚJS SAV ako externej školiacej inštitúcii vedú pracovníci SÚJS SAV a sú ich školiťelmi. Počas sledovaného obdobia sa v SÚJS SAV školilo osem doktorandov. Popri školiťeloch im boli pridelení aj konzultanti z radov pracovníkov SÚJS SAV i FF UKF v Nitre; v rámci študijného programu sa tak zabezpečuje riadny chod interdisciplinárne zameranej doktorandskej prípravy formou prednášok a seminárov. Konzultácie doktorandov sa uskutočňujú pravidelne podľa harmonogramu ich študijného programu. Konzultantmi doktorandov a ich oponentmi sú podľa potreby aj odborníci z ďalších fakúlt na Slovensku (v Bratislave, Trnave, v Banskej Bystrici, v Prešove i na iných pracoviskách).

- SÚJS SAV sa v sledovanom období aktívne podieľal aj na medzinárodnom doktorandskom programe, čo dokumentuje napríklad úspešná obhajoba doktorandky M. Hríbovej zo Srbska, ktorá svoje doktorandské štúdium realizovala na FF UKF v Nitre v rámci vládneho štipendijného programu pod vedením jej školiťela a pracovníka SÚJS SAV P. Žeňucha.
- Treba tiež poznamenať, že pracovníci SÚJS SAV prednášajú a vedú semináre na FF UKF v Nitre, na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda (=FF UCM) v Trnave; pracovníčka ústavu K. Žeňuchová je vedúcou Katedry slovenského jazyka na FF UCM v Trnave, L. Kačič prednáša na Hudobnej a tanečnej fakulte VŠMU, pracovníci ústavu sú členmi vedeckých rád Teologickej fakulty Trnavskej univerzity, FF UCM v Trnave a Vedeckej rady Trnavskej univerzity.

IV.

Podľa hodnotiaceho protokolu panel „cíti“ nedostatok ochoty sprístupniť databázy pracoviska; takéto sprístupnenie by v kontexte európskej integrácie digitalizovaných databáz (digitalizovaných rukopisov) bolo vítaným krokom tým správnym smerom:

“The social and cultural impact would, without a doubt, be much higher if the databases that the institute has been to be opened up to a much

wider audience. Unfortunately, the panel sensed a lack of willingness to do this. In view of the European integration of databases (digitalized manuscripts) a step in this direction would be more than welcome.“ Túto výčitku panel duplikuje aj v záverečných komentároch a odporúčaniach nasledovne: *“The necessity of opening up the existing databases, working on their digitalization and, when the conditions allow it, connecting to international databases such as CLARIN and Europeana.“*

- Elektronická databáza cyrilských i latinských textov nevznikla v SÚJS SAV ako výsledok cieľenej digitalizácie dokumentov; ústav nedisponuje digitalizačnou technikou a nie je ani pamäťovou inštitúciou. Získané elektronické zdroje vznikli za účelom dokumentácie výskumných poznatkov. Originálne texty v podobe vyfotografovaných dokumentov alebo textov na CD-nosičoch sú majetkom pamäťových inštitúcií (archívov, kde pracovníci realizovali svoj výskum), cirkvi a zbierok súkromných osôb, ktoré svoje materiály poskytli SÚJS SAV na účely vedeckého výskumu. Ústav nie je oprávnený ich sprístupňovať vo verejnej databáze.

V podobe výsledkov svojich vedeckých výskumov sprístupňuje SÚJS SAV transliterované texty v medzinárodnej edícii *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae* (=MBSLS),⁴ vybrané pamiatky sa v transliterovanej podobe s komentármi publikujú aj v rámci supplementa časopisu *Slavica Slovaca* (sú plne k dispozícii v internete) a v iných publikáciách. Tieto skutočnosti sa prediskutovali aj pri prezentácii SÚJS SAV pred hodnotiacim panelom, preto je toto „odporúčanie“ panelu ťažko pochopiteľné.

V.

„A much deeper strategic conceptualization of future plans (this discussion should include all researches as well as doctoral students), developing a strong sense of what the priorities will be in the future, thus avoiding an ‚individualized‘ approach of single researchers.“

- Stratégia slovenského slavistického výskumu bola vypracovaná, odborne oponovaná a publikovaná už v čase zriaďovateľskej prípravy osobitného slavistického pracoviska v SAV, je ďalej zadefinovaná nielen v zriaďovacej listine SÚJS SAV, ale krátkodobé koncepčné smerovanie slovenskej slavistiky sa prediskutovalo aj na dvoch kongresoch slovenských slavistov (2011 a 2015) za účasti zahraničných slavistov. O stratégii takto prediskutovaných slavistických výskumov sme v akreditačnom dotazníku priniesli podrobnú správu, ktorú hodnotiaci panel, zdá sa, opäť prehliadol.

⁴ Medzinárodná vedecká edícia MBSLS vznikla v SÚJS SAV v spolupráci s Pápežským východným ústavom (Pontificio Istituto Orientale) v Ríme. Jej cieľom je formou vedeckých publikácií sprístupňovať jednotlivé texty zo spomínanej databázy. Doteraz vyšli štyri zväzky tejto edície a pripravujú sa ďalšie.

VI.

„A stronger international publication strategy would be welcome, with special reference to English (German is quite well covered) with the aim of increasing the visibility of research achievements and making them available to a much larger international audience.“

- SÚJS SAV publikuje výsledky svojich výskumov v rozličných jazykoch, vrátane angličtiny, ktorú aj my pokladáme za významný nástroj medzinárodnej komunikácie. Spôsob (aj jazyk) prezentácie výsledkov našich výskumov sa realizuje aj vzhľadom na jazykové a kultúrne prostredie, ktoré je predmetom výskumu vzťahov slovenského jazyka a kultúry so spomínanými už jazykmi a kultúrami. Výskum slovensko-anglických vzťahov sa v SÚJS SAV nerealizuje. Vzhľadom na širšie medzinárodné začlenenie výskumu slovensko-latinských vzťahov alebo vývinu hudobnej kultúry na Slovensku v európskom rámci sa výsledky týchto výskumov prezentujú v plne primeranej miere aj v anglickom a v rovnako náležitej miere aj v nemeckom jazyku. V daných tematických okruhoch výskumu organizoval náš ústav celý rad medzinárodných konferencií, na ktorých bola rokovacím jazykom angličtina. Ako jeden z mnohých príkladov možno spomenúť publikáciu *Themes of Polemical Theology Across Early Modern Literary Genres. Lady Stephenson Library, Newcastle upon Tyne: Cambridge Scholars Publishing, 2016, xxvi+349 s. ISBN 978-1-4438-8735-9*, ktorá je výsledkom medzinárodnej projektovej vedeckej spolupráce vedcov z 12 európskych krajín i z Kanady a Izraela v rokoch 2012-2015, organizačne a obsahovo realizovanej našim ústavom. Osobitné miesto v tomto kontexte má aj výskum hudobnej kultúry, ktorý sa prezentuje napríklad v publikácii *Musikalische und literarische Kontexte des Barocks in Mitteleuropa / in der Slowakei* (Bratislava: 2015. 280 s.) i v ďalších publikáciách obsahujúcich príspevky slovenských i zahraničných autorov v nemeckom a anglickom jazyku. Viditeľnosť výsledkov slovenskej slavistiky v medzinárodnom slavistickom kontexte dokumentuje aj vyššie spomínaná medzinárodná edícia *Monumenta byzantino-slavica et latina Slovaciae*, ktorá vychádza v spolupráci s Pontificio Istituto Orientale v Ríme.
- O významnom medzinárodnom postavení SÚJS SAV svedčí aktívna účasť jeho pracovníkov aj pri organizovaní medzinárodných (svetových) slavistických zjazdov. V tejto súvislosti treba podotknúť, že základným komunikačným prostriedkom je v tomto prostredí ruština a ostatné slovenské jazyky. Na svetových slavistických zjazdoch sa zúčastňuje v priemere 650 účastníkov, z ktorých polovicu tvoria najmä slavisti z neslovanských krajín. Všetci aktívni účastníci prednášajú svoje referáty v niektorom zo slovanských jazykov, vrátane ruštiny. Len takmer 5% príspevkov na svetových slavistických zjazdoch sa prezentuje v anglickom alebo nemeckom jazyku.
- V kontexte s medzinárodnou viditeľnosťou SÚJS SAV treba poukázať na vysoké medzinárodné uznanie slavistickej práce prof. PhDr. Jána Doruľa, DrSc., ktorý bol v roku 2008 zvolený za čestného člena Medzinárodného komitétu slavistov (=MKS) a v roku 2013 bol za člena Prezidia a koordinátora komisií pri Medzinárodnom komitétu slavistov (v súčasnosti MKS tvorí 42 krajín sveta), zvolený prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.

- Ako z vyššie uvedených skutočností vyplýva, Európa (Cambridge, Moskva, Rím, Sofia, Viedeň, Minsk, Münster, Warwick, Krakov, Praha...) vidí výsledky našich slavistických výskumov aj napriek tomu, že nás panel v európskom priestore nenachádza.

Prof. PhDr. Peter Žeňuch, DrSc.
riaditeľ SÚJS SAV

Prof. PhDr. Ján Doruľa, DrSc.
predseda Vedeckej rady SÚJS SAV

Príloha

To the Jan Stanislav Institute of Slavistics of SAS;
19 June 2017.

The evaluation panel received the response from the Institute of Slavistics and appreciates that the Institute has taken the time to reflect and respond to the assessment. As it was stressed during the site visit the basic overall aims of the evaluation were twofold: to evaluate the Institute according to international standards (but taking into consideration national priorities and the main subject area of the Institute) as well as to offer recommendations that would contribute to making the Institute even more internationally recognized. In other words, the recommendations should be seen as building towards future developments.

It should be stated again that the evaluations were done paying attention to details both in the questionnaires as well as the insights provided during the site visits. However, we have observed that in the concrete objections there are repeated references to the before mentioned. We reaffirm that the Institute could only profit from extending collaboration with other SAS institutes, especially those which at present either have very slim or non-existent ties. The recommendation on thinking through a deeper strategy for future plans and developing a strong sense of what the priorities should be in the future is the safest way to avoid an 'individualized' approach of single researchers. We are also convinced that a stronger international publication strategy, with special reference to English, would be welcome and would increase the visibility of research achievements, while at the same time, as clearly stated in our evaluation, this does NOT endanger publishing in other languages. As already stated, we also advise an opening up to existing pan-European databases. As far as inclusion in pan-European databases is concerned the point of this recommendation is to showcase the cultural heritage of Slovakia to a much wider audience. This does imply extra efforts, but in other countries it has proven to provide substantial visibility.

More concretely, comments referring to the number of institution employees were meant in the best possible sense because with more researchers in the Institute itself higher aims could be achieved. The panel was fully aware that other researchers from different institutes also participated in various areas of research, however a more strategic approach to future endeavors with people inside and outside the Institute could very much be expected to provide more outstanding results.

The Panel finds no reason to change the assessment, the recommendations, the subrankings and the overall ranking.

Optimistických osemdesiat rokov profesora Ivora Ripku

Vek nemusí byť vždy rozhodujúci. Hovorí sa, že vek je iba číslo. Dôležité je zachovať si zdravie mysle, zdravie ducha, zdravie umu. A takéto zdravie naplňa Ivor Ripka v plnej miere. Hoci už nie je aktívne zamestnaný, jeho vedecká činnosť neutíchla, pokračuje tak ako pred niekoľkými desiatkami rokov. Píše vedecké štúdie, recenzie, posudky vedeckých prác, vydáva monografie, posudzuje doktorandské, rigorózne, habilitačné práce, zúčastňuje sa na vedeckých seminároch, konferenciách a iných vedeckých podujatiach, prednáša na vysokých školách a iných inštitúciách po celom Slovensku ako pozyvaný hosť.

Prof. PhDr. Ivor Ripka, DrSc., sa narodil 7. 9. 1937 v Bratislave. Zmaturoval v Poprade a v rokoch 1955 – 1960 študoval na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského odbor slovenský jazyk a ruský jazyk. Do Ústavu slovenského jazyka SAV, terajšieho Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV, nastúpil roku 1962, kde po internej aspirantúre získal roku 1968 vedeckú hodnosť kandidáta filologických vied. Postupne sa stal vedeckým, samostatným vedeckým a napokon vedúcim vedeckým pracovníkom. Roku 1969 získal vedeckú hodnosť doktora filozofie (PhDr.), roku 1999 doktora vied (DrSc.), roku 2000 sa habilitoval (docent) a roku 2002 inauguroval (profesor). V rokoch 1973 – 2005 bol vedúcim Dialektologického oddelenia JÚĽŠ s výnimkou rokov 1995 – 1999, keď zastával funkciu riaditeľa JÚĽŠ SAV. V deväťdesiatych rokoch predchádzajúceho storočia a v prvých desaťročiach 21. storočia prednášal na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, na Katedre slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave a na Katedre slovenského jazyka a literatúry (teraz na Katedre knižničných a slovanských štúdií) Fakulty humanitných a prírodných vied Prešovskej univerzity, kde ho roku 2011 vymenovali za emeritného profesora.

Z významných členstiev a funkcií v odborných organizáciách a komisiách možno uviesť: výberovo: predseda Vedeckej rady JÚĽŠ SAV, predseda Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV, člen a predseda Vedeckého kolégia pre vedy o jazyku, literatúre a umení SAV, člen komisie pre obhajoby kandidátskych prác v odbore slovenský jazyk, podpredseda spoločnej odborovej komisie pre doktorandské štúdium vo vednom odbore slovenský jazyk, člen spoločnej odborovej komisie pre obhajobu doktorských dizertácií vo vednom odbore všeobecná jazykoveda, člen Medzinárodnej komisie pre jazykové kontakty pri Medzinárodnom komitáte slavistov, člen Medzinárodnej komisie pre Celokarpatský dialektologický atlas, predseda Slovenskej národnej komisie CKDA, člen Zväzu slovenských spisovateľov, podpredseda Ústrednej jazykovej rady pri Ministerstve kultúry SR, teraz jej člen, člen redakčnej rady Jazykovedného časopisu, člen redakčnej rady Slovenskej reči (do roku 2000 hlavný redaktor), člen redakčnej rady ročne vychádzajúceho zborníka Katedry slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty Pedagogickej fakulty Prešovskej univerzity *Slovo o slove* a i.

Pripomíname aj významné ocenenia Ivora Ripku: Strieborná čestná plaketa SAV Ľudovíta Štúra za záslu-

hy v spoločenských vedách (1987), Zlatá čestná plaketa SAV Ľudovíta Štúra za zásluhy v spoločenských vedách (1997), Pocta ministra kultúry SR za zásluhy v spoločenských vedách (1997), Cena dekana Fakulty humanitných a prírodných vied v Prešove za publikačnú a vedeckovýskumnú činnosť (2007), ocenenie Ottovho nkladateľstva v Prahe Ottík 2007 za mimořádný tvůrčí přínos při rozvoji původní slovenské odborné literatury (2007), Prémia Literárneho fondu za preklad Slovaných starožitností 2 (2010) a i.

Vedeckovýskumné oblasti Ivora Ripku sú rozsiahle. Zameriava sa na slovenskú i slovanú dialektológiu, všeobecnú nárečovú lexikológiu a lexikografiu, frazeológiu súčasnú i nárečovú, areálovú lingvistiku, slovensko-slovanú i slovensko-neslovanú jazykové kontakty, dejiny slovenského jazyka, všetky roviny súčasného jazyka, jazykovú kultúru, onomastiku a i. Podrobný súpis prác Ivora Ripku nájdeme okrem príloh k jubilejným článkom v Jazykovednom časopise (1987, 1997) v šiestich zväzkoch publikácie Slovenskí jazykovedci, ktorá je súbornou personálnou bibliografiou slovaných slovankistov a slavistov (1987, 1997, 1998, 2003, 2009, 2014), takže na tomto mieste sa sústreďme na obdobie vedeckého života Ivora Ripku od roku 2011, ktoré nie je zachytené v Slovenských jazykovedcoch. Pristavíme sa však pri niektorých kľúčových projektoch a prácach aj z predchádzajúceho obdobia.

Vysoko treba hodnotiť jeho prínos vo výskume slovaných nárečí, osobitne v nárečovej lexikológii a lexikografii. Je to doména jazykovedného výskumu Ivora Ripku. Ako vedúci Dialektologického oddelenia JÚĽŠ SAV viedol práce na Slovníku slovaných nárečí, pod jeho vedením vznikala koncepcia tohto diela a ako vedecký redaktor má mimoriadnu zásluhu na vydaní prvých dvoch zväzkov (1994, 2006). V súvislosti s prípravou tohto slovníka vzniklo nespočetné množstvo štúdií. Je nám veľmi ľúto, že po odchode Ivora Ripku z JÚĽŠ SAV sa s ním prerušila spolupráca na tomto diele. Nazdávame sa, že jeho externá spolupráca by urýchlila vydávanie ďalších zväzkov tohto monumentálneho diela. Spomedzi ostatných prác treba spomenúť jeho účasť na príprave sedemzväzkového Celokarpatského dialektologického atlasu (7. zväzok vyšiel roku 2003). Priekopníckymi sú práce o jazyku amerických Slovanov: monografia *Speech of American Slovaks/Jazykové prejavy amerických Slovanov* (1994; v spolupráci s L. Hammerovou) a ďalšie štúdie. Nemožno nespomenúť vysokoškolskú učebnicu *Základy slovannej lexikológie* (2003, 2. vyd. 2004; spoluautorka M. Imrichová), ktorá je zaradená medzi základnú literatúru pre študentov slovaného jazyka na vysokých školách. Roku 2005 vydal *Príručku slovaného pravopisu pre školy a prax* (v spoluautorstve s M. Imrichovou a J. Skladanou). Prakticky možno využiť jeho prácu *Zemepisné názvy, obyvateľské mená* (2007). Uvedomujeme si, že sme neuviedli ďalšie významné práce a projekty Ivora Ripku spred roka 2010, no všetky jeho tituly sú prístupné v spomínaných prácach.

Osobitne však treba spomenúť preklad Slovaných starožitností od P. J. Šafárika (spoluprekladateľka J. Skladaná), ktorý vyšiel v rokoch 1999 (1. diel) a 2009 (2. diel). Toto veľkolepé dielo, tento klenot slovannej i slovannej vedy a kultúry zúročil Ivor Ripka vo viacerých referátoch na konferenciách a štúdiách v zborníkoch z viacerých as-

pektov. V rokoch 2012 – 2016 sa stal spoluriešiteľom na významnom projekte Centrum excelentnosti SAV, ktorý získal Ústav Jána Stanislava SAV. Hlavnou témou tohto projektu boli Dejiny slovenskej slavistiky 19. a 20. storočia. Postavy slovenského národného obrodenia (Anton Bernolák, Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Pavol Dobšinský, Jonáš Záborský) + Ján Stanislav – ich činnosť a dielo v európskom kontexte. V tomto projekte pokračoval Ivor Ripka v analýze diela P. J. Šafárika Slovenské starožitnosti. Ide o štúdiu v rámci Centra excelentnosti, ale aj predchádzajúce a neskoršie štúdiu: O prepise proprii pri preklade Šafárikových Slovenských starožitností (2002), Etymologie Pavla Jozefa Šafárika v Slovenských starožitnostiach (2011), Slovenské starožitnosti Pavla Jozefa Šafárika v slovenčine (2011), Roztriedenie slovanských jazykov v diele Pavla Jozefa Šafárika (2012), Etnonymá v Slovenských starožitnostiach Pavla Jozefa Šafárika (2012), Pavol Jozef Šafárik a jeho klasifikácia slovanských jazykov (2012), Slovenský preklad Šafárikových Slovenských starožitností (2013, spoluautorka J. Skladaná), Etymologické výskumy Jána Kollára a Pavla Jozefa Šafárika (2014); Hydronymá v Slovenských starožitnostiach Pavla Jozefa Šafárika (2015).

Okrem týchto štúdií, analyzujúcich Slovenské starožitnosti P. J. Šafárika, Ivor Ripka pokračuje v publikovaní ďalších svojich prác aj po roku 2010. Roku 2011 vychádza tretie upravené a doplnené vydanie Príručky slovenského pravopisu pre školy a prax (spoluautorky M. Imrichová a J. Skladaná). V tom istom roku vychádza upravená monografia Kapitoly z lexikológie (spoluautorka M. Imrichová). Zásadný príspevok napísal Ivor Ripka roku 2013 s názvom Niekoľko poznámok o termíne staroslovenčina, o ktorom sa rozvinula veľká diskusia v súvislosti s termínom staroslovenčina. Jubilant nevynecháva ani kontroverzné témy; ide o príspevok Konštanty a premenné Československej mluvnice Jána Stanislava (2016). Roku 2017 mu vychádzajú dve monografie. *Selecta linguistica 1. Štúdiu a Selecta linguistica 2. Recenzie*. Do prvej monografie zaradil príspevky, ktoré vyšli v zahraničí, takže takto sa sprístupnili aj našim čitateľom, a v druhej monografii uverejnil výber najvýznamnejších recenzií.

Ivor Ripka nepatrí medzi tých vedeckých pracovníkov, ktorí sa uzavreli iba do svojho odboru a zamerali sa naň. Záujmy Ivora Ripku prekráčajú jeho hlavnú vedeckú náplň a sú mimoriadne rozsiahle. Ide o dejiny domáce i svetové, literatúru takisto domácu i svetovú, dejiny filmu i divadla, výtvarné umenie, všetky športové disciplíny.

Želáme Ivorovi Ripkovi, aby pokračoval vo svojej plodnej vedeckej činnosti aj vo svojich záujmoch, aby si naďalej zachovával svoj optimizmus a tešil sa v kruhu svojej rodiny, priateľov a známych zo života. Všetko najlepšie!

Jana Skladaná

Konferencia Liturgické jazyky v duchovnej kultúre Slovanov

V priestoroch Malého kongresového centra VEDA Slovenskej akadémie vied v Bratislave sa v dňoch 4. – 6. októbra 2017 uskutočnila medzinárodná interdisciplinárna vedecká konferencia s odborným zameraním

na liturgické jazyky slovanských národov. Konferencia sa realizovala pod záštitou Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Slovenského komitétu slavistov v spolupráci s Fondom na podporu umenia a Agentúrou pre vedu a výskum v rámci riešenia projektu Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia (APVV-14-0029).

Program konferencie tvorili tri tematické okruhy. Prvý okruh bol venovaný liturgickým jazykom Slovanov ako prejavu konfesionalnej a národnej identity. Referenti sa vo svojich príspevkoch venovali aktuálnym otázkam prekladania liturgických textov do národných jazykov. Ostatné dva bloky boli zamerané na duchovnú kresťanskú tradíciu a jej reflexiu v slovanskej písomnej kultúre. Podujatie otvoril riaditeľ Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV Peter Žeňuch. Privítal bieloruských, bulharských, českých, litovských, nemeckých, poľských, ruských, slovenských, srbských a ukrajinských i domácich účastníkov konferencie.

Pracovnú časť konferencie uviedol príspevok J. Doruču, v ktorom zacielil pozornosť na problematiku týkajúcu sa jazyka evanjelikov augsburského vyznania na Slovensku (biblickej češtiny) a vstupu miestneho jazykového elementu do jazyka liturgie. Pozornosť upútala ukážka autentických spevov, v ktorých sa na rozdiel od písaného textu piesní prejavilo slovanské jazykové vedomie. P. Žeňuch v svojom referáte *Cirkevná slovančina slovenských veriacich byzantského obradu* priniesol výsledky dlhodobého výskumu cyrilských pamiatok, pričom upozornil, že slovenské jazykové vedomie sa oproti biblictine prejavilo nielen v hovorenej, či spievanej, ale aj v písanej forme. Prvú triádu príspevkov ukončil S. Zavarský s príspevkom *Latinská cesta k identite uhorských gréckokatolíkov?* Na základe nám doposiaľ neznámych latinských prameňov z Archívu Kongregácie pre šírenie viery (Archivio Storico „de Propaganda Fide“) tak ponúkol pohľad na gréckokatolíkov v širších geografických súvislostiach v 18. storočí.

V druhom bloku, ktorý moderovala S. Bärleiva, predstavil svoj výskum ruský slavista A. G. Kravckij v príspevku *Типология литургических переводов: Российская империя – РСФСР – СССР – РФ (XVIII–XXI вв.)*, kde okrem charakteristiky prekladov liturgických textov v Rusku poukázal aj na napätia v týchto prekladoch. Bieloruský bádateľ I. Klimau vystúpil s referátom *Пытанне аб літургічным ужывку старабеларускай мовы (XIV–XVIII ст.)*. Predpoludňajší pracovný blok uzavrel srbský slavista D. Bojović príspevkom *Позајмице из богослужбене поезије и поетика српског житија*, v ktorom analyzoval hagiografické diela a ich vplyv na literárnu tradíciu v Srbsku.

Poľský slavista J. Stradomski otvoril tretí blok s príspevkom *Soteriologiczne aspekty sporu o język liturgiczny w katolickoprawosławnej polemice w Rzeczpospolitej po Unii Brzeskiej*. D. Najdenova sa v príspevku *Nomocanon Cotelarii (Псевдодонар) в южнославянских списках XIV–XVII вв.* zaoberala analýzou slovanského právneho súpisu zo 16. storočia.

Prekladom nemeckých liturgických piesní do ruštiny sa venovala S. Mengel z nemeckej univerzity v Halle. V príspevku *Переводы немецких литургических песен на русский язык в конце 17 – начале 18 веков: языковые и культурно-дискурсивные особенности* analyzovala preklady nemeckých liturgických piesní, vy-

chádzajúcich z latinských textov, do ruského jazyka. Vzťahu jazyka, etnicity a konfesionálnej identity sa venoval príspevok S. Bärliевой pod názvom *Sub anathematis vincula – narodnostnii jazyk v srednevekovnata Rumska cърква*. Prvý deň konferencie uzavrel S. Temčinas s referátom *Кирилло-мефодиевское богослужение: современные взгляды*.

Druhý konferenčný deň otvoril moderátor J. Doruľa. Ako prvé vystúpili E. V. Beľakovová a H. S. Barankovová so spoločným príspevkom *Жанровые и языковые особенности поучений в литургической практике славян*. V príspevku *Литургический язык Юду Земплина а Šariša pri kresťanských bohoslužbách v roku 1749 P. Zubko* objasnil jazykovú príslišnosť veriacich a duchovných v dvoch susedných východoslovenských regiónoch, pričom štatisticky znázornil ich odlišnosť. Po ňom odznel referát L. Kačica *Vernakulárne jazyky v liturgii niektorých reholí na Slovensku*, v ktorom sa zamerával hlavne na rád františkánov, jezuitov a piaristov a ich vplyv na vstup ľudového jazyka do bohoslužieb. O jazyku poučiteľných evanjelií zo prostredia dnešnej zakarpatskej oblasti Ukrajiny predniesla S. Vašíčková príspevok *О языке евангельских перикоп из Угрянского учительного евангелия*.

J. Pavlovič sa vo svojom vystúpení zamerával na *Fenomen „nepreložitelnosti“ výrazu, keď na základe viacerých konkrétnych príkladov poukázal na problematiku príklady cirkevno-slovanských v slovenských liturgických textoch, pričom uviedol aj možné alternatívne riešenia*. E. M. Hrdinová sa v príspevku *Diverzita nebo jednotna v mnohosti? Vybrané české řekokatolické a pravoslávne překlady Chrysostomovy liturgie a jejich specifika* zaoberala výsledkami porovnávacieho výskumu českých a nemeckých prekladov pravoslávnych liturgických textov. Tento okruh uzavrel príspevok J. A. Nováckovej *Mezi improvizací a tradicí. K počátkům liturgického snažení českého a moravského pravoslavlí*, v ktorom účastníkom priblížila vývin pravoslávnej cirkvi a jazyka liturgického slávenia v Česku a na Morave.

Záverečný tematický okruh druhého dňa konferencie W. Bugel referátom *Specifika a úskalia vytvárania prekladov liturgických textov z pohľadu teológa*. Príspevok k teoretickému rámcu teórie translácie bohoslužobných textov východnej i západnej tradície v stredoeurópskych slovanských jazykoch. Po ňom K. Pavlovičová v referáte *Slovanské preklady veľkomoravského Proglasu* objasnila vývin prekladu Proglasu so zreteľom na viaceré preklady do slovenského jazyka. K problematike rozsahu liturgického diela Konštantína Filozofa sa vo svojom referáte vyslovil L. Lukoviny. Príspevok M. Prokipčáckovej *K princípom vzťahu hudby a slova v cyrilských hudobných prameňoch* obohatil program konferencie o názorné audio nahrávky liturgických spevov z východného Slovenska.

Prvý tematický okruh záverečného dňa bol zameraný na uplatňovanie cirkevno-slovanského jazyka v rozličných žánroch ľudovej slovesnosti. Úvodným príspevkom v tomto tematickom okruhu *Церковнославянский язык в народной письменности XVIII-XIX вв.* prispela A. A. Pletneová. Nasledoval referát *Церковнославянский язык в фольклорных текстах: глоссолатия или герменевтика?* A. B. Moroza, ktorý pomocou názorných príkladov poukázal na chybné fonetické osvojovanie si cirkevno-slovanského jazyka. O. Belova vystúpila s príspevkom

Святой» язык и разговорная стихия: религиозная лексика в славянских фольклорных и фольклоризованных текстах (к проблеме этноконфессионального диалога в народной культуре). V závere odznel referát K. Žeňuchovej, ktorá poukázala na niektoré osobitosti fungovania cirkevnej slovančiny v nekánonických písomnostiach karpatskej proveniencie, pričom pramenný materiál čerpal z databázy cirkevno-slovanských pamiatok SÚJS SAV.

Záver konferencie patril referátom V. Lašukovej *Старославянизмы как дифференциальный признак в типологии славянских литературных языков: терминологические, концептуальные и культурные особенности*, L. Wilšinskej a M. Strýčkovej. Posledné dva príspevky sa týkali tvorby a osobnosti J. Joannikija Baziloviča. L. Wilšinská v príspevku *Byzantsko-slovanská mníšska tradícia pod Karpatmi z pohľadu latinskej literárnej kultúry* vychádzala z jeho latinského prameňa s asketickou tematikou a M. Strýčková v príspevku *Metodologický postup latinsko-cirkevno-slovanského glosára k výkladu liturgií* otvorila problematiku liturgickej terminológie na našom území.

P. Žeňuch v záverečnom slove vyzdvihol potrebu takto zameraných výskumov, na čo poukázali mnohé diskusie aj počas konferencie. Aj vďaka týmto príspevkom si môže širšia verejnosť vytvoriť globálnejší pohľad na túto náročnú problematiku, akou je komunikácia kultúrno-religióznej tradície v slovanskom prostredí.

Paulína Šmeringaiová – Mária Strýčková

Konferencia o slovanskej hymnografii vo Viedni

V dňoch 14. – 16. septembra 2017 sa v priestoroch Inštitútu slavistiky Viedenskej univerzity vo Viedni uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia s názvom *Slavonic Hymnography: Tradition and Innovation*. Na vedeckom podujatí, ktoré bolo venované pamiatke Geljana M. Prochorova, sa zúčastnilo celkovo 23 slavistov, jazykovedcov a muzikológov zo slovanských i neslovanských krajín. Tematika konferencie sa niesla v štyroch líniiach, a to v kontexte slovanskej hymnografie ako výskumného fenoménu dneška, tematike prekladu a tlačených verzii hymnografických textov, prezentácie výskumu konkrétnych hymnografických diel rôznych slovanských tradícií a napokon v muzikologickom kontexte hymnografického výskumu.

Úvodný príspevok Krassimira Stančeva (Taliansko, *Проблема оригинальности древнеславянской гимнографии*) načrtnol základné definície a problematiku originalnosti slovanských hymnografických diel, spolu s možnými perspektívami ich ďalšieho výskumu. Anatolij Tutilov (Rusko, *Древнейшая славянская гимнография как увенчание Кирилло-Мефодиевской миссии*) venoval svoj referát okolnostiam adaptácie cyrilometodského odkazu v slovanskej hymnografii. O jednote hymnografie, hagiografie a ikonografie v ortodoxnej tradícii hovorila Galina Alexejeva (Rusko, *Сакральное единство гимнографии, агиографии, иконографии как инструмент трансляции и адаптации метатекста православной традиции*). Kánonickú tvorbu k úcte novovyhlásených svätých na

Ukrajine, v Bielorusku a v Poľsku prezentovala v príspevku Marzana Kuczynska (Poľsko, *Гимнографическое творчество в честь новопрославленных святых*) a poetiku mladších hymnografických diel 18. – 19. storočia v ruskom kontexte sa zaoberala Alexandra Pletneová (Rusko, *Минейные кондаки в древнерусских певческих кодексах XVI столетия*).

Princípom prekladu gréckych a slovanských hymnografických textov bol venovaný príspevok Evelyni Minevovej (Grécko, *Process of Construction and Composition of the Slavonic Services Translated from Byzantine*). Alexander Kraveckij (Rusko, *Церковнославянские литургические тексты эпохи книгопечатания: источникиведческие проблемы*) priblížil zásady pri výbere textov v novodobých tlačných vydaniach v Rusku.

Hymnografické zbierky východoslovanského a juhoslovanského prostredia porovnávali v príspevkoch Tatjana Švec (Rusko, *Сербский нотированный Кондакарь начала XIV века и его связь с древнерусскими кондакарями конца XI – XIII вв.*) Margarita Živova (*Проблемы состава одной поздней русской минеи*) a Diana Atanasovová (Bulharsko, *The Commemorations in the Stanislav's Menologion and in the Zograph Menaion* (No. 53 (I. e. 7): parallels and interrelations). Analyzám a komparáciám kánonickej tvorby rôznych slovanských tradícií sa venovali Sergej Temčinas (Litva, *Модели построения канонов древнейшей службы св. Савве Сербскому*), Tatjana Pentkovska (*Служба св. Алексею, человеку Божию, в сборнике ГИМ, Син. 597 и развитие культа св. Алексея в Москве во второй половине XVII в.*) a taktiež príspevok hlavnej organizátorky konferencie Victorie Legkikh (Rakúsko, *К вопросу об авторстве службы св. Даниила Московскому и св. Роману Углицкому*). Zatiaľ čo Tatjana Subotin Golubović (Srbsko, *Молебень (параклис) - краткая служба особого состава в сербской книжности XIV - XV вв.*) predstavila prostredie srbskej hymnografickej produkcie, špecifiká cirkevnoslovanskej tvorby na poľsko-litovskom území v 17. storočí prezentoval Alexander Naumow (Taliansko, *Церковнославянская гимнография в Польско-литовском государстве в XVII столетии*). O tematike lokálnych hudobných tradícií hovorili Predrag Djoković (Bosna a Hercegovina, *Towards Perfect Unity: Hymnography and Some Musical Reinterpretations Within Serbian Chanting Practice*) a Mária Prokipčáková (Slovensko, *Hymnography in the Irmologia of the Carpathian Area*). Konkrétne hudobné pamiatky boli prezentované v referátoch Kristiny Djablovej (Ukrajina, *Стихиры на „Господи, возвах“ древнерусской службы Преображения: вопросы эволюции микроцикла и его вербально-певческой топикой*), Jekateriny Pletneová (Rusko, *Чин «Осияения храма» в древнерусских нотированных кодексах XVI-XVII веков*), Inge Kreuz (Nemecko, *Die Passionskone „He ryдай мене мати“ nach einem Hymnus der Karsamstagsliturgie*) a tiež v spoločnom príspevku autoriek Natálie Mosjaginovej a Anny Bulykinovej (Rusko, *Гимнография в честь святых сербских правителей в древнерусских певческих рукописях: королю Стефану Милутину и князю Лазарю Хребеляновичу*). Svetlana Kujumdževa (Bulharsko, *The Graeco-Slavic Contacts in Hymnography: The Case of Metropolitan Serafim of Bosnia*) v sú-

vislosti s liturgickou hudbou upozornila na dôležitú rolu metropolitu Serafima z Bosny v procese hudobného vývinu v druhej polovici 18. storočia.

Súčastosť medzinárodného stretnutia bol koncert vo-kálneho ansámbľu *Kľuč rozumenija* zo Sankt Peterburgu, ktorý tematicky zaväznil odkaz konferencie. Zazneli na ňom starobylé liturgické spevy z východoslovanského priestoru, ktoré účastníkom priblížili hymnografickú tvorbu v jej reálnom znení. Organizátorom patrí poďakovanie za usporiadanie podujatia, ktoré úspešne spojilo svet lingvistic-kých a historických vedeckých odborov s ďalšími, najmä muzikologickými a kulturologickými, ktorých spolupráca je nevyhnutná vo výskume hymnografickej tradície.

Mária Prokipčáková

Zasadnutie Medzinárodnej komisie pre Slovanský jazykový atlas na Slovensku

V dňoch 8. – 15. októbra 2017 sa v reprezentatívnych priestoroch Účelového zariadenia Kancelárie NR SR v Častej-Papierníckej uskutočnilo pravidelné zasadnutie Medzinárodnej komisie a Medzinárodnej pracovnej skupiny pre Slovanský jazykový atlas. Podujatie organizačne zastrešoval Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV v spolupráci so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri JÚEŠ SAV a s Filozofickou fakultou Univerzity Komenského v Bratislave.

Slovanský jazykový atlas (SJA) – hoci mimo odborných kruhov len málo známy – je nepochybne jedným z najvýznamnejších medzinárodných lingvistickej projektov Európy. Pramenný materiál získaný dotazníkovým výskumom (3 454 otázok) v 830 lokalitách (z ktorých 29 reprezentuje slovenské nárečia) predstavuje 16 doteraz vydaných zväzkov atlasu, pričom ďalšie zväzky sú v rôznom štádiu rozpracovania.

O možnostiach jednotného výskumu všetkých slovanských nárečí a kartografickej prezentácie jeho výsledkov sa diskutovalo už v r. 1929 na 1. medzinárodnom zjazde slavistov v Prahe, no nasledujúce roky tejto ambicióznej myšlienke nepriali. Od konca 2. svetovej vojny sa k otázke viacerí jazykovedci sporadicky vracali, seriózne však bola nastolená až na stretnutí slavistov v Belehrade (1956), kde sa ustanovil Medzinárodný komitét slavistov.

Práce na SJA sa rozbehli po 4. medzinárodnom zjazde slavistov v Moskve (1958), ktorý projektu priznal veľkú dôležitosť. Postupne sa začali riešiť jeho teoreticko-metodologické, ako aj praktické (napr. organizačné) otázky. V r. 1961 sa pri Medzinárodnom komitétě slavistov vytvorila Medzinárodná komisia pre SJA a v rámci zúčastnených štátov postupne začali svoju činnosť tzv. národné komisie. V bývalom Československu boli dve: slovenská pod vedením E. Paulinyho a česká na čele s J. Běličom, takže Slovensko na tomto projekte participuje už od jeho počiatkov.

V r. 2012 vyšiel v Bratislave 4. zväzok lexikálno-slovotvornej série SJA Poľnohospodárstvo (vedecká redaktorka A. Ferencíková), ktorý je z doteraz vydaných zväzkov zrejme najťažší, a to nielen fyzicky (obsahuje až 90 analytických a 18 syntetických máp), ale aj komplikovanejšie.

vanosťou skúmanej témy (na ilustráciu: index morfonologických rekonštrukcií má vyše 4 100 položiek). Vo foneticko-gramatickej sérii sa pod vedením P. Žiga pripravuje zväzok Deklinácia substantív. Okrem toho sú naši jazykovedci autori viacerých máp vo zväzkoch SJA vydaných v zahraničí a do prác na projekte sa neprestajne zapájajú korektúrami pramenného materiálu, jeho etymologickou interpretáciou a prípravou komentárov k nemu. A našim nemenej významným prínosom pre komunitu SJA je vytvorenie a postupné zdokonaľovanie softvéru mapOLA, uľahčujúceho tvorbu máp v počítačovom prostredí (autori S. Rehuš, P. Žigo), ktorý Medzinárodná komisia schválila ako záväzný a pri vypracúvaní svojich zväzkov by ho mali používať všetky redakcie.

Členovia a spolupracovníci Medzinárodnej komisie tvoria spolu Medzinárodnú pracovnú skupinu, ktorá sa schádza zvyčajne raz (v r. 1966 – 1994 dvakrát) ročne striedavo na území všetkých účastníckych krajín. Cieľom týchto stretnutí je zhodnotiť stav prác na príprave jednotlivých zväzkov atlasu, prekonzultovať riešenie konkrétnych vedeckých i technických pracovných problémov a určiť úlohy na nasledujúce obdobie.

Na zasadnutí v Častej-Papierničke sa stretli zástupcovia pracovných kolektívov z 13 účastníckych krajín: Ruska (T. I. Vendina, V. A. Pychov a T. V. Šalajeva), Bieloruska (V. P. Rusak, L. P. Kuncovič a M. P. Antropaŭ), Ukrajiny (P. J. Hrycenko, H. S. Kobryňka, L. V. Rjabec a M. M. Tkačuk), Poľska (J. Siatkowski, D. K. Rembiszewski, I. M. Doliński, J. Waniakowa, P. Dębowiak, P. Janczulewicz a R. Szeptyński), Nemecka (S. Wölke a T. Menzel), Česka (M. Ireinová a P. Přadková), Slovinska (V. Smole, K. Kenda-Jež, P. Weiss, M. Šekli a M. Kumin Horvat), Chorvátska (M. Menac-Mihalić, A. Frančić, S. Vranić a A. Celinić), Srbska (S. Remetić, S. Miloradović, M. Bjeletić, M. Jurišić a D. Radovanović), Bosny a Hercegoviny (A. Ljevo-Ovčina a E. Tutkur), Macedónska (A. Pančevska a S. Milenkovska), Bulharska (S. Georgieva Keremidčieva, Ch. Pelova Dejkova a L. Vasileva Vasileva) a hostujúceho Slovenska (A. Ferencíková, P. Žigo, L. Králik, M. Chochol, L. Dvornická a P. Kollárová).

9. októbra prebehlo oficiálne otvorenie zasadnutia, na ktorom účastníkov okrem predsedu slovenskej národnej komisie P. Žiga a predsedníčky Slovenskej jazykovednej spoločnosti A. Ferencíkovej privítala aj riaditeľka Jazykovedného ústavu E. Štúra SAV G. Múcsková. Zástupcovia jednotlivých delegácií podali správu o prácach, ktoré členovia ich kolektívov vykonali od predošlého stretnutia v Belehrade. Pozvanie na otvorenie podujatia prijala aj riaditeľka Studia Academica Slovaca J. Pekarovičová, ktorá účastníkov podrobnejšie oboznámila s týmto špecializovaným pracoviskom Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave zameraným na výskum a výučbu slovenčiny ako cudzieho jazyka.

Plenárne zasadnutie pokračovalo prezentáciami dialektologických knižných publikácií a výskumných projektov. S. Keremidčieva predstavila dôležitý 4. zväzok bulharského národného jazykového atlasu (*Български диалектен атлас. Обобщаващ том. IV. Морфология*) a Ch. Dejkova informovala o vydaní 8. zväzku ich etymologického slovníka (*Български етимологичен речник*). J. Siatkowski účastníkov oboznámil so svojou monografiou *Czesko-polskie pogranicze językowe*

w świetle ankiety Georga Wenkera a D. K. Rembiszewska so zborníkom z vedeckej konferencie *Dynamika gwar słowiańskich w XXI wieku*. M. Šekli predstavil tézy zborníka z 12. ročníka konferencie *Združenja za slovansko jezikoslovje*, kolektívnu monografiu *Lipalja vas in njena slovenska govorica*, ako aj zaujímavú publikáciu (typu viacjazyčného konverzačného slovníka) *Med Slovani/Among the Slavs*. L. Králik prítomným prezentoval svoj dlhoočakávaný populárno-vedecký *Krátky etymologický slovník slovenčiny*, za ktorý získal prestížnu Cenu nadácie Tatra banky. M. Smatana informoval o výsledkoch práce dialektologického oddelenia JÚLEŠ SAV, najmä o histórii, súčasnosti a perspektívach prebiehajúceho projektu *Slovník slovenských nářečí*. Zároveň im predstavil jeden z jeho vedľajších knižných výstupov: antológiu *Rozpamatávánje. Prvá světová vojna jazykom prastarých otcov a materi*, ktorá verejnosti sprístupňuje tematický výber z nárečových textov deponovaných v našom archíve. M. Antropaŭ informoval o vydaní posledného (37.) zväzku bieloruského historického slovníka (*Гістарычны слоўнік беларускай мовы*) a P. Žigo o vydaní svojej monografie *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*.

Počas ďalších dní podľa stanoveného programu súčasne prebiehali redakčné a organizačné práce v jednotlivých sekciách. V lexikálno-slovotvornej sekcii sa vykonali konzultácie o problémoch a korektúrach pracovných materiálov pripravovaných zväzkov SJA *Stupne pribuzenstva* (ktorý má na starosti bulharská redakcia), *Osobné črty* (ruská redakcia), *Doprava, ľudová technika a staviiteľstvo* (ukrajinská redakcia), *Meteorológia, meranie času a reliéf krajiny* (bieloruská redakcia) a *Horské pastierstvo* (srbská redakcia), zatiaľ čo vo foneticko-gramatickej sekcii sa riešili otázky pripravovaných zväzkov *Reflexy *tort, *tolt, *tert, *telt* (česká redakcia), *Reflexy *i, *u, *y* (slovinská redakcia) a *Reflexy *a* (bieloruská redakcia). Práca morfonologickej sekcie mala (už tradične) prevažne podobu individuálnych konzultácií s členmi Medzinárodnej pracovnej skupiny SJA, ktoré sa týkali v podstate všetkých vyššie uvedených zväzkov. Na stretnutiach počítačovej sekcie sa rokovalo o možnostiach zlepšenia elektronického spracovávanía, uchovávanía a predstavovania materiálov SJA, ako aj internetovej prezentácie a popularizácie celého projektu SJA.

12. októbra sa uskutočnilo zasadnutie Medzinárodnej komisie pre SJA, na ktoré majú prístup len jej členovia. Podľa zápisnice sa na ňom riešili predovšetkým otázky spojené s členským zložením a harmonogramom ďalších zasadnutí Medzinárodnej komisie, termínmi vydávania zväzkov SJA a potrebou jednotnej grafickej prezentácie materiálov v nich, možnosťami prezentácie projektu SJA na budúcoročnom medzinárodnom zjazde slavistov v Belehrade a vydávaním jeho tradičného zborníka SJA *Общеславянский лингвистический атлас: Материалы и исследования*.

Na záverečnom plenárnom zasadnutí sa pripomienkovali a schvaľovali protokoly jednotlivých pracovných sekcií, ako aj spoločný protokol obsahujúci konkrétne rozhodnutia a termíny týkajúce sa úloh, ktoré majú jednotlivé národné komisie splniť do najbližšieho zasadnutia.

V rámci programu podujatia jeho účastníci absolvovali aj dve poldňové exkurzie s kultúrnym a spo-

čenským programom v Častej (návšteva hradu Červený Kameň), Modre (Múzeum Ludovíta Štúra a miesto jeho posledného odpočinku na cintoríne) a Trnave (prehliadka mesta s odborným historickým výkladom).

Slovenskú účasť na projekte dlhodobu finančne podporuje Vedecká grantová agentúra Ministerstva školstva, vedy a výskumu SR a Slovenskej akadémie vied, aktuálne končiacim grantom VEGA 2/0104/14; realizovanie samotného zasadnutia – najmä jeho plenárnej časti obsahujúcej okrem iného aj prezentáciu výsledkov práce dialektologického oddelenia JÚLŠ SAV – bolo čiastočne financované aj z prostriedkov grantov VEGA 2/0105/14 a VEGA 2/0136/16.

Martin Chochol

ALMÁSI, G. –ŠUBARIČ, L. (eds.):
Latin at the Crossroads of Identity.
The Evolution of Linguistic Nationalism
in the Kingdom of Hungary.
Leiden–Boston: Brill, 2015. 312 s.

Kolektívna monografia s nezvyčajným, ale výstižným názvom *Latin at the Crossroads of Identity* (Latinčina na križovatkách sebaurčenia), ktorá vznikla na základe medzinárodnej konferencie usporiadanej v roku 2012 Neolatinistickým ústavom Ludwiga Boltzmannu (Ludwig Boltzmann Institute for Neo-Latin Studies) v Innsbrucku, obsahuje kapitoly od štrnástich autorov. Editori Gábor Almási a Lav Šubarič veľmi správne identifikovali kľúčovosť latinčiny a latinskej kultúry vôbec pre pochopenie vývinu uhorskej spoločnosti na prelome 18. a 19. storočia (cca 1780 až 1848). Zmenu, ktorá nastala v uvedenom období, charakterizujú ako „náhly a radikálny“ proces: „V priebehu tohto polstoročia sa zrodil nový svet – a to v zmysle myšlienkovom, kultúrnom aj politickom – ktorý úplne nahradil starú vládu latinčiny, ktorá bola nositeľom pozoruhodnej kultúrno-politickej kontinuity siahajúcej až do stredoveku.“ (s. 4.) Až na nie celkom šťastnú voľbu slovného spojenia „vláda latinčiny“ možno s touto konštatáciou úplne súhlasiť. V kontexte danej problematiky nás však prekvapí, že za cieľ svojho editorského počínu si Almási a Šubarič vytýčili „skúmať úlohu latinčiny v procese tvorby národného sebaurčenia v Uhorsku, Sedmohradsku a v Chorvátsku.“ (s. 20.) V období, ktorému sa kolektívna monografia venuje, totiž sotva možno hovoriť o „úlohe latinčiny v procese tvorby národného sebaurčenia.“ V prvej polovici 19. storočia táto úloha pripadla už jednoznačne národným jazykom. Ak nás zaujíma vplyv latinčiny na utváranie kultúr a povedomia jednotlivých národov Uhorska, musíme zrak obrátiť k prameňom pred roku 1780. Latinčina a latinská kultúra v období národného obrodzenia nám neposkytuje obraz o utváraní národných identít (tie, domnievam sa, boli v tom čase už v podstatných rysoch utvorené), ale umožňuje nám vnímať základné otázky kontinuity a diskontinuity kultúrno-historického povedomia národov Uhorska v kľúčovom období našich dejín, teda procesov – ich súvislostí a príčin – ktoré sú veľmi dôležité pre pochopenie a správnu interpretáciu našej minulosti (por. Slavica Slovaca, roč.

42, 2007, č. 2, s. 124-130). V tomto, zdá sa, nemali Almási so Šubaričom celkom jasno, a preto ani výsledok ich snaženia nenaplnia sľubnú predstavu formulovanú v názve kolektívnej monografie a v úvodnej štúdii spolueditorov. Hoci sa v nej deklaruje, že cieľom publikácie je osvetliť jazykovú otázku v Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia a najmä zástoj latinčiny v nej, zbytočne by sme sa tešili, že v knižke nájdeme skutočne paritné zastúpenie problematik viazucich sa k jednotlivým národom Uhorska. Základnú líniu monografie predstavuje maďarocentrický pohľad, čo je v medzinárodnej historiografii v súvislosti s Uhorskom už takpovediac tradíciou. Čitateľ zistí, že nejde ani tak o jazykovú otázku v Uhorsku ako skôr o postupné presadzovanie sa maďarčiny. Editori žiaľ nevyužili naplno potenciál tematiky nadnárodnej latinčiny, ktorá otvára prístupy k nestranným, inovatívnym a ideologicky nezaťaženým interpretáciám. Diskusia o latinčine a latinskej kultúre, jej obsahu a význame pre dané obdobie, sa tu preto v mnohom ohľade kľže iba po povrchu a takmer vôbec sa nedotýka podstaty. Hoci editori správne poukazujú na neobvykle silné a stáročia trvajúce postavenie latinčiny ako živého komunikačného jazyka v Uhorsku (s. 6), vzápätí nepochopiteľne hovoria o „mýte latinského Uhorska“, odvolávajú sa na výskum maďarského historika Istvána Györgya Tótha (*Literacy and Written Culture in Early Modern Central Europe*. CEU Press 2000, s. 130-145). Latinské Uhorsko nie je mýtus, ale historický fakt, ktorý okrem domácich autorít (napr. Matej Bel, Jozef Inocent Dežerický) potvrdzujú viacerí neuhorskí spisovatelia a množstvo pozorovani nezávislých zahraničných cestovateľov, ktorí Uhorsko navštívili a ktorých správy často hovoria o takých detailoch a konkrétnostiach, že nie je možné interpretovať ich ako bezvýznamné literárne toposy. Tóth svoje tvrdenia o chabej znalosti latinčiny v Uhorsku oprel o veľmi obmedzenú vzorku prameňov z Vašskej a Zaliankej stolice a jeho výsledky preto nie sú relevantné pre celé územie Uhorského kráľovstva. Veď aj editori Almási a Šubarič pripúšťajú, že na severe Uhorska (teda na Slovensku) bola situácia iná než na území, ktoré sledoval Tóth, a že latinčina tu skutočne zohrávala prvoradú úlohu. Pre kriticky mysliaceho historika by, myslím si, nemal byť problém rozlíšiť význam obidvoch regiónov – „severného Uhorska“ (teda Slovenska) na jednej a Vašskej a Zaliankej stolice na druhej strane – pre politické, kultúrne i hospodárske dejiny uhorského štátu v novoveku (por. môj krátky text v Slavica Slovaca 43, 2008, 2, s. 165-166). Je škoda, že pojem latinského Uhorska editori vykazujú do ríše mýtov. Pripravujú sa tak o možnosť vnímať dôležité súvislosti uhorskej minulosti: v tomto pravdivom historickom pojme sa totiž celkom jasne odzrkadľuje skutočnosť, že uhorská (teda latinská) kultúra utváraná uhorským národom (či, lepšie povedané, spoločenstvom) bola spoločným dielom Slovákov a Maďarov (ako aj ďalších, menších etnických spoločenstiev Uhorska). Odmietnutie akceptovať realitu latinského Uhorska v konečnom dôsledku viedlo editorov aj k formulácii absurdného tvrdenia, že „na rozdiel od Chorvátov nemali Slovania (sic!) severného Uhorska, teda dnešného Slovenska, žiaden právny podiel na politických inštitúciách kráľovstva.“ (s. 23.) Napriek tomu, že editori deklarujú, že latinčina a jej zástoj v národnostnej otázke Uhorska stojí v centre ich pozornosti, akosi veľmi ľahko ignorujú skutočnosť, že politický pojem *Hungarus* jednoznačne zahŕňa aj „Slovanov severného Uhorska“.

Pokým si maďarská i medzinárodná historiografia neosvojí základnú historickú pravdu, že súčasťou politického pojmu *Natio Hungarica* boli aj Slováci, celý výskum národnostnej a jazykovej otázky v Uhorsku na prelome 18. a 19. storočia, akokoľvek dobre mienený, priniesie len čiastkový a veľmi zdeformovaný obraz historickej skutočnosti. A že ide o skutočne hlbokú historickú pravdu, bez ktorej niet pochopenia uhorských dejín, o tom svedčia aj slová takého národovca, akým bol Jozef Miloslav Hurban, ktorý r. 1861 napísal: „Kdože by rozdvajil / Čo sám pán Boh spojil, / Slovákov s Maďary / Kdože by rozdvajil? / Jedna nás sloboda, / Štestia i nehoda, / Jedna vlast, jeden kráľ / Od vekov spojoval!“ Aby azda niekto nemohol namietnuť, že Hurbánove slová sú len neskorou retrospektívou, citujme ešte verše Juraja Rohoňa z roku 1795 (*Palma vindicata*): „*Sic Slavus-Magyarus populum coalescit in unum / Annis quum jam prope mille viget... / Ut traque compositis sic pacis natio rebus / ... Hungara dicta fuit... / Publica sic teris fit nostris lingua latina; / Maternam loquitur natio quaeque suam. / Nunc genus hungaricum sumus omnes et genus unum, / Donec communis lingua latina manet.*“ (Tak Slovák s Maďarom splynuli do jedného ľudu / a toto spojenie trvá už takmer tisíc rokov. / ... / A jeden i druhý národ, žijúc tak v mieri, / ... nazýval sa uhorským. / A tak verejným jazykom je v našich krajoch latinčina; / pričom každý národ rozpráva svojim materinským jazykom. / Teraz sme všetci jedným národom, národom uhorským, / dokiaľ našim spoločným jazykom zostane latinčina.)

Slovenská otázka je v kolektívnej monografii editorov Alámsiho a Šubarića zastúpená prostredníctvom textu novozélandského historika Alexandra Maxwella (*Latin as the Panslavonic Language, 1790–1848*; Latinčina ako všeslovanský jazyk). Možno jednoznačne konštatovať, že pri tejto voľbe nemali editori šťastnú ruku, a to hneď z viacerých dôvodov. Po prvé, Maxwellov text sa vôbec nedotýka podstaty latinskej kultúry na Slovensku v danom období a, po druhé, obsahuje toľko faktografických omylov a dezinterpretácií, že to nevrhá dobré svetlo ani na autora ani na editorov.

Maxwell vo svojom príspevku prezentuje ako pozoruhodnú tú skutočnosť (čuduj sa svete), že Anton Bernolák, Juraj Sklenár či Ján Herkeľ napísali svoje diela po latinsky a vyváža z toho záver – bez akejkoľvek logikkej či historickej opory – že títo naši autori používali latinčinu ako akýsi „všeslovanský jazyk“. Je nepopierateľné, že u slovanských národov, osobitne u Slovákov, Čechov, Chorvátov a Poliakov, mala latinčina veľmi významné postavenie až do konca 18. storočia, ba aj začiatkom storočia nasledujúceho, ale hovoriť o latinčine ako o „všeslovanskom jazyku“ je, v Maxwellovom prípade, výsledkom krátkého spojenia niekoľkých náhodne vybraných faktov. Výskum osobitne významného miesta latinčiny medzi Slovanmi (ktoré potvrdzujú aj vyjadrenia takých autorov ako napr. Ján Kollár či Martin Juraj Kovačič) si nepochybne zasluhuje sústredenejší výskum – taký v súčasnosti prebieha v Slavistickom ústave Jána Stanislava SAV v rámci projektu VEGA 2/0047/16 Nexus Slavorum Latini: medzislovanské vzťahy a súvislosti v zrkadle latinskej literatúry (16. až 19. storočie) – ten sa však nedá uskutočniť bez poznania širšej a hlbších historických súvislostí, ktoré Maxwellovi očividne chýba. Novozélandský historik vytvára síce odvážne, no ničím nepodložené spo-

jenia. Od Bernoláka ťahá priamu líniu cez Jána Herkeľa k Jánovi Kollárovi a mieša tak dokopy nie celkom súvisiace skutočnosti – Bernolákovu kodifikáciu slovenského jazyka, Herkeľovo všeslovanské „esperanto“ a Kollárovu literárnu vzájomnosť. Pri čítaní Maxwellovho príspevku nám nevdojak napadne ono staré známe *bene docet qui bene distinguit* (dobré učí ten, čo dobre rozlišuje). Maxwell nerozlišuje vôbec, všetko „háďde do jedného vreca“ a tak prichádza k narychlo zostaveným záverom, ktoré však, keď sa nad tým hlbšie zamyslíme, k doterajšiemu poznaniu neprinášajú nič nové. To, že Bernolák, Sklenár a Herkeľ písali po latinsky je dobre známou skutočnosťou. Vieme aj to, že Kollár, Hojč či Štúr publikovali po nemecky. No vyvážať z toho záver, že „všeslovanský jazyk“ latinčinu Slováci vo svojej všeslovanskej (či panslávskej?) agende neskôr nahradili nemčinou, by sme sa veru neodvážili. „Historické fakty“ priviedli na koniec Maxwella k „bombastickému“ konštatovaniu, že „dejiny latinčiny ako všeslovanského jazyka v severnom Uhorsku ... ukazujú, že slovanské národné ideály [ťažko si predstaviť, čo znamená slovné spojenie „slovanské národné ideály“ – pozn. sz], ako sa formulovali v severnom Uhorsku v priebehu prvej polovice 19. storočia, oslovovali najmä atypickú spoločenskú elitu, viac-menej odcudzenú od života obyčajných ľudí.“ (s. 255.) Čo je to za nezmysel? Môže niečo také napísať niekto, kto pozná slovenské dejiny? Môže vôbec niečo také napísať historik?

Je nepopierateľnou zásluhou Alexandra Maxwella, že v medzinárodnom (anglofónnom) akademickom prostredí už niekoľko rokov upozorňuje na nevyhnutnosť rozlišovať etnický pojem *Hungarus* (Maďar) od politického, občianskeho pojmu *Hungarus* (Uhor). Na druhej strane však jeho text zahrnutý v innsbruckej monografii prezrádza Maxwellovu chabú orientáciu v problematike. Citujúc rakúskeho historika slovensko-maďarského pôvodu Moritza Csákyho uvádza, že dištinkciu medzi etnickým a politickým pojmom *Hungarus* možno v latinských textoch prvýkrát registrovať v roku 1778. Pokiaľ ide o slovenské prostredie, tu sa Maxwell cíti už sám dostatočne kompetentným na to, aby tvrdil, že spomedzi Slovákov takúto dištinkciu prvýkrát urobil Ján Čaplovič až v roku 1820. (s. 244.) Ani Csákyho ani Maxwellovo tvrdenie nezodpovedá historickej skutočnosti. Odhladiac od toho, že v období národného obrodovania môžeme menovať viacerých Slovákov, ktorí jasne rozlišovali medzi etnickým a politickým významom pojmu *Hungarus* prv ako Ján Čaplovič (celkom explicitne tak robili napr. Ladislav Bartolomaeides či Ján Feješ), stačí, ak uvidíme jediný príklad a zabijeme takpovediac dve muchy jednou ranou. Slovák Ján Baltazár Magin v diele *Murices nobilissimae et novissimae diaetae Posoniensis scriptori sparsi* r. 1723 na s. 62 napísal: „...možno dostatočne dokázať, že všetci Slovania bývajúci v Uhorsku majú to isté občianske právo ako Maďari (*Hungari*), tú istú rodovú starobylosť a dôstojnosť, tú istú vojenskú česť svojich predkov, ten istý prístup k výsadám, tú istú zem, zdedenú po predkoch a aj dnes pevne ovládanú... Hovorím, že uhorskí Slovania (*Slavi Pannonii*) sú členmi toho istého národa ako Maďari (*Hungari*)... kto by uprel našim Slovanom, ak mu len rozum slúži, meno uhorského národa (*Hungaricae Nationis*)? Či sa okrem toho nerodí uhorský Slovan (*Slavus Pannonius*) a Maďar (*Hungarus*) u nás pod tým

istým nebom? Iste. A nebude ten i onen príslušníkom toho istého národa? Ak je národ podľa Fest Gramatika druh ľudí, ktorí sa narodili na spoločnej zemi: Ako sa nemajú nazývať našší Slovania, narodení v Uhorsku, Uhrami (Hungari)?“ (Citované podľa prekladu Gašpara Sedláka z r. 2000; namiesto „Slovan“ by bolo v danom kontexte azda správnejšie prekladať „Slovák“.) Z uvedeného je zrejme, že minimálne sto rokov pred Čaplovičom bolo Slovákom jasné, že pojem *Hungarus* môže označovať tak člena maďarského etnika ako aj príslušníka uhorského politického národa. A spokojne by sme mohli ísť aj hlbšie do minulosti. Tak napríklad František Föriš Otrokoči v predslove svojho diela *Origines Hungaricae* v r. 1693 o Jánovi z Turca napísal, že „bol, tak sa vidí, Slovákom (*Slavus*)“, a ďalej chváli jeho „výnimočnú lásku k uhorskému národu (*Natio Hungarica*), ktorého on sám bol výhonkom (*cujus ipse propago fuit*).“ A hoci Föriš Otrokoči bol rodom Maďar (narodil sa však na území dnešného Slovenska), niet rozumného dôvodu pochybovať o tom, že rozdiel medzi etnickým a politickým významom pojmu *Hungarus* bol aj koncom sedemnásteho storočia zrejmy nielen Maďarom, ale aj Slovákom. A to tým viac, že tento rozdiel registrovali aj externí pozorovatelia už v polovici 16. storočia. Veď Conrad Gessner v diele *Mithridates* (1555), v kapitole o slovanskom jazyku (*De Illyrica sive Sarmatica lingua*) medzi národmi, ktoré hovoria týmto jazykom, uvádza aj „Uhrov pri rieke Váh (*Hungari apud Vagum fluvium*)“ (s. 55v). A v bezprostredne predchádzajúcej kapitole, ktorá je venovaná maďarskému jazyku (*De lingua Hungarica*), explicitne hovorí: „Uhri pri rieke Váh hovoria slovanským jazykom (*Hungari ad Vagum fluvium Illyricè loquuntur*).“ (s. 51v.) Etnický a politický význam pojmu *Hungarus* bol teda medzinárodnej obci vzdelancov známy už v 16. storočí. Ak vedeli tieto významy rozlišovať externí pozorovatelia, je možné, aby ich nevníмали tí, ktorí boli ich nositeľmi? Akési neskoré sebauvedomenie Slovákov, ktoré sa v Maxwellovom príspevku čitateľovi nevdojak podšúva, je teda ničím nepodloženou fantáziou. Maxwell totiž operuje s predstavou, ako keby Slováci v počiatkoch národného obrodenia sami seba vnímali len ako súčasť akéhosi veľkého slovanského celku. To preto, lebo mu nie je známy historický fakt, že latinské meno *Slavus*, rovnako ako české a slovenské *Slovák*, znamenalo v minulosti aj „Slovan“ aj „Slovák“. Ak sa meno *Slavus* v textoch vyskytuje vedno s menami *Bohemus*, *Croata*, *Polonus*, *Moravus* atď., kriticky mysliacemu historikovi je zrejme, že označuje Slovákov; alebo sa azda niekto domnieva, že v 18. storočí jestvoval ešte niekde akýsi nešpecifikovateľný „slovanský“ národ?

Spomedzi omylov či nepráv, ktoré Maxwell šíri prostredníctvom svojho textu, nemožno nespomenúť jeho hodnotenie Herkeľovho projektu umelého všeslovanského jazyka. Autor totiž tvrdí, že Jánovi Herkeľovi išlo výlučne o jednotný pravopis medzi slovanskými národmi, nie o jednotnú slovnú zásobu či gramatiku, a že „jeho panslavizmus možno najlepšie definovať ako ortografický.“ (s. 246.) Odhliadnuc od bizarného pojmu „ortografický panslavizmus“, treba povedať, že toto tvrdenie je jednoducho nepravdivé. Ak už Maxwell nemal v rukách Herkeľovu knihu *Elementa universalis linguae Slavicae* (1826), mohol sa aspoň poučiť zo slovenského prekladu a úvodnej štúdie slovenskej lingvistiky Ľudmily Buzássyovej (Ján

Herkeľ a jeho dielo *Základy všeobecného slovanského jazyka odvodené zo živých rečí a podložené zdravými zásadami logiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009).

Na záver poznámok k Maxwellovmu príspevku treba povedať, že jeho text pôsobí dojemom popletenej zňošky náhodne zozbieraných faktov, z ktorých autor dedukuje svoje „dalekosiahle“ závery o „latinčine ako všeslovanskom (či panslávskom?) jazyku“. Je smutné, že medzinárodnej obci odborných čitateľov sa slovenská problematika sprostredkúva v takejto nevedeckej, nekompetentnej a nepravdivej podobe z pera novozélandského historika, ktorý má pri svojej práci azda dobrý úmysel, no jeho hlbokú neznalosť širších súvislostí problematiky, o ktorej píše, nemožno v akademickom svete hodnotiť lepšie ako číry amaterizmus. Zараdenie jeho textu do kolektívnej monografie nevhrá priaznivé svetlo ani na editorov zväzku. Ak sa sami v problematike neorientujú, prečo nedali Maxwellov text lektorovať niekomu povolanejšiemu? Vari si mysleli, že na Slovensku sa medzi historikmi nenájde nik, kto by bol schopný usmerniť Maxwellovo „dobrodružné“ bádanie?

Na vyváženie negatívnych postrehov by som rád upozornil na kapitolu z pera srbského klasického filológa Nenada Ristovića (*Latin and Vernacular Relations in the Eighteenth and Nineteenth Centuries: The Serbian Case; Vzťahy medzi latinčinou a vernakulárnym jazykom v 18. a 19. storočí na príklade Srbska*), ktorého zistenia o jazykovej situácii v Srbsku v uvedenom období môžu byť, nazdávam sa, inšpiratívne pre výskum cirkevnoslovanskej kultúry a jej vzťahov sa latinskou kultúrou na Slovensku. Veľmi pozitívne vnímam snahu nórskeho klasického filológa Pera Pippina Aspaasa (*Before and After 1773: Central European Jesuits, the Politics of Language and Discourses of Identity in the Late Eighteenth-Century Habsburg Monarchy*; Pred a po roku 1773: jezuiti v strednej Európe, jazyková politika a diskurzy o identite v Habsburskej monarchii v druhej polovici 18. storočia) o najvyššiu možnú mieru objektivitu tým, že osobné mená historických osobností Uhorska píše zásadne v ich latinskej podobe a geografické názvy znamená podľa dnešného stavu. Ziaľ, Aspaasovo úsilie o objektivitu, ktoré bolo zrejme počas rokovania na uvedenej innsbruckej konferencii v decembri 2012, sa „vďaka“ editorom v plnej miere nepremietlo do kolektívnej monografie (autor recenzie sa zúčastnil na uvedenej konferencii a osobne sa zhováral s P. P. Aspaasom).

Moje kritické poznámky ku knihe *Latin at the Crossroads of Identity* (2015) nech sa, prosím, nevnímajú ako znižovanie významu a prínosu tejto publikácie ako celku. Upozornil som len na tie momenty, ktoré sa najviac týkajú slovenskej problematiky. Je rozhodne vysoko pozitívnu skutočnosťou, že v ostatnom decénií sa čoraz väčšia pozornosť venuje významu latinskej kultúry pre pochopenie historických procesov v priestore bývalého Uhorska. „Latinská“ perspektíva bádateľom umožňuje vidieť za hranice tradičných, úzko národne vymedzených koncepcií uhorských (slovenských i maďarských) dejín, pretože v týchto koncepciách sa do veľkej miery odzrkadľujú účinky onej neprírodzene náhle zmeny (zákonnej aj nezákonnej maďarizácie a náhleho odcudzenia sa stáročnej latinskej kultúre Uhorska) v prvej polovici 19. storočia, na ktorú správne upozornili aj Almási a Šubarić. Chceme dúfať, že ich editorský počín sa stane krokom smerujúcim za hranice tejto diskontinuity a k plnšiemu porozumeniu

„latinského Uhorska“ ako *spoločného* dedičstva Slovákov a Maďarov. Toto porozumenie však nemožno dosiahnuť bez toho, aby maďarská historiografia plne prijala a uznala fakt, že Slováci, ktorých Almási so Šubaričom celkom anachronicky nazývajú „Slovania severného Uhorska“ mali vždy podiel na politických inštitúciách uhorského štátu napriek tomu, že na rozdiel od Chorvátov nemali svoje osobitné politické meno. To však pred obdobím maďarizácie nemali ani Maďari; veď nik nemôže poprieť, že politické meno *Hungarus* sa vzťahovalo rovnako na Slovákov ako i na Maďarov a ďalšie etnické skupiny obsiahnuté v politickom názve *Natio Hungarica*.

Svorad Zavarský

**ŽEŇUCH, P. – NIKOLOVA, S. (eds.):
Kliment Ochridský a jeho prínos
pre slovanskú a európsku kultúru.**

Bratislava – Sofia: Slavistický ústav
Jána Stanislava Slovenskej akadémie vied,
Slovenský komitét slavistov,
Veľvyslanectvo Bulharskej republiky
v Slovenskej republike,
Кирило-Методиевски научен
център към БАН, 2017. 184 s.

Monotematický súbor štúdií *Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru* vznikol ako jeden z dvoch publikačných výstupov medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie s názvom *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach. Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru (k 1100. výročiu jeho smrti)*. Konferenciu organizoval v Bratislave v dňoch 5.-7. októbra 2016 Slavistický ústav Jána Stanislava SAV v spolupráci s Veľvyslanectvom Bulharskej republiky v Slovenskej republike, Cyrilo-metodským výskumným centrom Bulharskej akadémie vied a Ústavom bulharského jazyka prof. L. Andrejčina Bulharskej akadémie vied. Predkladanú publikáciu vydal Slavistický ústav Jána Stanislava SAV a Slovenský komitét slavistov v koordinácii s Cyrilo-metodským výskumným centrom Bulharskej akadémie vied v Sofii a Veľvyslanectvom Bulharskej republiky v Slovenskej republike. Publikácia vyšla ako súčasť riešenia výskumných úloh Centra excelentnosti SlovaSlav Dejiny slovenskej slavistiky 19.- 20. storočia. Postavy slovenského národného obrodenia (Anton Bernolák, Pavol Jozef Šafárik, Ján Kollár, Ľudovít Štúr, Pavol Dobšinský, Jonáš Záborský) + Ján Stanislav – ich činnosť a dielo v európskom kontexte.

V úvodnom slove *Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru* (aj s prekladom do ruského jazyka) editor zborníka Peter Žeňuch zdôraznil význam celého slovanského priestoru vo formovaní spoločnej európskej kultúry, a to najmä v súvislosti so slovanskou bohoslužobnou, duchovnou a kultúrnou integritou. Spolueditorka Svetlana Nikolova sa v štúdií *Святой Климент Охридский в контексте письменной*

культуры на Балканах zamerala na osobnosť Klimenta Ochridského a jeho miesto v procese vývoja oficiálnej písomnej kultúry v juhoslovanskom areáli. Pokladá ho za najproduktívnejšieho autora slovanských písomností svojej doby, hymnografických, hagiografických diel a orátorskej prózy konca 9. a začiatku 10. storočia.

Konkrétne bulharskému historickému kontextu sa venuje príspevok Dima Češmedžieva s titulom *Культът на св. Климент Охридски през периода на византийското владичество в българските земи (XI-XII в.)*. Autor v ňom sleduje vývoj kultu solúnskych bratov a sv. Klimenta Ochridského, osobitne z perspektívy diela sv. Teofylakta Ochridského z prelomu 11.-12. storočia. Vyjadruje sa k problematike romanizácie, byzantinizácie a súčasne autokefálie bulharskej cirkvi, a to na základe charakteru zachovaných pamiatok z Ochridu a Kurbinova. Podľa autora kult svätcov prežíval v Bulharsku v čase byzantskej nadvlády práve vďaka silnému vedomiu, že sv. Konštantín a Metod boli apoštolmi bulharskej cirkvi a sv. Kliment populárnym miestnym svätcom.

Jan Stradomski sa v štúdií *Przyczynek do badań nad krytyką tekstu „Słowa na Niedzielę Palmową“ Klemensa Ochrydzkiego* sústreďuje na textové varianty písomnej pamiatky Слово в цветоносную неделю, ktorého autorom má byť práve sv. Kliment. Autor predstavuje dvanásť odpisov uvedeného textu, ktoré sú uložené vo fondoch v Rusku, Bielorusku, Srbsku a Poľsku a reprezentujú rovnako juhoslovanskú, ako aj východoslovanskú etapu vývoja textu. Na základe porovnaní špecifikuje jednotlivé varianty, pričom sa podrobnejšie venuje tým, ktoré sa zachovali v poľských zbierkach.

Sergej J. Temčinas v príspevku *Общая служба преподобным, приписываемая Клименту Охридскому, как переработка переводной службы преп. Георгию Малееву (апреля) Феофана Начертанного* analyzuje cyklus kánonov, ktorých autorstvo je pripisované Klimentovi Ochridskému. Autor sa na základe komparácií domnieva, že text kánonu svätým nie je dielom Klimenta Ochridského, ale predstavuje druhú prepracovanú verziu jedného z dvoch slovanských prekladov pôvodne gréckeho kánonu sv. Jurajovi z Maley, autorom ktorého je Teofan Popisaný, tvorca kánonov.

Štúdia Martina Hurbaniča „*Aby ten, kto si želá zažiť roztrhnuté, ešte väčšiu trhlinu nevytvoril*“ *Patriarcha Peter III. z Antiochie a jeho pohľad na pozadie takzvanej Veľkej schizmy z roku 1054*, objasňuje stanovisko antiochijského patriarchu Petra III. k udalostiam súvisiacim s Veľkou schizmou v roku 1054. Hoci patriarcha nebol v tomto procese kľúčovou osobnosťou, jeho názor o situácii medzi Východom a Západom je mimoriadne zaujímavý. Je príznačný zmierlivým prístupom k patriarchovi Michalovi I. Kerullariovi i latinom, pričom a razantne stavia na stranu vlastnej vieroučnej tradície a prezentuje predstavu o obnove cirkevnej jednoty pod podmienkou, že latinská cirkev sa naprávi a vráti do harmonického spojenstva pentarchie patriarchátov.

V príspevku *Niekoľko poznámok k problematike liturgie na Veľkej Morave* Šimon Marinčák v základných rysoch predstavuje najstaršie zachované liturgické pamiatky východnej liturgie- Sinajské slovanské euchologium, Sinajské slovanské zlomky, Hlaholské zlomky a Pražské zlomky, a rovnako aj pamiatky západnej liturgie

- Kyjevské listy, Viedenské zlomky a Frizínske pamiatky. Na základe tých, ktoré obsahujú kombináciu východných i západných prvkov, predkladá hypotézy o možnej podobe liturgických slávení na Veľkej Morave. Zo zachovaných prameňov vyplýva, že obradové odlišnosti sa v uvedenej dobe zvlášť nevnímali a pri schvaľovaní liturgie v slovenskom jazyku stál v popredí prioritne jazyk, nie obradová príslušnosť liturgických slávení.

Čuboš Lukoviny v štúdií *Staroslovienska eucharistická a neeucharistická bohoslužba. Paralely bohoslužobného slávania* hľadá súvislosti medzi niekoľkými textami bohoslužobného cyklu z euchologionu, ktorými do pôvodne gréckych vzorov autorsky prispel aj Kliment Ochridský a textami z latinského sakramentára, tzv. každodenných omši (missae quotidianae), respektíve omši spoločenstva svätých (Commune Sanctorum).

Príspevok s názvom *K problematice prekládání východokřesťanských liturgických textů* sa venuje tematike prekladu liturgických textov. Ako poznamenáva jeho autor, Václav Ježek, preklad nesmie byť chápaný ako akási konštrukcia lingvistického slovníka a lingvistických spojení. Správny preklad tkvie v kontextualizácii termínu a jeho zmyslu. Predlohu nie je možné preberať ako sústavu slov a lingvistických konštrukcií, ale ako spoločensko-kultúrny teologický systém. Upozorňuje, že je nevyhnutné uznávať sakrálnosť liturgických textov a ich melódiku, čím nepriamo poukazuje na dôležitosť interdisciplinárneho vkladu pri prekladateľskej práci, nie len z oblasti filológie, ale nevyhnutne aj z teológie, liturgiky a muzikológie.

K slovenskému kultúrnemu kontextu sa viaže štúdia Andreja Škovieru *Úcta svätého Klimenta Ochridského a jeho spoločníkov na Slovensku*, ktorá okrem hypotéz o Klimentovom veľkomoravskom pôvode (J. Stanislav, *Starosloviensky jazyk*, 1978), pojednáva o dielach Klimenta Ochridského v slovenských prekladoch Jána Stanislava, Eugena Paulinyho a Petra Ratkoša. Rozvíjajúci sa kult sv. Klimenta Ochridského na Slovensku autor vníma aj prostredníctvom patronícií chrámov na Slovensku. Zároveň približuje odlišnosti vo vnímaní úcty k svätých sedmopočetníkov v latinskom obradovom prostredí a v prostredí gréckokatolíckej a pravoslávnej cirkvi na Slovensku.

Peter Ivanič a Martin Hetényi v príspevku *Percepčia sv. Klimenta Ochridského v modernej slovenskej historiografii* sumarizujú informácie o edíciách prekladov cyrilo-metodských prameňov zameraných na pôsobenie sv. Klimenta Ochridského. Zároveň prehľadne uvádzajú významné historiografické diela a slovníky, ktoré komentujú život a dielo svätca. V závere priezračne slovenskou vedeckou produkciou autori konštatujú, že informácie o Klimentovi Ochridskom sú v odbornej literatúre na Slovensku a učebniciach pomerne strohé. Poukazujú na problém, s ktorým často bojuje vedecká spoločnosť a ktorým je neadekvátna kontinuita medzi vedeckým výskumom a jeho aplikáciou do školských učebníc a všeobecného spoločenského vedomia.

Publikáciu uzatvárajú dve tematické štúdie, ktoré opisujú koncepciu a vývoj kultu sv. Konštantína a Metoda v dobách socialistického Bulharska. Desislava Najdenova v príspevku *Кирило-Методиевото дело и създаване на историческа памет в социалистическа България* poukazuje na niekoľko etáp politického a ideologického nátlaku zo strany komunistického režimu. Autorka poznamenáva, že kult svätcov slúžil na propagandistické ciele

ako symbol bulharskej národnej identity a idey celoslovenskej jednoty.

Na fenomén cyrilometodského sviatku v kontexte politiky komunistickej samoreprezentácie sa zameriava Evelina Dževiecka v štúdií *Приносът на учениците или социалистическият дискурс по случай Кирило-Методиевите юбилеи в България*. Tým, že kult svätcov bol v pevnej a dlhodobej pamäti národa, zastával aj v dobových idealistických názoroch špeciálne miesto. Cyrilometodské dielo tak bolo v nacionalistickom zmysle považované za epochálne a Bulhari boli dobovou socialistickou spoločnosťou označovaní za učeníkov a nasledovníkov solúnskych bratov.

Prílohu publikácie tvoria fotografie z vyššie spomenutej medzinárodnej vedeckej konferencie *Jazyk a kultúra v slovenských súvislostiach. Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovenskú a európsku kultúru (k 1100. výročiu jeho smrti)* konanej v Bratislave, v októbri v roku 2016.

Predkladanú publikáciu považujeme za hodnotný príspevok k tematike odkazu Veľkomoravskej misie a činnosti svätých sedmopočetníkov v širšom slovenskom priestore. Zároveň ju vnímame ako pripomienku toho, že spoločná história slovenských národov neustále inšpiruje medzinárodnú vedeckú spoločnosť zaoberať sa otázkami významných dejinných udalostí a osobností slovenských kultúrnych celkov. Potvrdzuje zároveň, že práve takéto spoločné projekty sú jednou zo správnych ciest ako prispieť k objektívnym a uceleným výskumným záverom v rámci spoločnej slovenskej kultúry.

Mária Prokipčáková

**ŽEŇUCHOVÁ, K. – КИТАНОВА, М. –
ŽEŇUCH, P. (eds.): Jazyk a kultúra
v slovenských súvislostiach
(zo slovenskej etnolingvistiky).**

Bratislava – Sofia: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, Slovenský komitét slavistov, Veľvyslanectvo bulharskej republiky v Slovenskej republike, 2017. 320 s.

Knižná publikácia s názvom *Jazyk a kultúra v slovenských súvislostiach (zo slovenskej etnolingvistiky)* obsahuje vedecké štúdie slovenských, bulharských, ruských, ukrajinských, bieloruských a poľských slavistov o aktuálnych výskumoch v oblasti slovenskej etnolingvistiky, ktoré prezentujú najmä komparatívny výskum ľudovej terminológie a otázky spojené s výskumom jazykového obrazu sveta v slovenskej duchovnej kultúre. Predkladaný monotematický súbor štúdií je výstupom z medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie *Jazyk a kultúra v slovenských súvislostiach. Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovenskú a európsku kultúru (k 1100. výročiu jeho smrti)*, ktorá sa konala v dňoch 5. – 7. októbra 2016 pod záštitou Slavistického ústavu Jána Stanislava SAV a Slo-

venského komitétu slavistov v spolupráci s Bulharskou akadémiou vied a Veľvyslanectvom Bulharskej republiky v Slovenskej republike. V rámci konferencie jednotliví autori referovali o svojich výskumoch v samostatnom tematickom bloku. Publikácia je tiež súčasťou riešenia výskumných úloh projektu VEGA 2/0045/17 – Stav a perspektívy etnolingvistického výskumu na Slovensku a projektu Centra excelentnosti SlovSlav Dejiny slovenskej slavistiky 19.-20. storočia. Postavy slovenského národného obrozenia (Anton Bernolák, Pavol Jozef Šafárik, Ján Kolár, Ľudovít Štúr, Pavol Dobšinský, Jonáš Záborský) + Ján Stanislav – ich činnosť a dielo v európskom kontexte.

Jednotlivým štúdiám predchádza *Slovo na úvod* paralelne aj v ruskom jazyku od Kataríny Žeňuchovej a Petra Žeňucha. V ňom editori publikácie zdôrazňujú významné výsledky etnolingvistických výskumov, ktoré sa rozvíjajú v jednotlivých slovanských krajinách – v Rusku, Bielorusku, Srbsku, Chorvátsku, na Ukrajine či v Bulharsku. Konkrétne upriamujú pozornosť na slovenskú etnolingvistickú oblasť, v ktorej sa doposiaľ nerealizovali systematické výskumy, ktoré by sa opierali o terénny výskum, zber a interpretáciu materiálu. Slavistický ústav Jána Stanislava SAV tak v roku 2017 začal realizovať projekt zameraný na systematizáciu etnografických, folklórnych a lingvistických prameňov potrebných pre výskum prameňnej bázy, zameranej na obraz duchovnej kultúry Slovenska, a to s dôrazom na synchronno-diachrónny výskum založený na skúmaní mladšieho stavu jazyka a kultúry v porovnaní so staršími vývinovými obdobiami.

V úvodnej štúdii *Stav a perspektívy etnolingvistického výskumu na Slovensku* Katarína Žeňuchová porovnáva súčasnú situáciu v oblasti etnolingvistického výskumu na Slovensku s inými slovanskými krajinami. V tejto súvislosti zdôrazňuje, že na Slovensku sa mnohé aspekty etnolingvistiky ako interdisciplinárnej vedy marginalizujú. Zároveň však pokladá za veľmi užitočné, že sa v posledných rokoch venuje pozornosť hlbšiemu a detailnejšiemu prieniku do redakčnej praxe romantických zberateľov ľudových rozprávok.

Marija Kitanovová svoj príspevok *Домът в славянски и балкански контекст (по материал от български и румънски език)* venuje otázke výkladu lexémy „dom“ v slovanskom a balkánskom kontexte, konkrétne na materiáli bulharského a rumunského jazyka. V príspevku sa osobitne venuje paradigmatickým a syntagmatickým vzťahom.

Doposiaľ sa mnohé štúdie venovali nečistým silám a ich úlohe v tradičnej a stredovekej kultúre. Kalina Mičeva-Peješevová vo svojej štúdii *Светлата страна на тъмните сили* ponúka nový pohľad na nečisté sily, konkrétne aj na ich „svetlú stránku“, a to na materiáli južno- a východoslovenskej myto-epickej paradigmy.

Joanna Kirilovová vo svojom príspevku *Метафори при названията на глухарчето (taraxacum) в славянските езици (по данните на ОЛА)* analyzuje dialektické slovanské názvy konkrétnej rastliny – púpavy, pričom sa zameriava na metaforické a metonymické mechanizmy. Metafory člení na biologické, artefakty (predmety, ktoré vytvoril človek) a kozmické metafory.

Príspevok Haliny Czubovej *Концептуалізація СЕРЦЯ в українській та польській мовних картинах світу* skúma

семантику lexémy „srdce“ v poľskom a ukrajinskom jazykovom kontexte. Autorka ozejmila frazeologický pohľad na srdce ako metaforu, ktorú môžeme rôzne kategorizovať.

Štúdia Márie Koškovej *Приблизення термінології в контексті болгарсько-словенського діалектного порівняння* rozoberá otázku odlišnosti v používaní terminológie v oblasti pribuzenských vzťahov na bulharsko-slovenskom materiáli. Autorka píše, že bulharsko-slovenské porovnanie súčasného stavu mikrosystému pomenovania vzťahov v rodine poukazuje na istú osobitnú redukciu slovenskej lexiky. V spoločenskej komunikácii oboch národných spoločenstiev možno pozorovať tendenciu nahrádzania samostatného pribuzenského termínu opisným vyjadrením.

Marijana Vitanovová v štúdii *Проблеми при съставянето на „Етнолингвистичен речник на българската народна медицина“* odkrýva ďalšiu zaujímavú oblasť výskumu a približuje nový „Etnolingvistický slovník bulharskej ľudovej medicíny“. Autorka venuje špeciálnu pozornosť jednotlivým problémom pri jeho zostavovaní. V závere konštatuje, že slovník by bol zaujímavý ako pre vedeckú komunitu, tak aj pre širšie publikum.

V podobnej problematike pokračuje Palmira Legurská, keď v príspevku *Лингвистичен анализ и етнолингвистика (с оглед на изработване на речници)* poukazuje na konkrétne problémy súvisiace s rozvojom etnolingvistických slovníkov a upresňuje princípy ich tvorby. Konkrétne sa venuje lingvistickej analýze a spôsobu spracovania etnolingvistických slovníkov.

Oľga V. Belovová vo svojej štúdii *Профессиональные и социальные институты в славянских этимологических легендах* prináša niekoľko nových výsledkov z oblasti výskumu etiológickej legendickej spisby. Autorka ukazuje, že etiológické žánre (legenda, rozprávka) sú vhodné aj pre spoločenský život a pragmatizmus folklórnych rozprávání sa prejavuje v etno-sociálnej oblasti.

V štúdii *Сава ў народнай традыцыі беларусаў (у славянскім кантэксту)* Ina Švedova prezentuje v slovanskom kontexte tému symbolu sovy, v ktorom sa v ľudových tradíciách Bielorusov prejavujú dve protichodné tendencie – pozitívny i negatívny symbol.

Viktória Lašuková prispela do publikácie príspevkom *Моўны вобраз і перакладчыцкі трансфер народнай казкі: беларускі тэкст Як ксяндзы вылечыліся і славацкі пераклад Ako sa popi vyliečili*, v ktorom rozoberá ľudovú bieloruskú rozprávku Jak ksjandzy vyliečylisja a slovenský preklad Ako sa popi vyliečili. Osobitne sa sústreďuje sa na posuny, ktoré vznikajú pri prekladaní folklórnych motívov v prozaických útvoroch, ktoré sú pre súčasný etnolingvistický výskum mimoriadne cenné.

Žanna Jankovskaja v štúdii *Архетипний образ Мудрого Старого (Старця) в українській культурній традиції* približuje archetypálny obraz ukrajinskej hudobnej tradície – kobzara, starodávneho ukrajinského ľudového speváka.

V príspevku *К вопросу о контаминации этимологических гнезд (на примере названий мифологических персонажей)* sa Marina M. Valenciová zaoberá problematikou kontaminácie etymologických hniezd na príklade mien mytologických postáv. Autorka sa venuje niektorým problémom s určením etymónu určitých mytologických termínov.

Príspevok Ľubomíra Gábora *Корень *jar в менях постів (запado-)слованського фольклору* rieši výskyt a nezanebateľnú extenziu etymónu *jar v jazykoch a folklórnych

tradiáciach jednotlivých slovanských národov. Na základe zachovaného pramenného materiálu západoslovanskej proveniencie v širšom slovanskom kontexte sa autor nazdáva, že koreň *jar môže odkazovať na najvyššiu sakrálnu sféru predpokladanej praslovanskej mytológie, ktorá sa špecificky odlišovala v priestore naratívneho folklóru ako jeden z viacerých inšpiračných vplyvov.

Štúdiu *Niekoľko údajov o vzniku, vývine a významoch pomenovaní Rusín, Rusnák a Ukrajina* Ján Doruľa venuje výkladom spomenutých pojmov Rusín, Rusnák a Ukrajina, pričom svoj výskum opiera o mnohé slovanské i neslovanské pramene.

Gabriel Rožai sa v príspevku *Odras slovansko-ukrajinsko-rusínskych etnických a jazykových kontaktov v toponymii východného Gemera* zaoberá toponymiou šiestich východogemerských obcí, ktoré vznikli počas valaskej kolonizácie, resp. boli valaským obyvateľstvom postupne dosídlené (Rejdová, Hanková, Gočovo, Vlachovo, Vyšná Slaná a Pača. Autor svoju pozornosť venuje najmä jazykovým špecifikám.

V štúdiu *Paraliturgická pieseň a nepochrončenie v kontexte byzantsko-slovanskej tradície na Slovensku. Etnicko-konfesionálny a etnolingvistický pohľad* Peter Žeňuch predstavuje paraliturgickú piesňovú tradíciu na východnom Slovensku. Autor vyslovuje konštatovanie, že aj paraliturgické piesne môžu byť prameňom etnolingvistického skúmania vzťahu medzi jazykom a kultúrou, nakoľko sú v tesnom spojení nielen s ľudovým, ale aj s liturgickým prostredím, s liturgickým cirkevnoslovanským jazykom.

Martin Golema sa v štúdiu *Etnolingvistické poznámky k niektorým veľkopôstnym symbolom a postavám u západných Slovanov (pučálka, mazanec, Heľuška/Helička)* sústreďuje na symboliku vybraných veľkopôstnych pokrmov a postáv v západoslovanskej kultúre (napr. pučálka, mazanec/pomazanec a postava z detských obradových hier Heľuška/Helička/Mariška).

Tému *Spôsoby rozprávania o priestore a symbolika priestorových kategórií v slovesnom folklóre na príklade slovenskej čarovnej rozprávky* objasňuje vo svojom príspevku Martina Bocánová. Poukazuje na fakt, že rozprávkový text je mnohohlasný, viacrozmerný a viacvrstvový, a preto pripúšťa aj rozličné prístupy bádania. Vďaka tomu je možné chápať čarovnú rozprávku ako výchovný i motivačný prostriedok a tiež ako text, ktorý zachytáva spôsoby myslenia o reálnych či predpokladaných javoch.

Svetlana Vašíčková v štúdiu *Cyrilské rukopisy karpatskej proveniencie ako zdroj etnolingvistického výskumu* prezentuje vybrané cyrilské pramene karpatskej proveniencie, ktoré ponúkajú mnohé podnety pre výskum rozličných etnolingvistických aspektov slovanskej kultúry medzi slovanským Východom a Západom.

Pozdravy v bulharsko-slovanskom jazyku skúma príspevok *Поздравите в българския и словашкия език – някои линвокултурологични аспекти*, ktorého autorom je Daniela Konstantinová. Komparáciou poukazuje na konkrétne jazykovo-kultúrne aspekty, z ktorých uvádza napr. faktor súvisiaci s geograficko-historickou mentalitou.

Jaromír Krško prispel svojou štúdiou *Nové onomastické výskumy vo svetle etnolingvistiky a kultúrnej antropológie*. Autor konštatuje, že novšie onomastické výskumy poukazujú na dôležitosť prepojenia výskumov iných vedeckých disciplín orientovaných na človeka.

V príspevku *Jazykový obraz sveta Slovanov a ich susedov na porovnávacom základe. Spolupráca s poľskou etnolingvistikou* sa Katarína Dudová venuje etnolingvistickým výskumom v Poľsku (Lublin), v Rusku (Moskva) i v Bulharsku (Sofia), kde sa otvorili významné etnolingvistické centrá. Spolupracuje s nimi aj slovenská etnolingvistika, ktorá pre súčasný výskum jazyka ako kultúrneho fenoménu čerpá predovšetkým z rozsiahlych poznatkov o slovanskej ľudovej slovesnosti, o nárečiach jednotlivých regiónov, ako aj z bohatých dejín zberateľstva a folkloristiky na Slovensku. Autorka sa špeciálne venuje kognitívne zameraným etnolingvistickým výskumom, ktoré sú metodologicky i terminologicky prepojené s Lublinskou etnolingvistickou školou.

Alena Záborská uzatvára autorské štúdie svojím príspevkom *Jazykovo-kultúrne súvislosti vo vtípoch*. Analýzou slovenských vtípo v príspevku približuje tematicky rozmanité druhy etnických vtípo ako útvarov reflektujúcich jazykové a kultúrne špecifiká daného etnika.

Knižnú publikáciu *Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach (zo slovanskej etnolingvistiky)* v závere dopĺňa aj obrazová príloha s portrétmi referentov zo spomínanej medzinárodnej interdisciplinárnej vedeckej konferencie. Monotematický súbor štúdií sprístupňuje aktuálne etnolingvistické výskumy v slovanskom historickom, jazykovom a kultúrno-spoločenskom kontexte, a to prostredníctvom synchrónno-diachrónneho a komparatívneho výskumu slovanských jazykov a kultúr. Do rúk sa tak čitateľovi dostáva hodnotná publikácia, ktorá prináša dôležité výsledky o účasti Slovanov na formovaní európskeho historicko-kultúrneho a spoločenského prostredia.

Lubomira Wilšínská

Pádový synkretizmus v slovanských jazykoch

Publikácia je výstupom z grantovej úlohy projektu VEGA Ministerstva školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky a Slovenskej akadémie vied *Dynamické procesy v súčasnej jazykovednej slavistike III*. č. 1/0383/17 (2017 – 2019).

V roku 2017 vychádza ďalšia monografia prof. PhDr. Pavla Žiga, CSc. so zameraním na morfológický vývin slovanských jazykov pod názvom *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch* (Žigo, P.: Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 118 s.). Publikácia tematicky a filozoficky nadväzuje na predošlú autorovu monografiu (Žigo, P.: Analógie a anomálie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov. Bratislava: VEDA, 2012. 176 s.). Posledná monografia P. Žiga je formálne rozdelená do troch kapitol bez názvu, ktoré ohraničuje úvod a záver. V úvode (s. 5 – 6) je ako východisko práce uvedená bohatá výskumná materiálová báza, ktorú aj v tejto autorovej monografii predstavuje *Slovanský jazykový atlas*. P. Žigo uvádza, že v tejto práci sa zameriava na zmeny, ktoré sa v rámci vývinu morfológických štruktúr prejavili nielen z areálového (ako autor deklaruje, základnou myšlienkou jeho prístupu k explanácii substantívnych

tvorov je ich dvojdimenzionálne chápanie – nielen v čase, ale aj v konkrétnom priestore), ale aj z typologického hľadiska. V tomto vidíme autorovu perspektívu, ktorá v neďalekej budúcnosti môže smerovať k ucelenej monografii o morfológickej typológii slovanských jazykov – podobne ako monografia J. Dudášovej-Kriššákovvej (Dudášová-Kriššáková, J.: *Fonologický systém slovanských jazykov z typologického hľadiska*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2014. 224 s.) o fonologickej typológii slovanských jazykov.

V prvej časti prvej kapitoly (*Základné východiská interpretácie*, s. 7 – 10) autor deklaruje, že na začiatku diferenciácie morfológických štruktúr stálo obdobie stabilizácie fonologických štruktúr. Podľa P. Žiga podstata variantných koncoviek vyplýva z toho, že už východiskový stav bol podmienený fonologickým statusom tvortvornej bázy. Autorovo nómum spočíva v tom, že zmeny v deklináčnej prestavbe substantív interpretuje na pozadí všeobecnolinguistických princípov. O tejto skutočnosti napovedá aj samotný názov predošlej monografie P. Žiga (Žigo, P.: *Analogie a anomalie v substantívnej deklinácii slovanských jazykov*. Bratislava: VEDA, 2012. 176 s.). Z metodického hľadiska pozitívne hodnotíme fakt, že pri výklade morfológických zmien z pohľadu P. Žiga treba používať metódu, ktorá by mechanicky nepodliehala vývinovým procesom len jednej jazykovej roviny, ale by vyvážene rešpektovala interakciu morfológických zmien so zmenami v iných jazykových rovinách.

Druhá časť prvej kapitoly je pomenovaná podľa podstaty procesu deklináčnej prestavby substantív (*Zmena paradigmy: od formy k významu*, s. 10 – 23), kde sa autor kriticky vyjadruje k diferenciácii genitívnych tvarov maskulín (*od prsta, od krstu*) podľa kritéria abstraktum – konkrétum, pretože v jazyku existujú tvary *od dymu, od medu, od domu* a uvedené kritérium P. Žigo považuje za pseudokritérium, rovnako ako aj vysvetľovanie maskulinnej genitívnej prípony *-u* podľa zakončenia koreňovej morfémy na veľaru. Z pohľadu autora tieto javy treba vysvetliť na pozadí prirodzeného vývinu jazyka – dnešné genitívne tvary maskulín s relačnou morférou *-u* vznikli z verb. Napríklad *od davu* (<*daviti – tlačiť), *od svalu* (<*svaliti – zhrnúť na kopu), *od stohu* (<*steg- - vrázať) a pod. Tvary *od medu, od čaju* sú vysvetlené tak, že patria k látkovým substantívam a pôvodne sa morfológicky diferencovali významy typu *liečivý účinok* *meda a *čaja, ale *lyžička medu* a *čaju*. Pripomíname, že pri slove *med* nemožno obísť ani diachrónne hľadisko, keďže tu ide o pôvodný u-kmeň. Ako vidíme z vyššie uvedených príkladov, z pohľadu bádateľa dnešné genitívne tvary maskulín s príponou *-u* sú buď látkové substantíva alebo deverbatívy. Tvar *zo stroja* P. Žigo vysvetľuje spôsobom, že uvedená lexéma už veľmi dávno stratila svoj deverbatívny význam a dosť skoro za začlenila do pôvodnej jo-kmeňovej deklinácie (na tomto mieste sme zaznamenali jednu odbornú diskrepanciu, ktorá akiste unikla autorovej pozornosti. Na s. 16 v poslednom riadku je slovo *stroj* začlenené k ja-kmeňom. Podobne aj na s. 25 je tvar *mqžb zapísaný s tvrdým jerom na konci).

V poslednej časti prvej kapitoly (*Stabilizácia morfológických štruktúr*, s. 24 – 29) je schematicky (obrázok č. 5 na s. 29) zobrazená deklináčna prestavba medzi pôvodnými praslovanskými kmeňmi a súčasnými vzormi v slovenčine.

Uvedená schéma autora privádza k úvahe, či pomer východiskového (deklinácia založená na formálnom kritériu) a finálneho stavu (systém klasifikačných tried založený na významovom kritériu) nepripomína skôr chaos, preto v prvej časti druhej kapitoly (*Od chaosu k bifurkáciám*, s. 30 – 41) P. Žigo považuje za potrebné vymedziť interpretáciu tohto pojmu, pričom pripomína, že tento termín nemusí mať výhradne negatívne konotácie. Kladne hodnotíme, že k explanačii tohto pojmu autor pristupuje zo širokého filozofického kontextu, čím skúmaná problematika nadobúda interdisciplinárny charakter. Pri vysvetľovaní dynamických procesov v jazykovede autor nachádza paralely nielen vo filozofii, ale aj v prírodných vedách – najmä vo fyzike. Ide napr. o teóriu chaosu a multifurkačné procesy vo vývine jazyka. V kontrakcii typu *vokál -j- vokál* (**projasъ* > *pás*) P. Žigo vidí paralelu so zákonom o zachovaní energie. Prirodzené zmeny v jazyku sú z pohľadu bádateľa nevrátne a neperiódické. Výsledkom týchto zmien má byť akýsi idealizovaný prototyp. Zmeny v deklináčnom systéme substantív podľa P. Žiga nastali v čase, keď sa prestávajú rešpektovať pôvodné hranice štruktúr a modifikuje sa vzťah medzi formou a obsahom. V závere tejto časti druhej kapitoly je vyjadrené konštatovanie, že historická jazykoveda prestáva byť služobníckou deskriptívou vedou a stáva sa plne rešpektovaným prostriedkom všeobecného poznávania podstaty jazyka.

V druhej časti druhej kapitoly (*Bifurkácie, či multifurkácie?*, s. 41 – 51) sa autor zamýšľa nad vhodnosťou používania termínu *bifurkácia* v procese jazykových zmien. Týmto termínom sa označuje rozštiepenie, rozdzajenie na dve vetvy. Uvedené procesy v prírodných a technických vedách nastávajú v momente, keď dôjde k narušeniu pôvodnej rovnováhy, ktorú udržiava nejaký riadiaci parameter. V praslovanskej substantívnej deklinácii týmto riadiacim parametrom bola forma, lenže na rozdiel od prírodných vied vo vývine jazyka nemožno presne definovať miesto, kedy došlo k uvedomovaniu si konkurencie kmeňového (formálneho) a rodového (významového) klasifikačného kritéria (Žigo, P.: *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 118 s.). V tejto časti práce bádateľ upozorňuje na limity synchrónnej kartografickej interpretácie jazykového javu, ktorá bez náležitého komentára vytvára skreslený obraz. Napríklad relačná morféma *-om* v I sg. feminín v poľských nárečiach má úplne iný (hláskoslovný) pôvod ako rovnaká prípona v totožnom gramatickom tvare v srbských, chorvátskych a bosnianských nárečiach, kde ide o výsledok pádového synkretizmu maskulín a feminín. Táto časť druhej kapitoly je ukončená komparáciou uniformnej a morfotaktickej transparentnosti v západoslovanských jazykoch, vychádzajúc z R. Kamenárovej (Kamenárová, R.: *Gramatické kategórie maskulín a ich vplyv na vývin západoslovanských jazykov*. In: Balcková, K. – Králik, L. – Múcsková, G. (ed.): *Jazykovedné štúdie XXXII. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*. Bratislava: VEDA, 2015, s. 195 – 202.).

Dalšia časť druhej kapitoly (*Disproporcie genetickej – areálovej – typologickej klasifikácie*, s. 51 – 59) je koncentrovaná na distribúciu relačnej morfémy *-ovi* na slovanskom jazykovom území, pričom je tento stav zobrazený na dvoch mapách – jedna so štátnymi hranicami a druhá bez nich, čím autor dokazuje, že slovanský jazykový areál sa v porovnaní s jeho genetickým členením areálovo a ty-

pologicky preformoval. Tento jav P. Žigo dokumentuje aj gramatikalizáciu predložkových konštrukcií v macedónskych, bulharských, torlackých a prizrenských nárečiach – pre bližšie porovnanie používania predložiek v slovenčine a v bulharčine pozri štúdiu N. Nikolova (Nikolov, N.: Predložnata repriza v blharskija i slovaškija jezik. In: Kaporová, K. (ed.): *Dynamické procesy v súčasnej sľviastike*. Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 3. – 4. novembra 2016 pri príležitosti 80. narodenín doc. PhDr. Vasilu Jabura, CSc., a 20. výročia založenia lektorátu bulharského jazyka na Prešovskej univerzite. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2016, s. 301 – 321.).

Vychádzajúc z týchto skutočností P. Žigo v nasledujúcej časti druhej kapitoly (*Sociálna a kultúrna kontinuita*, s. 59 – 76) explicitne formuluje tézu, že nemožno stotožňovať genetickú klasifikáciu slovanských jazykov a ich morfológický vývin. Jednotlivé analýzy o morfológickom vývine slovanských jazykov autora privádzajú k poznatku, že pojem *bifurkácia* v lingvistickom kontexte treba vnímať s istými limitmi, pretože o bifurkácii v jazyku možno hovoriť len pri binárnom triedení jazykových jednotiek. Z autorovho pohľadu o *bifurkácii* v jazykovede možno hovoriť napr. v súvislosti s protikladnými vlastnosťami foném v slovenčine alebo pri binárnom členení autosémantických slovných druhov v češtine.

Z toho dôvodu v poslednej časti druhej kapitoly (*Preto multifurkácie*, s. 76 – 81) sa autor zamyšľá nad alternatívnym pomenovaním procesu deklináciej prestavby v slovanských jazykoch. Pôvodné praslovanské kmene sa rozvetvili nie iba do dvoch, ale do viacerých skloňovacích typov (vzorov), a tak tu išlo o mnohonásobné (nie iba dvojité) vetvenie pôvodných praslovanských deklináčnych tried. Preto v tomto kontexte P. Žigo navrhuje vzdať sa pojmu *bifurkácia* a nahradiť ho výstižnejším pojmom *multifurkácia*, čo vo všeobecnosti znamená mnohonásobné vetvenie. Proces, ktorým sa zmenil východiskový stav do súčasnej podoby, autor vníma ako *multifurkačný proces* a predpokladané východisko zmien (vetvenia) bádateľ navrhuje vnímať ako *multifurkačný bod*.

Súhlasíme s autorom, že vzhľadom na vyššie uvedené skutočnosti je v tomto kontexte výstižnejšie používať pojem *multifurkácia* oproti *bifurkácii*. Slovenčina sa dnes vyznačuje vyšším počtom skloňovacích typov (vzorov) oproti stavu v praslovančine, preto tu možno hovoriť o multifurkácii, lebo došlo k rozvetveniu pôvodnej deklináciej sústavy do viacerých skloňovacích typov. Nazdávame sa, že o multifurkácii nemožno hovoriť pri morfológickom vývine substantív v južnoslovanských a vo východoslovanských jazykoch. P. Žigo schematicky zobrazuje morfológický vývin substantív aj v nezápadoslovanských jazykoch. Z uvedených obrázkov vyplýva, že súčasné nezápadoslovanské jazyky sa vyznačujú nižším počtom skloňovacích vzorov, resp. deklináčnych typov a aj zo zobrazených schém sa nám javí, že pri deklináciej prestavbe substantív v nezápadoslovanských jazykoch nejde o vetvenie, ale skôr o zbiehavé procesy, čoho výsledkom je jednoduchší deklináčny systém oproti praslovančine.

Z nášho uhla pohľadu sa nám nie úplne najvýstižnejší zdá aj pojem multifurkačný bod. Tento termín v nás evokuje konkrétny bod, miesto na časovej osi – napr. presný rok, ba možno aj dátum. P. Žigo správne uvádza, že nemožno presne určiť miesto, kedy došlo k uvedomova-

niu si konkurencie kmeňového (formálneho) a rodového (významového) klasifikačného kritéria, a preto presnejšie sa nám javí pomenovanie napr. multifurkačný (časový) úsek alebo multifurkačná (časová) plocha oproti pojmu multifurkačný bod. Aj v kartografii, v matematike, resp. v súradnicovom systéme sa *bodom* či *miestom* označuje poloha na mape, ktorá má presne stanovené geografické súradnice (napríklad sídlo), kým *plocha* zaberá priestorovo širšie vymedzené územie, napríklad jazero. Bližšie pozri napr. J. Pravdu (Pravda, J.: *Stručný lexikón kartografie*. Bratislava: VEDA, 2003, 326 s.).

Na začiatku tretej kapitoly na pozadí lexikálnej roviny je analyzovaný protiklad *Cudzosť a inakosť – súčasný „objav“*, alebo *náštira stabilis* (s. 82 – 88). Druhá časť poslednej kapitoly prezentuje autorovo *Súčasnú vnímanie prirodzenosti, inakosti a cudzosti* (s. 88 – 95), kde v úvode autor opäť vymedzuje zoznam z astrofyziky a jazykové zmeny v čase prirovnáva k cestovaniu cez červiu diery. Bádateľ sa tu dopracováva k záveru, že prvok, ktorý na počiatku hodnotíme ako cudzí, môže byť cudzí geneticky, ale môže byť cudzí aj napriek tomu, že geneticky cudzí nie je, čím sa autor vracia k disproporcii medzi areálovou a typologickou klasifikáciou slovanských jazykov.

V tretej časti tretej kapitoly (*Protirečenia a perspektíva*, s. 95 – 98) si autor uvedomuje, že morfológická problematika sa svojou podstatou odlišuje od dynamickejšie sa prejavujúcej lexikálnej roviny a že morfológická rovina v porovnaní s lexikálnou je „fenomén vyššieho rangu“ (Žigo, P.: *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017, s. 98.). V koncovej rámcovej časti monografie (*Záver*, s. 99 – 102) P. Žigo svoje úvahy uzatvára konštatovaním, že substantívna deklinácia slovanských jazykov, jej vývin, zmeny a dynamika ostávajú pre svoju komplexnosť jedným z nevyčerateľných zdrojov lingvistických výskumov.

Monografia *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch* (Žigo, P.: *Vývin substantívnej deklinácie v slovanských jazykoch*. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2017. 118 s.) je koncipovaná v logických nadväznostiach so zreteľom na autorov dlhoročný objekt výskumu – slovanskú morfológiu. Z formálneho hľadiska čitateľovi funkčne pomáhajú pri orientácii v problematike poznámky pod čiarou a náležité obrázky (väčšinou nárečové mapy a schémy zobrazujúce deklináčnu prestavbu substantív v slovanských jazykoch). Nimi autor konkretizuje na príkladoch všeobecné tvrdenia. Bádateľ v monografii ponúka inovatívny pohľad na procesy pádového synkretizmu v slovanských jazykoch a nárečiach, pričom svoje interpretácie morfológických vývinových zmien opiera o bohatý výskumný materiál (*Slovanský jazykový atlas*) a do svojich úvah implementuje najnovšie poznatky zo všeobecnej jazykovedy (najmä aplikácia všeobecnolinguistických princípov na morfológický vývin slovanských jazykov). P. Žigo skúmanú problematiku analyzuje v širokom slavistickom (i neslovanskom) a interdisciplinárnom kontexte, kde svoje úvahy o vývine jazyka prepája s poznatkami z prírodných vied. Uvedená monografia nepochybne prispieva nielen k poznaniu národného jazyka ako celku, ale má potenciál udávať smer i v ďalšom rozvoji teórie jazyka.

Jozef Bilský

Menný register

- Абрамов, Ф. 113, 115
 Адамович, Г. В. 118
 Afeltowicz, B. 29, 34
 Ахматова, Е. 22
 Ахшарумов, Н. Д. 18, 19, 20
 Айтматов, Ч. 120
 Аксаков, С. Т. 20
 Аксакова, И. С. 83
 Аксенов, В. 19, 22, 113
 Alámsi, G. 187
 Алданов, М. А. 120
 Алексеев, Г. 22
 Алексеенко М. А. 29, 34
 Алексиевич, С. 113
 Алексин, А. 23
 Алефиренко, Н. Ф. 29, 34
 Alexander Macedoński (Wielki)
 47, 51
 Alexejeva, G. 183
 Alexievič, P. 68
 Alinci, M. 123
 Алмазов, А. И. 56, 57
 Almási, G. 186, 188
 Ambruš, I. M. 133, 149
 Амфитеатров, А. В. 23, 120
 Анастасова, Е. 103, 105, 106
 Андреев, Л. Н. 24, 118
 Andrejčin, L. 13
 Анненков, Ю. П. 112
 Anton, M. 30
 Antropaj, M. P. 185
 Anusiewicz, A. 10
 Аapresян, Ю. Д. 111, 121
 Арбатов, Г. 114
 Арцыбашев, М. П. 24, 116, 117
 Архангельская, А. 4
 Arranz, M. 57, 59
 Арутюнова, Н. Д. 20, 25, 119,
 121
 Aspaas, P. 188
 Астафьев, В. 21, 24, 114, 115,
 116, 117
 Atanasovová, D. 184
 Augustyn, sv. 52, 54
 Авдеев, М. В. 22
 Аверинцев, С. С. 119, 121
 Аврамова, Цв. 12
 Азаров, Ю. 24
 Азольский, А. 21, 22, 112
 Bačinský, A. 67
 Баевский, В. 120
 Baevová, V. 100
 Bajza, J. I. 99, 164
 Бакланов, Г. Я. 20
 Бакони́на, М. 116
 Балан, Ал.-Теод. 13
 Baláž, C. 135, 140, 141, 149
 Balbín, B. Ё. SJ 75
 Balleková, K. 193
 Baltazár Magin, J. 77
 Barankovová, H. S. 183
 Barkóci, F. 76
 Bārlieva, S. 182
 Bartko, L. 87-88
 Bartmiński, J. 158
 Bartolomaeides, L. 187
 Bartoš, F. 124, 126, 127, 128,
 129, 130, 131
 Батюто, А. И. 120
 Batko-Tokarz, B. 9
 Bazilovič, J. J. 67, 68, 74
 Веčka, J. V. 29, 34
 Белов, В. 22, 23, 120
 Белова, О. В. 47, 108, 183, 191
 Белоусова, В. 20
 Белый, А. 116
 Bel, M. 77, 163, 167, 186
 Beľakovová, E. 100, 183
 Bělič, J. 184
 Beltechí, E. 123
 Benedyktowicz, Z. 45
 Benka, M. 176
 Берберова, Н. Н. 114
 Бердяев, Н. 110, 121
 Бердяева, Н. 119
 Березин, В. 21
 Берсенева, А. 112
 Bernolák, A. 36, 76, 77, 92,
 164, 167, 182, 189, 191
 Бестужев, Н. А. 24
 Бестужев-Марлинский, А. А. 19
 Вежицкая, А. 121
 Bianu, I. 51
 Bielik, F. 135, 140, 141, 149
 Bilský, J. 192-194
 Bingham, J. 73
 Битов, А. 112
 Bjeletić, M. 185
 Bláha, O. 92
 Blanár, V. 88
 Боборыкин, П. Д. 120
 Bocánová, M. 192
 Бочкарев, А. Е. 16-26, 110-121
 Bodea, C. C. 47, 48, 54
 Богдан, А. 20
 Богуславская, О. Ю. 25
 Бояшов, И. 24
 Bojović, D. 182
 Boldocký, S. 148
 Бондарев, Ю. 114
 Bonazza, S. 158
 Bošani, S. 37, 38, 39, 40
 Botík, J. 133, 148
 Botíková, M. 133, 148
 Boyle, J. A. 51, 54
 Boysak, B. 69
 Божилова, М. 14
 Браво, А. 20, 21
 Брезински, Ст. 13
 Брюсов, В. Я. 112, 115, 120
 Бродский, И. 24
 Brock, P. 77
 Brtáňová, E. 97
 Бубеннов, М. 113, 117
 Búda, J. 169, 174, 175
 Bugel, W. 183
 Буйда, Ю. 22
 Булгаков, М. А. 118
 Бульгина, Т. В. 17, 25
 Bulykinová, A. 184
 Бунин, И. А. 117, 120
 Буслаев, Ф. И. 114
 Buzássyová, Ё. 188
 Быков, В. 23, 113, 115
 Cambel, S. 99
 Caprini, R. 123
 Cartoian N. 54
 Celinič, A. 185
 Ciaușanu, Gh. F. 48
 Cieszyńska, B. 157
 Cleminson, R. 158
 Цоллер, В. Н. 29, 34
 Contossopoulos, N. 123
 Csáky, M. 187

- Цуриков, Н. 116
 Цветаева, М. И. 117
 Cviková, J. 6, 7, 8
 Cyril, sv. 77
 Чайковская, А. 115
 Čaplovič, J. 138, 148, 187, 188
 Чарская, Л. А. 120
 Чехов, А. П. 19, 114
 Чехов, М. А. 115
 Чернышева, М. И. 159
 Červinský, J. J. 77, 79
 Česmedžiev, D. 189
 Чивилихин, В. 21
 Чижев, Е. 115
 Čmejrková, S. 4, 5
 Czubová, H. 191
 Чуковская, Л. К. 21, 112, 115
 Чуковский, К. И. 117
 Данилюк, С. 21
 Danalache, T. 48, 54
 Daneš, F. 5
 Давыдов, Ю. 19, 115
 Daxner, Š. 167
 Dayton, L. 54
 de Courtenay, J. B. 9
 Dębowski, P. 185
 Dejkova, Ch. 185
 Delatte, L. 57
 Демьянков В. З. 29, 34
 Dežerický, P. I. SchP 100, 186
 Дивов, О. 21, 115
 Djablová, K. 184
 Djoković, P. 184
 Добросклонская, Т. Г. 27, 28, 34
 Dobříková, M. 89-90
 Dobšínský, P. 128, 129, 182, 189, 191
 Доценко, В. 113
 Doležal, P. 77
 Doliński, I. M. 185
 Dolník, J. 33, 34
 Домбровский, Ю. О. 21, 24, 113, 115, 117
 Doruľa, J. 36, 43, 99, 151, 162-167, 177-180, 182, 192
 Достоевский, Ф. М. 19, 20, 115, 117, 118, 120
 Дошен, М. 82
 Довлатов, С. 19, 20, 22, 113
 Драгунский, Д. 118
 Дружинин, А. В. 23
 Дудинцев, В. 21, 22
 Dudášová-Křiššáková, J. 97, 162-167, 193
 Dudok, D. 138, 140, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149
 Dudová, K. 92, 97, 192
 Дукова, У. 122, 129
 Дуличенко, Д. 158
 Дурнов, Л. 114
 Дускаева, Л. 158
 Ďurica, J. 69, 71, 72
 Dvornická, L. 185
 Dybo, A.V. 123
 Dževiecka, E. 190
 Djačenko, G. 69, 71, 72, 73
 Дяченко, С. 22
 Дяченко, М. 22
 Ђорић, Б. 92
 Ефремов, И. А. 19
 Эфрон, А. С. 117
 Екимов, Б. 23, 113
 Eklund, G. 123
 Елдьров, С. 80, 81
 Елизаров, М. 20, 113, 114
 Эренбург, И. Г. 23
 Еролова, Ё. 104, 106
 Ерофеев, В. 115, 116, 117
 Эртель, А. И. 118
 Есенова, Т. С. 29, 34
 Евдокимова, Р. 83
 Evert-Kappesowa, H. 52
 Evseev, I. 46, 47, 54
 Евтушенко, Е. 20, 24, 112, 117
 Farrugia, E. G. 72
 Fast, P. 159
 Федорова, Н. 19
 Feješ, J. 187
 Feník, J. 171
 Ferenčíková, A. 184, 185
 Flaker, A. 83
 Флоровский, Г. 117
 Fochi, A. 47, 54
 Форш, О. Д. 120
 Franconie, H. 123
 Frančić, A. 185
 Fulla, L. 176
 Gábor, L. 191
 Gajda, S. 91, 152, 153, 154
 Gajdošová, H. 78
 Galkowski, A. 159
 Garzaniti, M. 157
 Gašparovič, I. 88
 Газданов, Г. А. 21, 116, 118
 Гейнце, Н. Э. 20, 23, 24
 Геласимов, А. 19, 24, 114
 Georgieva Keremidčieva, S. 185
 Геруц, К. 80, 86
 Герцен, А. И. 23
 Гинзбург, Е. С. 116
 Гинзбург, Л. Я. 117
 Gladkova, H. 158
 Glovňa, J. 91-92, 97
 Глуховский, Д. 24
 Goar, J. 57, 68
 Гоголь, Н. В. 23
 Голицын, С. М. 116
 Голяховский, В. 113
 Golema, M. 192
 Гордеевы, В. 118
 Горлин, С. 120
 Горький, М. 112, 113, 114, 115, 117, 118
 Грачев, А. 18, 19
 Грекова, И. 116
 Грекова, И. 18
 Gregor, J. 27-34
 Gregorik, P. 88-89
 Grešlik, V. 97
 Григоренко, А. 19, 117
 Гроссман, В. 112, 113, 116, 118
 Гроссман, В. 21, 22, 23
 Грот, К. Я. 84
 Grochowski, M. 158
 Gryglewski, R. W. 50, 54
 Grzesik, R. 159
 Гупа, А. В. 128
 Guruianu, V. 52
 Hammer, S. 50, 51, 54
 Hammerová, L. 181
 Handke, K. 9, 10
 Hentschel, G. 159
 Herkaľ, I. 76, 77, 78, 79
 Herkeľ, J. 187
 Heruc, K. 81
 Hetényi, M. 190
 Hlásnik, P. 133, 149
 Hlinka, A. 167
 Hodoş, N. 51
 Holotík, E. 35, 43
 Homér 77
 Horecký, J. 88
 Hrdinová, E. M. 183

- Hríbová, M. 133-149
Hrubaničová, I. 167
Hrycenko, P. J. 185
Hurban, J. M. 164, 187
Hurbanič, M. 189
Хазанов, Б. 20
Хобзей, Н. 128
Ходасевич, В. Ф. 114, 116
Chochol, M. 184-186
Хорольский, В. В. 29, 34
Chovan, J. 36
Chryzostom Hanulík, P. J. 100
Игнатъев, А. А. 115
Игнатъев, Н. П. 83
Ильин, Е. П. 25, 121
Ильинкова, Т. 115
Imrichová, M. 181, 182
Ireínová, M. 185
Isačenko, A. 92
Искандер, Ф. 21, 23, 112, 113, 114, 115
Иващенко, В. Л. 159
Иванов, А. 19, 20, 21
Иванов, В. В. 21
Иванов, Г. В. 117
Иванова, Д. 92, 93, 94
Иванова, Л. 117
Ivanič, P. 190
Изард, К. Э. 25, 110
Измайлов, А. 22
Jakobeus, J. 77
Jakubowicz, M. 157
Janczulewicz, P. 185
Jančovic, J. 133, 134, 137, 149
Janega, Š. 169
Janiszewski, P. 53, 54
Jankovskaja, Ž. 191
Javor, P. 135, 149
Ježek, V. 190
Joannou, P.-P. 58
Jozef II. 135, 164
Juráňová, J. 6
Jurišić, M. 185
Юзефович, Л. 112
Кабаков, А. 113
Кабанова, Н. М. 29, 34
Kačala, J. 75, 88
Kačic, L. 99, 100, 179, 183
Kálal, K. 124, 126, 127, 128
Kálal, M. 124, 126, 127, 128
Каменская, М. Ф. 114
Kamenárová, R. 193
Карабчевский, Н. П. 115
Карамзин, Н. М. 19
Karwatowska, M. 9, 11
Касаткин, Л. Л. 106, 159
Касьянова, Л. Ю. 28, 29, 34
Катаев, В. П. 115, 118
Катерли, Н. 22
Каверин, В. А. 113, 114, 116
Казакевич, Э. Г. 24, 117, 118
Казakov, Ю. 113
Kazmír, S. 124, 127
Käfer, S. 75
Kenda-Jež, K. 185
Keremidčieva, S. 185
Кио, И. Э. 112
Кириллин, А. 20
Кирилэ, Ф. 106
Kirilovová, J. 191
Китанова, М. 96, 190, 191
Клычков, С. А. 19
Климонтович, Н. 19
Klimac, I. 182
Kliment Ochridský 94, 189
Klinger, J. 51
Klinger, W. 54
Klobušický, J. 60
Клушина, Н. И. 159
Kmeť, M. 133, 149
Кнорре, Ф. 117, 120
Kobová, Ľ. 6
Kobyrynka, H. S. 185
Kocak, A. 67
Kocój, E. 44-54
Колдунова, И. Я. 29, 34
Колева Св. 104
Kollár, J. 165, 182, 187, 189, 191
Kollárová, P. 185
Конецкий, В. 18, 24
Konstantinovová, D. 93-95, 97, 192
Kónyová, A. 36, 43
Kopitar, B. 166
Kopřová, K. 194
Корина, Н. 92
Корнилов, В. 117
Koškova, M. 3-15, 97, 100, 191
Kott, Fr. Št. 124, 126, 127, 128, 129, 130
Kotulič, I. 36, 37, 43
Kovács, E. 75
Kovačič, J. 187
Кожевникова, Н. В. 112, 115
Крышук, Н. 22
Краева, И. 113
Крапивин, В. 113, 116
Краснов, П. Н. 114
Krajčovič, R. 36, 37, 43, 75, 88
Kralčák, Ľ. 91, 97
Králík, Ľ. 90-91, 185, 193
Крестовский, В. В. 114
Кречмер, А. 92
Kredátusová, J. 97
Krekovičová, E. 133, 148
Kreuz, I. 184
Крюков, Ф. Д. 114
Krtan, D. ml. 77
Кроль, И. 33
Кропей, М. 127
Krško, J. 97, 192
Крупин, В. 18
Крусанов, П. 20
Krzyżanowski, J. 51, 54
Kubicki, W. 52
Kuczynska, M. 184
Кучерская, М. 22, 115
Kujumdževa, S. 184
Кукольник, Н. В. 24
Kumin Horvat, M. 185
Кунин, В. 22
Kuncevič, Ľ. P. 185
Куприн, А. И. 115, 116
Kurek, H. 159
Kutka, I. 67
Kútnik-Šmálov, J. 174, 176
Кузнецов, А. 114
Lalkovič, A. 78, 79
Ламанский, В. И. 84
Lapko, R. 168-176
Ľašuková, V. 95-96, 97, 191
Lauková, S. 79
Лазарчук, А. 19
Łaziński, M. 157
Le Brun, P. 68, 72
Lecoutex, C. 51
Legkikh, V. 184
Legurská, P. 191
Lenčič, Š. 168, 171
Lenovský, L. 97
Леонов, Л. М. 19, 21, 116
Леонов, Н. 22, 23
Лермонтов, М. Ю. 18, 117

- Лесков, Н. С. 22, 23, 113, 117
 Левкиевская, Е. Е. 130
 Левонтина, И. Б. 110, 111, 121
 Liba, P. 79
 Личутин, В. 115
 Лифанов, К. В. 35
 Лихачев, Д. С. 92, 113
 Лиханов, А. 116
 Лиханова, С. 93, 94
 Лихоносов, В. 24
 Lichner, M., SJ 56
 Лимонов, Э. 24
 Липатов, В. 21, 116
 Липатова, С. Н. 54
 Липкин, С. 117
 Lipták, Š. 87-88
 Lischynsky, J. S. 69
 Ljevo-Ovčina, A. 185
 Луговская, Т. А. 24
 Лукашанец, А. А. 159
 Лукин, Е. 116
 Lukoviny, Ľ. 183, 190
 Lupescu, M. 48
 Лурье, С. 117
 Macsovszky, P. 167
 Máčaj, A. 77
 Maďarová, Z. 6
 Mag, J. 176
 Magin, J. B. 187
 Magová, G. 167
 Magri, D. 70, 72, 73
 Máchal, J. 124
 Machek, V. 124, 125, 126, 127
 Маканин, В. 24, 115
 Malinowski, G. 54
 Małowist, M. 52
 Мамин-Сибиряк, Д. Н. 112, 114
 Мамлеев, Ю. 19
 Мариенгоф, А. 113
 Маринина, А. 19, 22, 24, 112, 114, 120
 Маркова, Е. 24
 Mária Terézia 135
 Maričová, A. 149
 Marínčák, Š. 56, 100, 189
 Матвеева, А. 113
 Mateos, J. 58
 Matičetov, M. 46, 54
 Matoláková, A. 68
 Maxwell, A. 187, 188
 Мелкадзе, Н. В. 80
 Мельчук, И. А. 17, 25
 Menac-Mihalić, M. 185
 Mencej, M. 123
 Mengel, S. 182
 Menzel, T. 185
 Mervart, P. 71
 Mésároš, J. 36, 43
 Metod, sv. 77
 Меттер, И. 112
 Mičeva-Pejčevová, K. 191
 Mičko, P. 133, 149
 Miklošič, F. 166
 Miko, F. 3
 Милановић, А. М. 92
 Milenkovska, S. 185
 Miloradović, S. 185
 Minevová, E. 184
 Miodek, J. 10, 11
 Mocanu, N. 123
 Мокиенко, В. М. 28, 29, 34, 158
 Мороз, А. Б. 158, 183
 Moroz-Grzelak, L. 51, 54
 Можаяев, Б. 24
 Mráz, A. 139, 149
 Mrňávek, T. 55-66, 71
 Múcsková, G. 185, 193
 Мукаржовский, Я. 16, 25
 Müller, A. E. 58
 Münster, S. 54
 Муравьева, И. 113, 120
 Мурдаров, Вл. 12
 Muşlea-Bârlea, I. 47, 54
 Набоков, В. В. 115, 118
 Нагибин, Ю. М. 21, 24, 112, 114, 116, 117, 118
 Nahtigal R. 56, 64
 Najdenova, D. 100, 182, 190
 Naumow, A. 37, 43, 184
 Некрасов, Н. А. 19
 Нелин, И. 114
 Niculița-Voronca, E. 46, 54
 Niederle, L. 127, 129
 Nicholas, L. R. 98
 Никитина, С. Е. 105
 Николаева, Г. Е. 113, 114
 Николова, Н. 92
 Никонов, А. 115
 Никулин, Ю. 117
 Nikolov, N. 194
 Nikolova, S. 96, 189
 Nimčuk, V. V. 73
 Нова, У. 19
 Новикова, О. 19, 120
 Новицкая, В. С. 22
 Nováková, J. A. 183
 Novotný, F. 71
 Nowakowski, P. 52, 53, 54
 Očak, I. 84
 Окуджава, Б. 114, 117
 Olšavský, M. 69
 Ondrejka, K. 124
 Ondrejovič, S. 35, 43, 91
 Опу, С. 25
 Островский, А. Н. 18, 20, 114
 Ostertágová, A. 6
 Otrokoči, F. 188
 P. Paulín Bajan OFM 99
 Падучева, Е. В. 17, 18, 25
 Pageau, J. 50, 54
 Палей, М. 114
 Панайотов, В. 93, 94
 Панова, В. Ф. 22, 114, 115
 Paňčevska, A. 185
 Панюшкин, В. 116
 Pastelij, I. 67
 Pašický, M. 77, 79
 Pauliny, E. 5, 10, 36, 43, 184, 190
 Павлов, О. 23
 Pavlovič, J. 183
 Pavlovičová, K. 183
 Rekarovičová, J. 185
 Пелевин, В. 20, 22, 23, 113
 Pelova Dejkova, Ch. 185
 Pentkovska, T. 184
 Perneky, X. 78, 79
 Петкевич, Ю. 20
 Петрова, Л. 104
 Петрушевская, Л. 120
 Пирожкова, А. 113
 Писемский, А. Ф. 116
 Пищикова, Е. 117
 Pletnevová, A. A. 183, 184
 Плотникова, А. А. 103, 104, 105, 107, 124, 128, 130
 Плунгян, В. А. 110, 121
 Плыгаўка, Л. Л. 95
 Podmaková, D. 97
 Podolák, J. 96
 Полевой, Н. А. 21
 Поликарпова, Т. 24
 Полонский, Г. 116
 Полянская, И. 21

- Polívka, J. 166
 Померанц, Г. С. 115
 Прашкевич, Г. 20
 Pražák, J. 71
 Пригарин, А. А. 105
 Прилепин, З. 20, 21, 118
 Пришвина, В. Д. 114
 Prigarin, A. A. 103, 106
 Prochorova, G. M. 183
 Prokírpčáková, M. 97, 99, 100, 183-184, 189-190
 Przyczyna, W. 158
 Přadková, P. 185
 Пушкин, А. С. 115, 118
 Путин, В. 31
 Rychov, V. A. 185
 Пыпин, А. Н. 83, 84
 Рачки, Ф. 84
 Радзинский, Э. С. 21, 23, 120
 Radovanović, D. 185
 Рахилина, Е. В. 110
 Расторгуев, Е. И. 19
 Ратушинская, И. 118
 Ratkoš, P. 190
 Рецептер, С. 22
 Regan, R. 32
 Rehuš, S. 185
 Рекемчук, А. Е. 115, 116
 Ремизов, В. 20
 Rembiszewska, D. K. 185
 Remetić, S. 185
 Ribarova, Z. 157
 Riedl, A. 98
 Рилски, Н. 92
 Ripka, I. 181-182
 Ristović, N. 188
 Рязанов, Э. 21, 112
 Rjabec, L. V. 185
 Robotycki, Cz. 45, 54
 Rohoň, J. 187
 Романов, П. С. 19, 115
 Романска, Цв. 103
 Романски, С. 103
 Ровнякова, Л. И. 81, 83, 85
 Розов, В. 114
 Rožai, G. 192
 Рубанов, А. 22, 24, 113
 Рубина, Д. 20, 22, 115, 116
 Rudenković, L. 54
 Rudnik-Karwatowa, Z. 157
 Rúfus, M. 167
 Ruggieri, V. 58
 Rummelová, H. 97
 Rusak, V. P. 185
 Ružička, J. 5, 10
 Рыбаков, В. 24, 113, 116
 Рыбакова, М. 116
 Сабитова, Д. 113
 Sabol, J. 158
 Садулаев, Г. 22
 Садур, Н. 19
 Садур, Р. 20
 Сахарова, Т. 116
 Şaîneanu, L. 46, 48, 54
 Салтыков-Щедрин, М. Е. 18, 19, 21, 24
 Санаев, П. 24
 Санникова, О. В. 128
 Satinská, L. 6
 Satoła-Staškowiak, J. 3-15
 Савельев, А. 20
 Secomska, K. 51
 Седакова, И. А. 122
 Седых, А. 112
 Sedláček, J. 71
 Sedlák, I. 35, 43, 76
 Семенов, С. А. 120
 Семенов, Ю. 20, 24
 Семенова, М. 22
 Сергеев-Ценский, С. Н. 115
 Serejski, M. H. 52
 Schaller, H. 157
 Siatkowski, J. 123, 185
 Sierociuk, J. 157
 Симонов, К. 20, 23, 24, 118, 120
 Симонова, Д. 23, 117
 Simonescu, D. 51
 Синявская, З. 113
 Синицына, В. 19
 Sirácky, J. 133, 134, 137, 138, 139, 144, 149
 Skladaná, J. 90-91, 181-182
 Sklenár, J. 187
 Славникова, О. 113, 114
 Слаповский, А. 20, 21
 Sládkovič, A. 167
 Sluha, F. 78
 Sluha, J. 76
 Smatana, M. 185
 Smole, V. 185
 Sobotka, R. 126, 129, 131
 Соколов, М. 112
 Соколовская, Я. 114
 Sokolová, M. 5, 8
 Солженицын, А. 24
 Солженицын, А. И. 23
 Соллогуб, В. А. 116
 Соловейчик, С. 117
 Сологуб, Ф. К. 24
 Соломатина, Т. 112
 Sölöši, B. 79
 Спасов, Л. 157
 Спектр, В. 114
 Старчевичу, А. 85
 Stančeva, K. 183
 Stanislav, J. 99, 182, 190
 Stanislav, M. 169
 Stawowy-Kawka, I. 159
 Степнова, М. Л. 114
 Стругацкий, А. 21
 Стругацкий, Б. 21
 Stradomski, J. 97, 182, 189
 Strýčková, M. 67-74, 97, 182-183
 Суботин, J. 92
 Subotin, T. 184
 Сухов, Е. 118
 Suchanek, L. 158
 SujECKa, J. 157
 Sumrova, V. 13
 Сурикова, К. 116
 Суворин, А. С. 82, 84
 Szeptyński, R. 185
 Szpyra-Kozłowska, J. 9, 11
 Šafárik, J. 182
 Šafárik, P. J. 163, 165, 181, 189, 191
 Шаинян, К. 113
 Šalajeva, T. V. 185
 Šalkovský, P. 158
 Щеглов, А. 113, 116
 Щербакова, Г. 24, 112, 120
 Щербак, Н. 22
 Šekli, M. 185
 Шеллер-Михайлов, А. К. 19, 120
 Шергин, Б. В. 120
 Шергин, Б. В. 19
 Шишкин, М. 116
 Škoviera, A. 190
 Шляпентох, Д. 120
 Шмелев, А. Д. 17, 25, 110
 Šmeringaiová, P. 98, 182-183
 Шолохов, М. А. 115, 117, 118

- Šolčina, J. 92
 Шпанов, Н. Н. 18, 20
 Штейнке, К. 107
 Štec, M. 71
 Štefanovičová, T. 97
 Štolc, J. 5, 10, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 149
 Штросмайеру, Й. Ю. 85
 Štúr, E. 91, 164, 167, 182, 189, 191
 Šubarić, L. 186, 187, 188
 Шукшин, В. 113, 120
 Šuldig, J. 78
 Шварц, Е. Л. 113
 Švagrovský, Š. 35, 36, 43
 Švec, T. 184
 Švec-Slavkovian, J. 168, 169, 171, 176
 Švedova, I. 191
 Taft, R. F. 59
 Тантуровска, Л. 92
 Temčinas, S. 184, 189
 Тендряков, В. 22, 24, 116
 Teolog, Ř. 58
 Терехов, А. 23, 24, 116
 Terkanič, M. 6
 Tibenský, J. 77
 Timon, S. 77
 Timuška, A. 123
 Ткачук, М. М. 185
 Токарева, В. 113
 Толстая, С. М. 122
 Толстой, А. Н. 112, 115
 Толстой, Л. Н. 82, 112, 113, 118, 120
 Толстой, Н. И. 92, 130
 Tomášková, E. 27-34
 Tompa, L. 68
 Tóth, G. 186
 Трауб, М. 18, 118
 ТрEDIAKОВСКИЙ, В. К. 118
 Трифонов, Ю. В. 19, 23, 24, 113, 115, 118, 120
 Тронина, Т. 112, 118
 Трубачев, О. Н. 124, 129
 Trump, D. 30, 31, 32, 33
 Тучков, В. 19
 Тургенев, И. С. 19, 20, 21, 22, 23, 112, 118, 120
 Turilov, A. 183
 Tutkur, E. 185
 Udvari, I. 68
 Uhrinová, A. 133, 148
 Ухванава-Шмыгава, I. 157
 Улицкая, Л. 18, 20, 21, 22, 23
 Unc, B. 133, 149
 Urbanová, L. 6
 Успенский, Г. И. 21, 22, 112
 Устинов, Т. 112
 Устинова, Т. 117
 Ушаков, Д. Н. 17
 Uzeneva, E. S. 97, 103-109
 Václavík, A. 126, 129, 131
 Вайнер, А. 22
 Вайнер, Г. 22
 Vajanský, S. H. 167
 Валеева, В. 113
 Валеева, М. 21
 Валенцова, М. М. 108, 122-132, 191
 Valdrová, J. 4
 Ваншенкин, К. Я. 115, 116
 Варламов, А. 20, 22
 Vasileva Vasileva, L. 185
 Ващенко, М. 80-86
 Vašica, J. 166
 Vašíčková, S. 99, 100, 192
 Vaškovič, J. 78, 79
 Večerka, R. 166
 Veculescu, C. 52
 Vendina, T. I. 159, 185
 Вересаев, В. В. 117, 118
 Вертинская, Л. 116
 Vereš, A. 139, 149
 Веселовский, А. Н. 84
 Виноградова, Л. Н. 125
 Вишневецкая, М. 22
 Vitanovová, M. 191
 Vlčanová, M. 89
 Vlček, R. 75
 Войнович, В. 20
 Волконский, С. М. 114
 Володарский, Э. 18, 22
 Володина, М. Н. 29
 Vrábľová, J. 6
 Vranić, S. 185
 Вригт, Г. Х. 16, 25
 Walecki, W. 159
 Walter, H. 29
 Waniakowa, J. 185
 Weir, A. 54
 Weiss, P. 185
 Wierzbicka, A. 110, 121
 Wilšínská, E. 98, 99, 183, 190-192
 Wipszycka, E. 53, 54
 Wiśniewski, R. 53, 54
 Wölke, S. 185
 Wujka, J. 164
 Záborská, A. 192
 Záborský, J. 182, 189, 191
 Задоя, К. 122
 Зайончковский, О. 24
 Зайцева, Н. И. 125, 127, 128
 Зализняк, А. А. 110, 111, 121
 Залыгин, С. 21
 Запрудски, С. 92
 Zavorský, S. 67, 68, 97, 98, 99, 100, 182, 186-189
 Zelenák, Š. 149
 Zibrt, Č. 130, 131
 Zieliński, B. 158
 Zlatoš, Š. 169
 Зорин, Л. 19, 21, 118
 Зосимкина, М. 114
 Zowczak, M. 47
 Zubko, P. 69, 75, 97, 100, 169, 183
 Zvalená, E. 91-92
 Жадовская, Ю. В. 19
 Žeňuch, P. 52, 54, 55, 56, 67, 68, 90, 96-100, 139, 149, 150-161, 177-180, 182, 183, 189, 190, 191, 192
 Žeňuchová, K. 96, 97, 99, 100, 139, 149, 151, 179, 183, 190, 191
 Žigo, P. 36, 43, 97, 144, 185, 192, 193, 194
 Žiláková, M. 133, 148
 Živova, M. 184
 Жолковский, А. К. 17, 25
 Жженов, Г. 113

CONTENTS

STUDIES

E. UZENEVA: St. Nicholas in the folklore of the Old Believers in Bulgaria	103
A. E. БОЧКАРЕВ: On sense of <i>zhalost'</i> (pity) and related concepts in the Russian linguistic consciousness	110
M. BAJEHIQOBA: Moravian and Silesian demonology in Czech and Slovak cultural areal	122
M. HRÍBOVÁ: Historical and Cultural Contexts of Slovak Dialects in Serbia I.....	133

REVIEW ARTICLES

P. ŽEŇUCH: Commissions at the International Committee of Slavists – <i>Status and Activities</i>	150
J. DUDÁŠOVÁ-KRIŠŠÁKOVÁ: A significant work on the history of Slovak in its pre-standard period. Doruľa, J.: Slováci medzi starými susedmi / Môžu byť aj Slováci starí? Bratislava: Slavistický ústav Jána Stanislava SAV, Slovenský komitét slavistov. 2015. 488 s.	162
R. LAPKO: Ján Švec-Slavkovian and his translation of the breviary	168

REPORTS and REVIEWS

P. ŽEŇUCH – J. DORULA: Information on the Accreditation Assessment of Activities of the Jan Stanislav Institute of Slavistics for the Years 2011-2015 by the International Panel of Foreign Experts	177
J. SKLADANÁ: Optimistic Eighty Years of Professor Ivor Ripka	181
P. ŠMERINGAIOVÁ – M. STRÝČKOVÁ: Conference Liturgical Languages in Spiritual Culture of Slavs	182
M. PROKIPČÁKOVÁ: Conference on Slavic Hymnography in Vienna.....	183
M. CHOCHOL: Session of the International Committee for Slavic Linguistic Atlas in Slovakia.....	184
S. ZAVARSKÝ: ALMÁSI, G. –ŠUBARIĆ, L. (eds.): Latin at the Crossroads of Identity. The Evolution of Linguistic Nationalism in the Kingdom of Hungary.. ..	186
M. PROKIPČÁKOVÁ: ŽEŇUCH, P. – NIKOLOVA, S. (eds.): Kliment Ochridský a jeho prínos pre slovanskú a európsku kultúru.....	189
E. WILŠINSKÁ: ŽEŇUCHOVÁ, K. – КИТАХОБА, М. – ŽEŇUCH, P. (eds.): Jazyk a kultúra v slovanských súvislostiach (zo slovanskej etnolingvistiky).	190
J. BILSKÝ: Case Syncretism in Slavic Languages	192

u. fond
na podporu
umenia

SLAVISTICKÝ ÚSTAV JÁNA STANISLAVA SAV BRATISLAVA
SLOVENSKÝ KOMITÉT SLAVISTOV

SLAVICA SLOVACA, ročník 52 (2017), č. 3. a 4. (supplementum).

Vychádza: 1. číslo v júni, 2. číslo a 3. číslo a 4. (supplementum) v decembri

VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Dúbravská cesta 9, 845 02 Bratislava.

Tel.: 02/20920203, e-mail: vedasav@savba.sk.

Vychádza s finančnou podporou z verejných zdrojov z Fondu na podporu umenia.

Distribúcia / Distributed by:

Slovart G. T. G., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava

ISSN 0037-6787

Časopis je evidovaný: Scopus, CEJSH, DOAJ, C.E.E.O.L., ERIH PLUS, MLA,
CARHUS Plus+ 2014, CIRC, SJR, ProQuest, EBSCO